

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI) ANABİLİM DALI

**XXI. YÜZYIL FRANSIZ ROMANINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI:
TARİHİN KURGUSAL DÖNÜŞÜMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİĞNEM TABAN

Ankara- 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI) ANABİLİM DALI

**XXI. YÜZYIL FRANSIZ ROMANINDA 1. DÜNYA SAVAŞI:
TARİHİN KURGUSAL DÖNÜŞÜMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİĞNEM TABAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Emin Özcan

Ankara- 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI) ANABİLİM DALI

XXI. YÜZYIL FRANSIZ ROMANINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI:
TARİHİN KURGUSAL DÖNÜŞÜMLERİ

SİĞNEM TABAN

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet Emin Özcan

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Mehmet Emin Özcan

.....

2- Prof. Dr. GÜLSER ÇETİN

.....

3- Dr. Öğr. Üyesi Eylem AKSOY ALP

.....

Tez Savunma Tarihi:18 /04 /2022

T. C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Mehmet Emin Özcan danışmanlığında hazırladığım “XXI. Yüzyıl Fransız romanında Birinci Dünya Savaşı: Tarihin kurgusal dönüşümleri” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma süresinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 18/04/2022

Siğnem TABAN

ÖNSÖZ

Bu tez tüm bir okuma, düşünme, tartışma, yazma sürecinin sonucudur. Savaş kurgusunu ve özellikle XXI. yüzyıl edebiyat dünyasını çalışmış olmanın bir sonucu olarak, uygun bir şekilde gözlemlemeyi seçtiğim yazarların Birinci Dünya Savaşını XXI. yüzyıl da ele alışını, üslupları, tarihsel döngülerini, tarihleri yer mekân, gerçeklik, anlatım tarzı ve sosyolojik anlamda romanda yazarların ele aldığı etkileri ve ironik üslubu incelemektedir. Umarım çalışmam bu olağanüstü yazarların eserlerini inceleyerek onların bu güzel eserlerine yeterli itibarı gösterir.

Bu çalışma, Tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Emin Özcan olmasa asla gün yüzüne çıkmazdı. Kendisine sabrı, paha biçilmez tavsiyeleri ve yeteneklerime olan koşulsuz güveni için minnettarlığımı iletmek isterim.

Birinci Dünya Savaşı temasıyla ilgili çalışma yapmak benim için muhteşem bir deneyim oldu. Birinci Dünya savaşının XXI. yüzyılda da edebiyata yansımaları ile ilgili çalışmaları benim için tükenmez bilgi kaynağı oluşturdu.

Son olarak, paha biçilmez desteği için aileme sonsuz teşekkürler ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM..... 1

1. TARİHSEL BAĞLAM.....	1
1.1. Hazırlık: Savaş Öncesi Dönem.....	1
1.2. Savaş Dönemi.....	5
1.2.1. Siper Savaşları.....	6
1.2.2. Silahlar.....	12
1.3. Sona Doğru: 1917-1918.....	15
1.4. Savaşın Sonuçları.....	16

İKİNCİ BÖLÜM..... 18

2. KURGUDA I. DÜNYA SAVAŞI.....	18
2.1. Olay örgü: Savaş ve Kurgu.....	18
2.1.1. Uzaktaki Savaş: Gri Ruhlar.....	18
2.1.2. Cepheden sonra : <i>Au Revoir là-Haut</i>	23
2.1.3. Cephe: 14.....	27
2.2. Savaş: Kişiler ve Kişilikler.....	29
2.2.1. Askerler.....	29
2.2.2. Siviller.....	39
2.2.3. Kalabalıklar.....	50
2.3. Savaş ve Toplum.....	57
2.3.1. Ekonomi ve Ticaret.....	57
2.3.2. Siyaset ve Toplum.....	59
2.4. Savaş Anlatısı.....	62
2.4.1. Metaforlar.....	65
2.4.2. İroni.....	72

SONUÇ

KAYNAKÇA

ÖZET

RÉSUMÉ

SUMMARY

GİRİŞ

Bugün 20. yüzyıl Avrupa tarihinin en karanlık ve en çarpıcı dönemi olarak gördüğümüz Birinci Dünya Savaşı'nın akıl almaz gerçekliği, aslında yirminci yüzyılın tüm seyrini büyük ölçüde etkiledi ve günümüzde de etkilemeye devam ediyor. Bir yandan, Birinci Dünya Savaşı'ndan miras aldığımız izler (anıtlar, mezarlar, kolektif hafızalar, ortak tarih) diğer yandan değişen dünya haritası ve yıkılan imparatorlukları gördüğümüz bu savaşın yol açtığı sonuçlar ve duygu yoğunluğu sanata da bir çalışma alanı açmıştır. Birinci Dünya Savaşı tarihte büyük yıkımları, tarihsel roman formatında yazınsal kaynağa uygun kolektif bir hafıza barındırdığı için edebiyata ve sinemaya da oldukça ilham kaynağı olmuştur.

“XXI. yüzyıl Fransız romanında I. Dünya savaşı: Tarihin Kurgusal Dönüşümleri” başlığını taşıyan bu araştırmaya başlamamızın nedeni XXI. yüzyılda seçtiğimiz yazarların Büyük Savaşı nasıl ele aldıklarını incelemektir. Tezimizde edebiyatın kuramsal yönünü oluşturan alanlardan biri olan anlatı çözümlenmeleri doğrultusunda teknik ve sosyolojik yönüyle üç romanı ele alacağız: Pierre Lemaitre, *Yukarıda Görüşmek Üzere*, Philippe Claudel, *Gri Ruhlar*, Jean Echenoz, *14*.

Tezimize konu olarak seçtiğimiz bu üç romanın ayrıntılı çözümlemesini yaparak anlam ve kurgu bakımından savaş temasının nasıl işlendiğini belirlemeye çalışacağız. Kurgusal tarihin edebiyata yansımalarıyla oluşan romanlarda, kurgunun oluşumunda kullanılan anlatım tekniklerini, bakış açılarını, yer, zaman, kişiler, anlatıcı, dil kullanımını, sosyal yapıyı ve savaşın tarihsel uyumunu inceleyeceğiz. Romanlar bütün bu etkenler ve yazarlar tarafından yapılan tercihler göz önüne alınarak ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nın XXI. yüzyıl Fransız edebiyatında konu olarak seçilmesinin ardındaki sosyal-ekonomik ve politik nedenler belirlendikten

sonra üç yazarın hangi sorunları öne çıkardığı ve tarihi hangi ölçülerde kurgusal hale getirdiği incelenecektir.

Çalışmamızın “Tarihsel Bağlam” başlığını taşıyan ilk bölümünde savaşın başlangıcı, sebepleri, Avrupa’nın savaş öncesi, savaş sırasında ve sonrasında durumunu inceleyecek, savaşın sonuçları ve toplumsal kayıpların anlatımına yer vereceğiz.

Tarihin anlatımı savaşın başlamasının nedeni olan tarihsel çerçevede toplumun savaş öncesinde, sırasında ve sonrasında sosyolojik durumu mercek altına alınacaktır. Savaşın sonuçlarının topluma olan etkileri incelenecek ve “Tarihsel Bağlam” bölümünde şu başlıklara yer vereceğiz: “Savaş Dönemi” alt başlığında savaşta ve romanlarda çok sık vurgulanan “Siper Savaşları” anlatılacak, “Silahlar” alt başlığında ise teknolojiyle ilerleyişe geçen “Savaş Araçları” konu alınacaktır. “Cepheler” ve “Savaşın Seyri” alt başlıklarında savaşın ilerleyişini ve konu olarak seçtiğimiz üç romanı daha iyi anlamamıza yardım edecek tarihsel süreci yıllara göre açıklayacağız. Tarihsel bağlamın son alt başlığında “Savaşın Sonuçlarını” ele alacağız.

Birinci Dünya Savaşı hakkında genel bir bilgilendirme yapılan bu kısmın amacı, inceleyeceğimiz üç romandaki olay örgülerini tarihsel bağlamlarına yerleştirmeyi sağlamaktır. Birinci Dünya Savaşı ile ilgili genel bilgiler verdiğimiz bu bölümü yazarken amacımız askeri, siyasi ve toplumsal durumlara dair bilgilerin romanlarda kurgusu yapılan savaş konusunu incelemektir. Birinci bölümü Birinci Dünya Savaşı’nın tamamını kapsayan tarihsel bir anlatım olmaktan çok, incelenecek romanlardaki genel kurgusal durumun gerçeklikteki halini belirlemektir. İncelediğimiz romanlar Fransız romanı olduğu için genelde Fransa, Almanya, Belçika ve İngiltere konuya dâhil olacaktır. Romanlarda yer almadığı için Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, İtalya, Romanya, Rusya hakkında bilgileri sadece genel hatları ile vermekle yetineceğiz. Tarihsel roman kurgusuna uygun yazılan bir eserde bilmemiz gereken özel ayrıntılara da yer verilecektir. Ayrıntıların verildiği kısımlarda romanları daha iyi

kavramak ve savaş dekorunu rahat canlandırabilmek içindir. Bu ilk bölüm sadece romanlar çerçevesinde bilgilendirme amaçlıdır ve bütün bir savaş tarihi anlatımı içermemektedir.

“Kurguda Birinci Dünya Savaşı” başlığını taşıyan ikinci bölümde savaşın XXI. yüzyıl edebiyat dünyasına yansımaları örneklemek üzere seçilen üç romanın metin çözümlemesine yer verilecektir. Seçilen yazarların Birinci Dünya Savaşı’nı ele alış biçimleri, üslupları ele alınacak metindeki tarihsel döngüler, tarihleri mekanlar, siyaset, ticaret ve toplum konuları çerçevesinde incelenecektir.

İkinci bölümde, romanların tematik yapısını incelenecek, ana karakterlerinin analizi yapılacak, eserlerin ele aldığı savaş dönemindeki Fransa’nın toplumsal ve politik yapısı ele alınacaktır. Hiçbir edebi eser, okuma sürecinde, yaşanan toplumsal olaylardan ayrı tutulamaz. Bu sebeple eserleri anlayabilmek için dönemin Fransa’sına ve konu edindiği topraklarının durumuna yer verilecektir. Bu bölümün ilk alt başlığında uzaktaki cepheyi gösteren *Gri Ruhlar*’ı, ardından cepheden sonrasını konu alan *Yukarıda Görüşmek Üzere*’yi, son olarak da büyük ölçüde cephe ve sonrasını konu alan Echenoz’un *14* adlı romanını inceleyeceğiz.

İkinci bölümde teknik analizin devamında “Kurguda I. Dünya Savaşı” başlığı altında topladığımız ve romanların analizine geçerek ilk olarak “Olay Örgü: Savaş ve Kurgu” başlığında olay örgüsünü ele alacağımız ilk roman; “Uzaktaki Savaş: *Gri Ruhlar*” başlığı altında Claudel’in romanıdır. Bu bölümde amaç, romanları, genel hatlarıyla kahramanları ve romanda gerçekleşen olay örgüsünü daha anlaşılır kılmaktır. Bu romanda olay örgüsü, savaşı dışarıdan gören sivillerin gözleriyle kurgulanmıştır. Olay örgüsünü genel hatlarıyla anlattıktan sonraki başlığımız “Cepheden Sonra: Yukarıda Görüşmek Üzere” olacak. Çünkü bu roman savaşın son günleriyle başlar ve savaş sonrası hayatı bize gösterir. Cephede ve sonrasında yaşananların romandaki olay örgüsünü genel hatlarıyla anlatacağız. Olay örgüsünde ele aldığımız son roman “Cephe: *14*” başlığı altında

Echenoz'un romanıdır. Bu romanda toplulukla birlikte askerlerin cephede yaşadıklarını gözlemleyeceğiz.

İkinci bölümün, ikinci genel başlığı olan “Savaş; Kişiler ve Kişilikler ”de roman kişilerini tanımaya ve büyük savaşdaki rollerini analize başlayacağız. Bu bölümü üç ara başlıkta inceleyeceğiz: “Askerler” başlığında işleyeceğimiz bölüm, seçtiğimiz üç romandaki askeri kişilerdir. Savaşta cephede savaşan, savaştan kaçan, yaralanan, iyi veya kötü karakterler olup olmadığına bakmaksızın askeri tüm kişileri bu başlık altında analiz edeceğiz. Askerlerin bakış açısını, psikolojisini anlatıcının aktardığı üslupta inceleyeceğiz. Romanda, savaş döneminin tanığı olarak kurgulanan asker karakterinde anlatılmak istenen nedir, nasıl kişilerdir, savaş hakkında bilgileri ne kadardır, savaşı kendi gözlerinde nasıl görürler, vatanseverlik duygusu ne kadar yansıtılır? Bu soruları romanlarda araştıracağız. Askerlerin savaştan sonra yaşadıkları problemler, dönemin Fransa'sındaki ekonomik kriz ve sanayileşme, askerleri ne ölçüde etkilemektedir ve savaşdaki rolleri nedir? Savaştan önce bıraktıkları dünya ile dört yıl sonra döndükleri dünya arasında yaşadıkları zorluklar ve farklılıkları tespit edeceğiz. Daha sonra “Siviller” başlığı altında, savaşa katılmayan diğer roman karakterlerini tanıyacağız; savaştan kazanç sağlayan, savaşta yakınına kaybeden, savaşın varlığından ekonomik veya psikolojik olarak etkilenen tüm önemli karakterleri analiz edeceğiz. Son olarak “Topluluklar” alt başlığı altında savaş öncesi, savaş sırası ve sonrasında halkın ortak hareketlerini, toplulukta görülen değişimleri, kitlesel hareketleri, coşkuları ve yozlaşmaları seçili üç roman çerçevesinde inceleyeceğiz.

İkinci bölümün üçüncü başlığı “Savaş ve Toplum” dur. Bu başlığı iki temel konuya böleceğiz. İlk olarak “Ekonomi ve Ticaret” alt başlığında sanayileşmenin o dönem Fransa'sında yerini, savaşdaki rolünü inceleyeceğiz. Roman kahramanları gözünden sanayileşmenin nasıl görüldüğünü ve romanda sanayileşme için kurguda ne gibi konuların işlendiğini ele alacağız. Savaş sırasında sanayinin öneminin vurgusunu ve

savaş zenginlerinin konumunu inceleyeceğiz. Daha sonra “Siyaset ve Toplum” alt başlığında savaş sırasında siyasetin rolünü, halkın ve askerlerin gözünde siyasetin ne konumda olduğunu izleyeceğiz. Siyasilerin ve otoritenin kurgu ile nasıl yansıtıldığını romanların izlerinden bulacağız. Savaş dönemindeki kurgularda sivil ve asker halkın gözünden siyasilerin durumunu inceleyeceğiz.

“Savaş Anlatısı” adındaki ikinci bölümün dördüncü alt başlığında romanları teknik yönden inceleyip yazarların kurguyu güçlendirmek için kullandıkları üslubu inceleyeceğiz. Bu kısmı iki alt başlıkta topladık. İlki metaforlar, yani üç romanda anlatımı güçlendirmek için kullanılan özel seçilmiş kelime veya cümleler, ikinci alt başlıkta yazarların tarihsel roman kurgusunda çok sık kullandığı ironi üslubunu ele alacağız.

Bu çalışmayı hazırlarken savaş kurgusu içeriğini taşıyan birçok roman ve süreli yayından, akademik tez, makale ve internet ve kütüphaneden yardım aldık. Ayrıca savaşı konu alan bazı romanlarda ele aldığımız konulara dair farklı anlatımlardan da yararlandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL BAĞLAM

1.1. Hazırlık: Savaş Öncesi Dönem

I. Dünya Savaşı nedensiz yere çıkan bir savaş gibi görünse de o dönem devletlerin savaşa katılmak için kendilerine göre birçok farklı sebepleri vardır. Ülkeler arası silahlanmanın yarattığı gerginliği, hızlı gelişen teknoloji, sanayileşme ve dönemi yansıtan “hız” takip eder. Yine bu dönemde ordu ve donanmanın yenilenmesi artık devletler için önem kazanır. Birinci Dünya Savaşı özünde endüstriyi besleyen hammaddeye ulaşmak ve kullanmak için XIX. yüzyılda sömürülen alanlara hâkim olma amacıyla yürütülen, ilk küresel savaştır. Savaşın büyük ve karmaşık yapısını kavramak için dönemin daha öncesine gidip bilimsel gelişmelere ve sosyolojik yapılara göz atmak gerekir.

1850’den 1900’lü yıllara geçişe çok önemli bilimsel gelişmeler eşlik etmektedir. Ulaşımında gerçekleşen büyük ilerlemeler döneme görülmemiş bir hız kazandırır. 1850’li yıllardan önce de araba mevcuttur, fakat 1850’den sonra arabanın gelişimi kısa sürede ilerler ve petrolün önemi ortaya çıkar. Fransa’nın kendine özgü siyasal gelişimi Büyük Devrim’den önce başlar:¹ Doğal olarak Ekonomik gelişim Fransa için doğrudan siyasal alandaki değişimlere bağlıdır. Özellikle 1830’dan sonra eski rejimin ilerlemeye engel olan kurumlarının bertaraf edilmesiyle, burjuva hükümetinin reformları bu ilerleme ve siyasal değişim etkileşimini uç noktaya götürür.²

Feodal düzende, halk toprağa bağlı yaşarken, teknolojik buluşlar tarımın yerini pazar, endüstri ve sermayeye verir. Sanayinin gelişmesi beraberinde iş gücü ve ortak yaşam ihtiyacı doğurarak, kırsaldan şehirlere göçleri başlatır. İşçi sınıfının belirmesi ile

¹ Moers, Colin, *Burjuva Avrupa’nın Kuruluşu*, Çev: B.S. Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s. 116.

² A.g.y, s. 124-125.

bu sınıfın ihtiyaçları, beraberinde sınıf çatışmalarını getirir. “*Fakat rejimin halkçı yüzünü sürdürebilmek için bir dizi “liberal” toplumsal reform yapılması gerekiyordu; genel oy hakkı geri getirildi, basın denetimi gevşetildi, grevlere izin verildi (1864) ve gösterilere müsamaha edildi.*”³ 1830 ve 1848 ayaklanmaları, Marx’ın şu sözleriyle aktarılır “*Bu aygıtı parçalamak yerine (ancak) mükemmelleşmesine yaramıştır.*”⁴ Bu denli değişimler büyük düşünceleri ve akımları beraberinde getirir. 1815-1871 yılları arasında liberalizm, nasyonalizm ve sosyalizm, halklar arasında yaygınlaşmaya başlayarak kitleleri etkisi altına alır. Akımların arkasında yıllar süren birikimin birçok sonucu olur.⁵ Bu fikirler siyasi ilişkilere yeni bir yön verir. Liberalizm ve milliyetçilik hareketleri doğduğu yerlerde kalmayıp sınırları aşar ve toplulukları değiştirmeye başlar.⁶

Krallık, aristokrasi, kilise ve tarımın yerini yavaş yavaş kapitalist ekonomi almaya çalışırken, bu dönem burjuva sınıfının doğuşu ile sosyolojik durumdaki değişikliklerden edebiyatın etkilenmemesini bekleyemeyiz.⁷ Kapitalist dünya ve onun gelişimini destekleyen düzen edebiyatta bireyselliği ve benliği öne çıkarır. Vedi Aşkaroğlu’na göre roman o dönemin ihtiyacı olan özgürlük, eşitlik ve adalet kavramlarını ileri sürer ve bireyi kutsar; “*kitlelere hitap eden çoğulcu tiyatronun ve şiirin yerine bireyi işleyen ve onun dünyasına hitap eden roman, bireyciliğin yükselişine karşılık gelir.*”⁸ Böylece roman, kapitalist dünya görüşünün benimsenmesini sağlar.⁹

Evren Karataş’a göre Georg Lukacs tarihi romanların ortaya çıkmasının ilk nedenini, sanayi devriminden sonra ortaya çıkan burjuva sınıfına bağlamaktadır. “*Burjuva sınıfı belirli bir bilinçlenmeyi sağladığı için okur olağanüstülüklerle örtülü*

³ A.g.y., s. 124-125.

⁴ Aktaran: Moers, a.g.y., s. 124-126.

⁵ Er, Umut-Selvi, Haluk, “Fransız İhtilali’nden I. Dünya Savaşı’na Uluslararası İttifaklar”, s. 1. https://www.academia.edu/44505993/FRANSIZ_%C4%B0HT%C4%B0LAL%C4%B0NDEN_I_D%C3%9CNYA_SAVA%C5%9EINA_ULUSLARARASI_%C4%B0TT%C4%B0FAKLAR_UMUT_ER

⁶ Balcı, Nuri, 2018, *Çanakkale Savaşı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 9.

⁷ Aşkaroğlu, Vedi, “Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kurumsal Bir Tartışma”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 2020, cilt. 47, s. 198-221.

⁸ A.g.m., s. 206.

⁹ A.g.m., s. 198-221.

tarihi hikayeler olan destanlardan uzaklaşmış ve daha gerçekçi çizgiye oturan roman türüne yaklaşmıştır.”¹⁰ Lukacs’a göre diğer neden Fransız Devrimidir. Bu devrimle ulusçuluk önem kazanmış ve milli bilicinin farkına varılmıştır.¹¹

“La Belle Époque” olarak adlandırılan ve “Güzel Çağ” diye çevrilebilecek dönem, 1890 ve 1914 yılları arasındaki dönemi ifade eder. Fransa ile Prusya arasındaki savaşın bitmesinden sonra başlayan ve Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla biten bu dönemin, savaşı geçmesi ekonomideki ilerlemeyi beraberinde getirmiştir. Fransa’da 1870’ten sonra kurulan III. Cumhuriyet rejimi, uzun süren savaşların ardından gelen ekonomik büyümeyle, toplumsal yaşamı da düzene sokar. Bu dönemdeki gelişmelere koşut olarak sanat önem kazanmış, resim atölyeleri, konserler kültür yaşamını canlandırmıştır. Yurttaşlık haklarında kaydedilen gelişmeler, laikliğin siyasal rejime eklemlenmesi, çalışanların yaşam koşullarının iyileşmesi, örneğin sendikaların gelişimi bütün bu toplumsal görüntüyü etkilemiştir. İncelediğimiz eserlerden, Jean Echenoz’un romanı *14*’te, savaş öncesi bu dönemin dekorlarını keşfetmek mümkündür: örneğin Romanın başkışisi olan Anthime’in savaş öncesi hayatı “bisiklet” ve “hız” gibi “La Belle Époque” metaforlarıyla doludur; Başkahramanın yaşama sevinci taşıdığını, güzel havanın tadını çıkarmak için gittiği manzaradan anlarken, bu metaforların rasgele işlenmiş bir dekor olmadığını biliriz. Burada olduğu gibi dönemi hatırlatan imgeler zaman belirteçleri şeklinde karşımıza çıkar.

Devletlerarası kutuplaşma savaştan önce başlar; Fransa ve Rusya arasında 1894 yılında imzalanmış anlaşmaya dayalı bir dayanışma vardır. Böylelikle ittifak kuran Rusya veya Fransa, saldırıya uğrarsa diğer ülkede onunla savaşa girecektir. Almanya, Avusturya-Macaristan’la 1879’da ikili bir ittifak kurar ve 1882 de bu ittifaka İtalya’da

¹⁰ Aktaran: Karataş, Evren, “Halikarnas Balıkcısı’nın Turgut Reis Adlı Eserinin Tarihi Roman Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, s. 14.

¹¹ A.g.m., s. 14.

katılır.¹² Almanya aslında siyasi birliğini geç tamamlayan bir devlet olduğu için, sömürge arayışına girmesi İngiltere Fransa gibi devletlerde huzursuzluk yaratır.

Almanya ve Fransa arasında gerilim yaratan konulardan diğeri Alsace Lorraine'di.¹³ Bu bölgenin iki ülke için sürekli bir sorun oluşturmasının sebebi, bölgede zengin kömür madenlerinin yer almasıdır. Fransa'nın da Almanya'nın da sanayisi kömüre bağlı olduğundan bu bölge iki ülke için savaş sebeplerinden biridir. Eylül 1870 de Sedan'da ki savaşta Almanların üstünlük göstermesi sonucu zengin Alsace-Lorraine bölgesi Almanlara geçer. O dönem Fransa imparatoru III. Napolyon teslim olup esir alınca Fransa'da II. cumhuriyet yıkılır. Almanya o dönem Bismarck'ın kararı ile sonraki 20 yıl boyunca barış siyaseti benimseyerek, özellikle demir çelik sanayisinde ileriye gider ve kalkınmasını hızlandırır. 1888 yılında II. Wilhelm'in kral olması ve 2 yıl sonra Bismarck'ı görevden uzaklaştırması ile Almanya siyaseti savaş yönünde değişir.¹⁴

Sedan Savaşı'ndan sonra Alsace Lorraine'i anavatana kazandırmanın artık bir seçim olmadığını gören siyasi yönetim 1914 öncesi milliyetçi siyasi politikası ile Alsace-Lorraine'in kaybının gerginliği artırır. Fransız halkına, Alsace Lorraine'de ki kardeşlerini özgürleştirmek ve bu bölgeyi anavatana geri kazandırmanın nihai hedef olduğu, dönemin siyasi ve askeri yöneticileri tarafından empoze edilir.¹⁵

¹² Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, s. 16-27.

¹³ A.g.y., s. 16-27.

¹⁴ A.g.y., s. 31.

¹⁵ Döderlein, Sebastian, "Un pivot de l'histoire? – La société alsacienne-lorraine et les sorties ambiguës de la Première Guerre mondiale (1918-1919)" Thèse présentée au Département d'histoire, yayımlanmamış doktora tezi, Montréal, 2016, s,7-9.

1.2. Savaş Dönemi

Avrupa merkezli bu çekişmelerin geniş kapsamlı bir savaşa dönüşmesi için küçük bir kıvılcım yeterli olur. Bu kıvılcım Bosna'nın başkenti Saray Bosna'da Arşidük Franz Ferdinand'ın bir Sırp nişancı tarafından 28 Haziran'da resmi olarak bildirilen bir gezi sırasında vurularak öldürülmesidir. O dönemde Bosna Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir eyaleti konumundadır ve tetikçinin bir Sırp olduğu anlaşılınca Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilan eder. Suikast geniş çaplı sonuçlar doğurur ve birçok devlet dört hafta gibi bir süre içinde savaşa girer.

3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan eden Almanya'nın planları arasında, Rusya ordusunu savaşa hazırlayana kadar, Fransa'yı işgal etmek vardır. Dönemin Almanya Genelkurmay Başkanı Kont Alfred von Schlieffen'in işgal planı; Belçika'yı kuşatıp Fransa'nın savunma taktiğini bozmak şeklindedir. Schlieffen'in emekliliğinden sonra yerine gelen Helmuth von Moltke'de Liège güçlü müstahkem mevkiine Alman askerlerini yönlendirmeye karar verir.¹⁶ Almanya'nın böyle farklı bir savaş planı izlemesinin sebebi, Fransa'nın Almanya hattını çok güçlü tutacağını bildiği içindir ve cephe savaşlarında saldırı uzun sürse bile toprak elde etmenin zor olacağındandır.¹⁷ Belçika üzerinden büyük bir saldırı gerçekleştirme planı ile Almanya ilk hamleyi yapan taraf olur. Almanlar belirledikleri plan ve hatlarla Belçika'dan geçip Fransa'nın kuzeyinden güneye yönelir ve Belçika'da çok hızlı ilerler. Liège her ne kadar güçlü bir savunmaya sahip olsa da toplara daha fazla dayanamaz ve 16 Ağustos'ta kent teslim olur. Almanya Liège'in düşmesinden bir hafta geçmeden başkent Brüksel'i işgal eder. Anvers ve birçok kent dirense de 1914 ve 1918 yılları arasında, yani savaş boyunca Belçika, Alman işgali altında kalır.¹⁸ 1914 yılı henüz bitmeden kayıtlara göre 50. 000 Belçikalı,

¹⁶ Westwell, Ian, *I. Dünya Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 22-23.

¹⁷ Kuran, Ercüment, "Birinci Dünya Savaşı", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt.6, Ankara, 1992, s.196-200.

¹⁸ Aktaran: Musée Royal de l'Armée et d'Histoire, *La Première Guerre Mondiale*, 2022, s. 9.
<https://www.klm-mra.be/D7t/sites/default/files/primaire.pdf>

995. 000 Fransız, 677. 000 Alman, 75. 000 İngiliz ölü, yaralı ya da kayıptır. Askerler artık 1914 Noel'inde evlerine dönemeyeceklerini anlarlar. Yıl bitmeden 20 Aralık'ta Champagne Muharebesi gerçekleşir ve Noel dönemine gelen bu muharebede bazı İngiliz ve Almanlar askerler kazdıkları siperlerden çıkıp Noel kutlarlar.¹⁹

Bütün bu gelişmeler Temmuz suikastı ardından geçen birkaç hafta içinde gerçekleşir. Ağustos 1914 yılında, birçok ülke için daha önceden bir ihtimal diye düşünülen savaş planları devreye girmeye başlar. Savaştan önce bloklar oluşmasına rağmen, yine de savaşın bir suikast sonucu aniden başladığını söylemek mümkündür. Savaş öncesi refah içinde yaşayan Fransız halkı çok hızlı bir şekilde kuzey Fransa'ya seferber edilir. Askerlerin bu hızla savaşa girmesi ne psikolojik ne de askeri anlamda eğitimi tamamlamaları konusunda yeterli fırsatı vermez. Bu sebeple roman kurgusunda sosyolojik alt yapıda askerlerin savaşa ve savaş taktiklerinin birçoğuna uzak olduğunu görmek mümkündür.

Almanya'nın kuzeyden Belçika tarafından Fransa'yı işgal planı, çok uzun siperlerin açılmasına sebep olur. Tarafsız olan Belçika hattında normalde asker bulundurmamak zorunda olmayan ama Almanya stratejisi yönünde savunmaya geçen Fransa geniş siperler açmak zorunda kalır. Bu siperlerde Birinci Dünya Savaşı'na ait yeni özel durumlar oluşturur.

1.2.1. Siper Savaşları

Acı çekmenin kolektif bir deneyime dönüştüğü bu siperler aslında Birinci Dünya Savaşı öncesinde de var olduğu halde, bu savaşı farklı kılmamasının sebebi siperlere askeri teknolojinin eklenmesidir.

Önemli stratejik alanlara kurulan siperler, ortalama 3 hattan oluşur ve top atışlarından az etkilenmek için belirli bir açıyla düşmana en yakından uzağa doğru kazılır.

¹⁹ Westwell, a.g.e., s. 43.

Askerler burada sürekli çukur kazarlar ve çıkarılan kumlar, torbalara konularak duvarları desteklemek amaçlı kullanılırlar. Ayrıca kum torbalarına ek olarak kerestelerle çökmelerin önün geçilmesi hedeflenir. Genel olarak siperlerin özellikleri milletlere göre farklılık gösterse de yaklaşık 2,5 metre kalınlığa sahip betonla çevrilir ve içinde yer altı merkezleri bulunur.²⁰

Siper savaşlarında gelişmiş askeri teknoloji örneği olarak makineli tüfekleri örnek verebiliriz. Bu silahlara karşı taarruza geçmek ordulara ciddi kayıplar verir ve kazanç sağlamaz.

Top atışlarına karşı dayanıksız olduğu Birinci Dünya Savaşı'nda deneyimlenen siperlerde, topçu atışları için etrafında hendekler bulunur. Bu hendekler bazen obüs mermisi sonucu doğal şekillerde oluşur. "no mens land" diye adlandırılan iki düşman siperi arasındaki bu alana "tarafsız bölge" denir. Havan topu mermisine karşı savunmasız olan bu siperler bomba düşmesi durumunda çökmelerin tehlikeli olduğu kadar, yangın ve şarapnelde uzuv kayıpları ve yaralanmalara yol açar. Yaralanmalar da enfeksiyon sonucu ölümcül etkilere sahiptir. Siperler bu tip yaralanmalardan kaçınmak için şarapnel sekmesini engelleyen zikzak şekilde ilerler. Siperlerin çevresine saldırılara karşı bir çeşit demir çit, metal tel çekilir ve dikenli tellerde hızlı manevra özelliğini etkisiz hale getirip askerleri açık bir hedefe dönüştürür. Dikenli tel Birinci Dünya Savaşı'nda düşman asker ile siper hattı arasında kalan ve tarafsız bölgeye döşenir ve böylece piyadelerin bu alandan geçişi yavaşlatılır ve engellenir.²¹ XXI. Yüzyılda kurguda 14 romanında bu siperlerin tasviri şu şekilde yapılır; "İşte Anthime ve diğerleri hareket etmeyi bırakıp bu hat üzerinde bir yerlerde, bağırsak denen patikalarla birbirine bağlanmış derin siperlerden oluşan ağına içine tıklılıp kaldılar."²²

²⁰ A.g.e., s. 76-77.

²¹ Boileau, John, "Guerre de Tranchées", *l'Encyclopédie Canadienne*, 2021, *Historica Canada*.
www.thecanadianencyclopedia.ca/fr/article/la-guerre-des-tranchees.

²² Echenoz, Jean, *14*. Çev.: M.E. Özcan, Helikopter, Ankara, 2015, s. 36.

XXI. yüzyıl roman kurgularında tarafsız bölgeyi ölüme mahkûm edilen askerleri kurgulayan *Kayıp Nişanlı* adlı romanda bulmak mümkündür. Cephede ağır bombardıman toplarından kaçacak düzeyde alan ve derinlikte sığınaklar azdır ve bu durum askerde bir tip acizlik duygusu uyandırır. Bir Fransız dergisi olan *Le Saucisse* bu durumu şöyle ifade eder;²³ “*Savaşta bombaların altında kalmaktan daha korkunç bir şey yoktur. Askere sonu gelmez görünen bir işkence biçimidir. Birdenbire canlı gömüleceği korkusuna kapılır.*”²⁴ Edebiyatta kurguda yer verilen bu etkileri, incelediğimiz roman *Yukarıda Görüşmek Üzere*’de bulmak mümkündür. Havan topu bombardımanı sırasında asker Albert çukura düşünce aynı içgüdüsel tepkiyi verir; gömülü kalma ve canlı canlı çukurda gömülme korkusu. Bu sahnede Albert’in at ile gömüldüğünü görürüz.²⁵ Romanda verilen bu ayrıntıda tarihsel bir bağlam vardır. Büyük Savaş öncesi Siper savaşlarında top atışından sonra süvariler hazır bekletilir ve karşı sipere hücumla geçilir. Birinci Dünya Savaşı’nda etkili yarma bir harekâtı ve hücum olmaz. Süvariler için böyle bir hücum olsa bile çamur, dikenli tel ve makineli tüfeklerden dolayı kullanımı oldukça tehlikelidir. Bu yüzden atlı süvari birlikleri bu savaşta önemli bir yere sahip olmadı.²⁶ Romanda bu vurguyu ele alırsak, o sahnede toprağın altına Albert ile at gömülür bu da bize bir dönemin bittiğini gösterir. Romanda at ile şövalyelik kavramına bir gönderide vardır. Görevi uğruna ölmek isteyen büyük bir amaca hizmet eden şövalyelik kurguda atıyla birlikte toprağa gömülür. At, toprak altında kalırken bir dönem kapanır ve yenisi başlar. Çağdaş Fransız roman kurgu kahramanı olan anti kahraman Albert, toprağın yüzüne çıkar. Albert XXI. Yüzyılın anti kahramanı olarak yeniden edebiyata doğar. Atlar kurguda Echenoz’un *14* romanında şu şekilde karşımıza çıkar “*savaşçı tynette eleman*”²⁷ olarak bahsedilir. *14*’te top atışları

²³ Ferguson, Niall, *Hazin Savaş 1914-1918*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 405.

²⁴ A.g.y., s. 406.

²⁵ Lemaitre, Pierre, *Au Revoir là-Haut*, Albin Michel, Paris, 2013, s. 34-39.

²⁶ Westwell, a.g.e., s. 48.

²⁷ Echenoz, a.g.e., s. 51.

ve siperler için bu sözlere yer verilir: *“Sağlam askerlerin ve yaralıların toprak altında kalmasına yol açan göçüklere neden olan 170 ve 245’lik toplardı bunlar.”*²⁸

Siperlerde normalde atışlardan sonra beklenen hücumu yapamayan askerleri siperlerde ki makineli tüfek, top atışları ve dikenli teller statik kalmaya iter. Bu sebepten savaş düşünüldüğü gibi 1914’ün Noel’inde bitmez. Bu mevkiilerin artması uzaması ve büyümesi neticesinde askerleri aşamalı şekilde siperdeki hayata iter ve bu hem askerler hem ülkeler için yıpratma savaşlarına döner. Kurguda 14’te şu ifadelere yer verilir; *“İki taraf birbirine doğru ilerleye ilerleye öyle bir noktaya geldi ki artık daha ileri gidemez oldu, karşı karşıya durup orada çakıldı, buz gibi soğuk havada donup kaldılar...”*²⁹

Siper sistemleri Birinci Dünya Savaşı boyunca çok çeşitlilik kazanır, değişmeye ve gelişmeye devam eder. El bombaları önem kazanır ve yine bu dönem zehirli gazlar devreye girer. Yerlerde sert kayalardan siper kazmanın zorlukları yanında kimi yerde de başka tehlikeler vardır. Örneğin Batı cephesinde, özellikle Belçika siperleri kazıldığında siperlere sürekli su dolması ihtimali taşır.³⁰

Siperler sık sık bulaşıcı hastalık taşıyan kemirgenlerle dolar ve buraların düzenli olarak temizlenmesi gerekir. Romanlarda kurguda askerlerin üstündeki psikolojik etkilerini görmek mümkündür. Birinci Dünya Savaşını kurgu olarak incelediğimiz üç romanda da siperlerde askerlerin bit ve kemirgenlerden dolayı rahatsız oldukları kurguyu ironi kısmında daha ayrıntılı bir şekilde inceledik.

Bit ve kemirgenlerin dışında askerler soğuk ve sıcak havaya maruz kalır. Büyük Savaş’ın tanığı asker Roger Gamel’in günlüklerinde, yağmur ve soğuk için şu ifadeleri görmekteyiz: *“Ekmeklerimiz donmuş halde geliyor, kürekle dörde bölmemiz gerekiyor,*

²⁸ A.g.e., s. 41.

²⁹ A.g.e., s. 36.

³⁰ Westwell, a.g.e., s. 70.

*bu ekmeği yiyebilmek için yüksek ateşte ısıtıyoruz.”*³¹ Siperlere su ve yiyecek ulaştırmak zorlu bir süreçtir. Sağlık kuralları olsa da hastalıklar önlenemez. Siperlerde salgın hastalıklar, örneğin kolera, askerleri kırılğan hale getirir. Asker beslenmede yetersiz kalır ve tifo gibi ateşe, ishale sebep olan hastalıklar tedavi edilmezse ölümlerle sonuç verir.³² Tuvalet ihtiyacı ve bunu kazmak kapatmak bir yana ölüleri gömmek için de yeterli alan yoktur. Ölü askerlerin kokusunu siperdeki askerleri olumsuz yönde etkiler. Kokuyla ilgili ironiyi 14’te açık havada kokunun ağırlığı için bu ifadeye yer verilir; “...*bu pis kokuyu insan kendi kişiliğinde, kendi içinde duyuyor, çürüyen cesetlerin asılı kaldığı dikenli tellerin ardında.*”³³

Büyük savaşı kurgu olarak alan Romanlarda ve filmlerde genellikle siperlerdeki çamur vurgulanır. Yürümeyi ve yaşamı zorlaştıran çamurda bir düşman gibi resmedilir. Askerlerin çamurla yaşam mücadelesi oldukça zordur. Askerler için diğer düşman rutubet ve soğuktur askerlerin yaşamını oldukça zorlaştırır. Askerlerin bu cephede soğuk, nem, ölümler, kemirgenler, yetersiz beslenme sorunları yanında rahatlamak için bir uyku düzenleri de yoktur. Çarpışmalar askerler için şiddetli bir yorgunluğa yol açar Monst’a savaşan asker John Lucky’nin “*kafamız ve bedenimiz uyku için feryat ediyordu*”³⁴ biçimindeki tanıklığı savaşın ve siperlerin yarattığı yorgunlukları gözler önüne serer.

Manzaraları dikenli ve paslı teller, delik deşik toprak, hortlak gibi ağaçlarla çevrilidir bu dekorda içinde psikolojilerinin iyiye gitmesi beklenemez.³⁵

Müstahkem mevkiilerin en can alıcılarından biri şüphesiz Verdun’dur. 21 Şubattan 18 Aralık 1916’ya kadar süren desek de aslında ne zaman son bulduğunu söylemenin biraz zor olduğu muharebede hem Fransızlar hem almanlar ciddi kayıplar

³¹ Aktaran:, Cazals, Rémy, Dictionnaire et Guide des témoins de la Grande Guerre, <https://www.crid1418.org/temoins/tag/rats/>

³² Ramond, Alexandre, “L’organisation du service de santé au cours se la guerre 1914-1918”, yayımlanmamış doktora tezi, Université de Picardie Jules Verne, 2017, s. 11.

³³ Echenoz, a.g.e., s. 43-44.

³⁴ Ferguson, a.g.e., s. 407.

³⁵ A.g.e., s. 408.

verirler. Verdun'un Fransa'nın ulusal kimliğine etkisi çok büyük olur. Verdun'dan sonra Fransa kurtulmuş olsa da ülke çok yıpranmış ve yarım milyona yakın kayıp vermiştir.³⁶ Bu muharebe savaşın en uzun muharebelerinden biri olur. Verdun 'da siperlerin dışında iklimde kışın zorlayıcı durumdadır; şubat ayında sert geçen kış mevsimi, askerleri oldukça yıpratmaktadır. Her türlü mevsimi dört yıl boyunca deneyimleyen askerler hem sıcağa hem soğuğa maruz kalır. Sadece Verdun zor durumda değildir çünkü Savaş başladığında ağustos ayında Belçika'ya yürüyen Alman askerini yıpratın dış etmenlerden biri de o yazın oldukça sıcak geçmesidir.³⁷

Somme Muharebesi 1 Temmuz 1916 da kuzey Fransa'da Somme Nehri civarında Almanlara karşı İngiliz ve Fransız kuvvetler arasında geçer. Cephe hattı çok uzun olduğundan top ateşi yetersiz kalır. Askerler saldırıya geçseler de telleri kesemezler ve bu sürede makineli tüfek ateşi altında kalırlar. Somme Muharebesinin birinci günü iki taraf için, ama özellikle İngilizler için oldukça zor geçer.³⁸ Somme siperleri askerler için oldukça stresli bir cephe dir. Ağır top ateşleri sırasında askerler ölü askerlerle birlikte yatıp çukur kazmaya çalışırlar. Kıymık şeklinde ayrılan insan vücutları ve mermilerin çıkardığı o sesler askerlerin üstünde yıkıcı bir psikolojik etkiye sahiptir. 18 Kasım'da sona eren Somme Muharebesinde kayıp sayısı kesin olmamakla birlikte 1,3 milyonun üzerindedir. Bu kayıpların 500 bin Almanlara, 400 binden fazla İngilizlere 200 bin civarı da Fransızlara aittir.³⁹

Savaşın uzun sürmesi ve bazı cephelerin sürekli aktif kalması ile askerlerde bir çeşit stres kaynaklı psikolojik problem olan "mermi şoku" yaşar. Alman askerleri için de bu durum geçerlidir. İngiltere'de, Nevrasteni yüzünden askerlerin savaş sonrası sadece

³⁶ Moura, Sylvain, "La fréquentation touristique liée aux commémorations de la Grande Guerre dans la région de Verdun.", s. 2-9.

https://www.researchgate.net/publication/342039734_La_frequentation_touristique_liee_aux_commemorations_de_la_Grande_Guerre_dans_la_region_de_Verdun

³⁷ Westwell, a.g.e., s. 22-25.

³⁸ A.g.e., s. 124.

³⁹ A.g.e., s. 132.

yüzde 39'u normal hayata dönebildi.⁴⁰ Psikolojik dayanıklılığı zorlayan ve birçok sağlık problemlerine neden olan, Birinci Dünya Savaşı'nın hafıza mekanlarından olan siperler, tarihsel roman kurgusunda genellikle sık karşılarız.

1.2.2. Silahlar

Siperler için en uygun silah Makineli tüfeklerdir ancak tüfekler için yeterli menzili alanı gerekmektedir. Tüfeğe göre farklılık gösterse de genelde 2. 560 metrelik menzili vardır. Söngü şüphesiz Birinci Dünya Savaşı öncesinde çok önemli bir yere sahiptir, ama bu savaşta söngü ile yaralanan ya da ölen sayısı tam bilinmemekte olsa da önemli bir çoğunluk olmadığı düşünölmektedir, çünkü söngüyle karşılaşan asker ya kaçır ya da teslim olur. Keskin nişancılık önceki savaşlara göre daha çok ön plana çıkar. Keskin nişancılar kamuflaj kullanır ve dar alanlara saklanırlar.⁴¹

İlk tank İngiltere tarafından 1916 yılında üretilir. Tank Birinci Dünya Savaşına Somme cephesinde girer. İlk kullanılan tanklar başlarda Alman askerlerini korkutmuş ve siperlerden kaçırmış olsa da zamanla bu tankların yetersizliği ortaya çıkar, çünkü obüs çukurlarına saplanan ve mekanik arıza yapan tanklar görülür. Tanklara telsiz ve cephanesi sistemi yerleştirilir. Zamanla sorunları giderildi, ama yine de hattı yarma geçme gibi önemli başarılar kazandıramaz. Arazi yapısı ve özellikle çamur, tankları yüksek ölçüde etkiler.⁴²

Birinci Dünya Savaşında uçak kullanımına başlarda çok güven duyulmasa da hemen sonra ne kadar önemli olduğunu kanıtlamıştır. Çünkü havacılık daha çok yenidir. Önce keşif uçakları kullanılır. O döneme kadar uçakların savaşta nasıl kullanılacağı pek bilinmez ve bu yeni icada kuşkuyla yaklaşılsa da zamanla keşif uçakları o kadar önem kazanır ki daha sonra onu yok etmek ya da korumak için avcı uçaklar üretilir. Avcı

⁴⁰ Ferguson, a.g.e., s. 406-407.

⁴¹ Westwell, a.g.e., s. 38-39.

⁴² A.g.e., s. 26-27.

uçakların işlevi süvarilerin yerini belirlemek ve de düşman keşif uçaklarını düşürmektir. İtici pervaneli uçaklar hız konusunda başarı gösteremez. Pilotların gelişimi de savaşla birlikte ilerler. Almanların Taube uçağı keşif için, Fransızların Farman uçağıysa bombardıman için kullanılır. Alman uçaklarından Albatros çok hızlı gidemese de 1914'ün sonlarında makineli tüfek ve bomba taşımaya başlar ve savaş zamanında geliştirilip hızları artırılır. Fransız uçaklarında Morane-Saulnier N tipi uçak İngiliz ve Rus ordularında da kullanılır. Hızı 160 km çıkabilir ve makineli tüfek kullanabilmesi için pervanesine çelik levhalar yerleştirilir.⁴³ Askeri teknolojiyi romanların kurgusunda görmek mümkündür: *14'te uçaklar ve diğer silahlar ayrıntılı bir şekilde yer alır; "İki kişilik iki motorlu Farman F 37 tipi bir uçak."*⁴⁴ Tarihsel roman olan *14'te* bu uçağın model bilgisi verildiği gibi ilerleyen sayfalarda yukarıda bahsettiğimiz monte edilen taramalı tüfekler hakkında bilgi verir; *"Silahları yok, en azından bu iki motorlunun taşıyabileceği altmış kilo bomba yok, içerdeki küçük makinalı tüfek henüz çalışmıyor."*⁴⁵ Kurgunun devamında yine bu montajın kullanışsızlığı üstünde durulur. Uçak yeni bir savaş teknolojisi olduğu için denemelerin yanlış gitmesi de olasıdır. *"...hem uçağı kullanıp hem de nişan almak, sonra yeniden doldurmak zor çünkü, ayrıca senkronizasyon da henüz tam olarak gelişmiş değil."*⁴⁶ Roman karakteri olan Charles, bu uçağın düşmesi sonucu ölür.

Birçok sivilin ölmesine neden olan ağır bombardıman uçakları ilk kez Birinci Dünya Savaşında kullanılır. Bu savaş uçakları bazen farklılıklar gösterse de genelde benzerdirler 3 veya 4 motorlu ve dört veya altı kişiliklerdir. Hafif bombardıman uçakları da vardır ve bunlar çok ağır olmayan bombaları taşırlar. Bu uçaklar zamanla geliştirilir ve motorları güçlendirilir. Genelde itici pervaneli çift kanatlı uçaklardır. *"Uçakların ömrü de çoğunlukla kısaydı. Birçok örnekte pilotlarıninki de öyleydi; kısa ancak görkemli bir*

⁴³ A.g.e., s. 38-39.

⁴⁴ Echenoz, a.g.e., s. 29.

⁴⁵ A.g.e., s. 30.

⁴⁶ A.g.e., s. 30.

yaşam. Gökyüzündeki serüvenlerin de haşın kara savaşlarında olmayan heyecan ve romans vardı. Uçakların sadece mekanik bir aygıt değil, insanın madde üzerindeki zaferi olduğu söylendi.”⁴⁷

Deniz uçakları, birçok ülkenin denizde keşif yapmak ve istihbarat toplamak için kullandığı uçaklardır. Bazıları sadece hava sahasına inebilirken İngilizler biraz daha geliştirerek gemilere inebilen türlerde üretmiştir. Bu uçaklara torpil yüklemek zordur, çünkü torpiller o dönem uçaklar için ağırdır.⁴⁸ İlk uçak gemisi 1915 Ağustos’unda Gelibolu’da kullanılmıştır.⁴⁹

22 Nisan 25 Mayıs tarihleri arasında Ypres’te zehirli klor gazı kullanılır. Bu gaz, nefes alamayan çok sayıda askerin ölümüne yol açar. Dehşete kapılıp kaçan bazı askerler nedeniyle savunma hattında boşluk oluşur. Alman askerler gaz maskesi takıp ilerlemeye devam etse de İngiltere karşı saldırı düzenler ve bu ilerleyişi durdurur. Fakat Almanlar sadece kısa bir süre duraklar ve yeniden saldırıya geçer. Zehirli gaz saldırıları 25 Mayıs’a kadar devam eder.⁵⁰ Zehirli gaz öldürücü ve yaralayıcı bir etkiye sahip olsa da savaşın kazanılmasında belirleyici bir unsur olmamıştır. 2. Champagne Savaşı’nda Almanlar Fransızlara karşı gaz kullanırlar.⁵¹ “Savaş boyunca en fazla zehirli gaz kullanan devlet 68. 000 ton ile Almanya oldu. Fransa 37. 000, İngiltere 25. 000ton ile ikinci ve üçüncü sırada yer aldılar.”⁵² Klor kokusuz bir gazdır. İç ve dış kanamaya neden olur ve genellikle ölümle sonuçlanır. Devletler bu yüzden gaz maskeleri üreterek askerlerini korumaya başladılar. Bu teknolojiyi gittikçe geliştirdiler atları bile koruyan maskeler

⁴⁷ Robbins, Keith, *I. Dünya Savaşı*, Çev.: M. Günay, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s. 108.

⁴⁸ Westwell, a.g.e., s. 40-41.

⁴⁹ Kapucu, Davud “Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Ordusunda Hava Gücü”, *M5 Ulusal Güvenlik, Savunma ve Strateji Dergisi*, Yıl: 44, Sayı: 337, Ağustos-2019, s.72-79.

⁵⁰ Westwell, a.g.e., s. 70.

⁵¹ Yalçın, Oman, Havacılık, “Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz-2016, s. 28.

⁵² Westwell, a.g.e., s. 72.

yapılmıştır.⁵³Kurguda siperlere zehirli gazın silah halinde girmesini 14 'te görürüz. "*Her tür gaz, kör edici, deri dökücü, boğucu, öksürtücü ya da göz yaşartıcı gaz...*"⁵⁴

1.3. Sona Doğru: 1917-1918

1916 Aralık ayında Fransız Başkomutan Joseph Joffre görevinden alınarak yerine Robert Nivelle getirilir. Nivelle göreve gelince hemen taarruza başlamak ister; amacı yarma harekâtında bulunarak Almanlara karşı üstünlük sağlamaktır. Başlarda itilaf devletlerinin desteğini alsa da taarruzdan kısa sürede ağır kayıplar verildiği için bundan dolayı vazgeçilir.

21 Mart'ta başlayan Alman bombardımanı başlarda Amiens'i tehlikeli bir duruma soksa da Almanlarında gücü kırılmaya başlar. Sonuçta Amiens düşmez. General Foch itilaf kuvvetlerini başkomutanı olarak atandıktan sonra Amerika Foch'un otoritesini kabul eder. 21 Mart 5 Nisan'da yapılan bu harekâta Almanlar sis sayesinde oldukça ilerlese de tam bir başarıya ulaşamaz. Almanlar bazı itilaf topraklarını kazanmayı başarsa da bu tam bir zafer olarak görülmez. Almanya bu harekâttan sonrada başka saldırılarda da bulunur. Compiègne'e yönelik iki Alman saldırısı durdurulur. Alman askerlerin morali ABD'den sürekli olarak gelen takviye birlikleri nedeniyle bozulur. Alman ordusu büyük kayıplar verdikten sonra Soissons ve Reims aralarındaki bölgeden çekilme kararı alır. Kasıma kadar ABD desteğinde süren çatışmalarda Almanya büyük kayıplar vererek geri çekilir. 10 kasımda hâlâ çatışmalar sürmekteyken 11 Kasım'da ateşkes ilan edilir. Yukarıda görüşmek üzere romanında kurgusunda olay örgü bu son günlerde yaşanan bir saldırı ile kurulur.

⁵³ Fournier, Josette, "Il y a cent ans: la guerre chimique",2014.
<https://new.societechimiquedefrance.fr/wp-content/uploads/2019/12/2014-391-decembre-ledossier-piv-fournier-hd.pdf>

⁵⁴ Echenoz, a.g.e., s. 42.

1.4. Savaşın Sonuçları

Birinci Dünya Savaşının anlamsızlığı üstünde çok durulur. İngiltere I. Dünya savaşında, II. Dünya savaşından daha fazla kayıp vermiştir: “*İtilaf devletleri saflarında 42, ittifak devletleri saflarında ise 22 milyon insan çarpışmalara katılır. İtilaf devletlerinin kayıpları 4,8 milyon ölü, 12 milyon yaralı; İttifak devletlerinin ise 3,1 milyon ölü, 8,4 milyon yaralı oldu. Gripten ölenler hariç 6,6 milyon kadardı.*”⁵⁵ Bu savaşın en önemli sonucu belki de sorunları çözememiş olmasıdır. Savaş hem kazananlar hem de kaybedenler için çok ağır kayıplara neden olur. Normal yaşama dönüş oldukça zor olur. Savaştan dönen gaziler, savaşta çocuklarını yitiren aileler, savaşın neredeyse her haneye dokunduğunun açık göstergesiydi. Romanları incelediğimiz “Kurgu” kısmında bu konuyu ele alacağız.

1918 yılına kadar aslında Almanya için savaş iyi giderken, 1918 yılında kaybetmeye başlar. Bunun nedenleri arasında İngiltere’nin denizlerde uyguladığı abluka ve Amerika’nın İttifak devletlerine sağladığı askeri destek vardır. Zayıflayan Almanya Kasım ayında ateşkes ister. Ateşkes Compiègne General Foch başkanlığında İngiliz ve Fransızların katılımıyla yapılır. Wilson’un 14 ilkesi bir yana, 34 maddeyle Almanya cezalandırılır. Koşullar arasında Alsac ve Lorraine’le birlikte işgal ettiği topraklardan 14 gün içinde çıkması, çok sayıda silaha, denizaltılar ve savaş gemilerine el konulmasına, tazminatlara, borçları ödemeye ve deniz ablukasını devam ettirilmesi vardır. Ateşkes 11 Kasım sabahı imzalanır ve aynı gün yürürlüğe girer. 20 Ocak 1920 de Paris Barış Konferansı adı altında Fransa, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD gibi devletlerin devlet başkanının katıldığı toplantıda yenilen ülkelere ağır koşullar getirilmesi istenir ve savaşın başlamasından Almanya sorumlu tutulur.⁵⁶ Bu yıkıcı ve uzun savaşın sonuçları çok acı olur. “1914-18 arasında savaşan ülkelerin silah altına aldığı insan sayısı 65 milyon

⁵⁵ Westwell, a.g.e., s. 250.

⁵⁶ A.g.e., s. 244-251.

kadardı. Yaklaşık 8 milyon askerin, 6,6 milyon sivilin öldüğü, 21 milyon askerin yaralandığı-sakat kaldığı bu acımasız savaşın görünmeyen temel nedeni “ekonomikti”.⁵⁷

Bu bölümde ana hatlarıyla belirlediğimiz tarihsel gerçeklik olarak savaşı sonraki bölümde kurguya nasıl aktarıldığını ele alacak ve bunun için belirlediğimiz üç romanı inceleyeceğiz.

⁵⁷ Tokgöz, Erdinç, “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2018, Sayı:13. https://ufuk.edu.tr/uploads/page/enstituler/sosyal-bilimler/ensdergi/say-13/sayi_p007-028.pdf

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURGUDA I. DÜNYA SAVAŞI

2.1. Olay örgü: Savaş ve Kurgu

2.1.1. Uzaktaki Savaş: Gri Ruhlar

Ele aldığımız üç roman da olay örgülerini Birinci Dünya Savaşı'nı ironik biçimde işleyerek oluştururlar. Bu bölümde romanlardaki olay örgülerinin, savaş temasını kullanma biçimini ele alacağız.

İnceleyeceğimiz ilk roman olan Philippe Claudel'in *Gri Ruhlar*'dir. Olay örgüsü cepheye yakın bir kasabada, Gündüz Güzeli⁵⁸ lakaplı on yaşındaki kızın ölü bulunmasıyla başlar. Roman sonunda anlatıcının, bu cinayeti aydınlatmaya çalışan bir polis memuru olduğunu anlarız. Anlatıcı, okuyucuya V. şehrini ve buranın önde gelenlerinden bazı karakterlerini tanıtır. Bölge savcısı Pierre-Ange Destinat anlatımda en fazla kuşku uyandıran roman kişisidir ve anlatıcı da bu cinayeti savcının işlemiş olabileceğini düşünür. Roman bu trajedinin belirsizliğini incelerken, aynı zamanda sıradan insanların ve köyün ileri gelenlerinin eziyetli yaşamını da anlatır. Üstünden zaman geçmesine rağmen cinayeti sorgulayan ve kendini bu işten alıkoyamayan başkahraman anlatıcının hikâyesi oldukça karışıktır. “Gündüz Güzeli” lakaplı kızın cesedini incelemeye olay yerine V.'de yaşayanlar ile belediye başkanı, Yargıç Mierck ve askeri görevliler gelir ama bu cinayet romanın sonuna kadar karanlıkta kalır. Gündüz Güzeli öldükten sonra Josephine adında bir kadın gelip bildiklerini polis memuru olan anlatıcıya aktarır. Bu konuşmadan sonra soruşturma iyice karmaşıklaşmaya başlar. Anlatıcının çocukluk arkadaşı olan ve geçinmek için hayvan derisi yüzüp satan Joséphine Maulpasse adındaki bu kadın, romanın kilit kişilerinden biri haline gelir. Kendini tanımaya çalışan anlatıcı onun sayesinde iç dünyasında birçok konuda aydınlanma yaşar. Joséphine ve anlatıcı sohbet ederlerken, anlatıcı karısının yüzünü

⁵⁸ Gündüz güzeli bir çiçek adıdır, Fransızca Belle de Jour ya da Liseron olarak kullanılır. Türkçede gündüzsefası gibi birçok adı vardır.

hatırlayamadığı için suçluluk duyduğunu söyler. “*Sevdiği insanın yüzünü hatırlamamak... Şerefsizin tekiyim ben...*”⁵⁹ Joséphine omuz silkerek anlatıcıya cevap verir. “*Şerefsizler ve azizler hiç görmedim ben. Hiçbir şey ne tamamıyla siyah ne de tamamıyla beyazdır. Her zaman galip çıkan gridir. İnsanlar ve ruhları için de aynı şey geçerlidir... senin ruhun gibi gri. Basbayağı gri işte. Hepimizinki gibi...*”⁶⁰

Böylelikle olay örgünün temel kişileri ve romanda resmedilen genel hava arasında bir koşutluk sağlanır. Joséphine, anlatıcının tavırlarını savcınıninkine benzetir; anlatıcıya, tıpkı Savcı Destinat gibi eşinin ölümünden sonra hiç evlenmediğini hatırlatır. Joséphine, Gündüz Güzel’inin öldürüldüğü gece, kızı Savcıyla birlikte gördüğünü söyler. Ertesi sabah Joséphine ile anlatıcı olayı anlatmak üzere Yargıç Mierck’e gelirler. Yargıç anlattıklarına tepki vermez ve Josephine’in yanlış gördüğünü söyleyerek anlatıcıyı da onunla birlikte alıkoyar. Oysa o sırada anlatıcının karısı Clémence evde doğum sancıları çekmektedir. Olay örgünün diğer öyküleri bu noktada birleşir. Anlatıcı eve geldiğinde karısı Clémence’i yatakta kanlar içinde, yalnız ve yardıma muhtaç bir şekilde bulur. Karısını kaybeden anlatıcı bu durumu bir düşüşle anlatır: “*Düşmüştüm ve hâlâ da düşmeye devam ediyorum. Artık hep bu düşüşü yaşayacağım. Daima.*”⁶¹ Bu olay anlatıcı için ruhsal ve fiziksel bir düşüşün başlangıcı olur ve oldukça zor günlerin, derin bir melankolinin başlamasına sebep olur. Clémence’in başına gelen olay anlatıcının iç dünyasına kapanmasına neden olur: “*...bazıları acı çekiyor diye dünya durmayacaktı. Tesadüf yoktu belki de. ...kendi dramlarımızı yaşarken hepimiz bencilleşiyorduk. Gündüz Güzeli unutuluyordu*”.⁶² Anlatıcı, evde karısının yanında olması gereken zamanda olmadığı için sürekli kendini suçlar.

İç içe giren bir cinayet ve ölüm, olay örgünün ana eksenini oluşturur. Anlatıcının Gündüz Güzeli cinayetinin örtbas edileceğini sezmesi de buraya bağlanır. Çünkü cinayetten üç gün sonra jandarmalar aklıktan ve soğuktan ölmek üzere olan iki asker kaçağı yakalarlar. Bu iki kaçak

⁵⁹ Claudel, Philippe, *Gri Ruhlar*, Doğan Kitap, 2007, s. 98.

⁶⁰ A.g.e., s. 98-99.

⁶¹ A.g.e., s. 124.

⁶² A.g.e., s. 127.

kalabalık tarafından Gündüz Güzeli'nin katili olmakla suçlanır. Yargıç Mierck ve bu olay için göreve getirilen Albay Matzjev de hemen oraya gelir. Kaçak askerlerden biri sürmekte olan savaş yüzünden aklını kaçırmak üzere olduğundan sahte bir itirafta bulunur: “*Elbette öldürdük. Hatta surf bu yüzden gelip aldılar bizi. Kardeşimiz kadar bize benzeyen karşıdakileri öldürmemiz, onların bizi öldürmesi için. Sizin gibi insanlar bize bunu yapmamızı söylediler.*”⁶³ Daha sonra ele alacağımız gibi, bu itiraf olay örgüyü romanın ana teması olan savaşa bağlar. Bir tiyatro gibi oynanan bu sahne sonunda *Dava*'nın kapanması için aranan suçlular ya da kurbanlar bulunmuştur. İtirafta bulunan asker hesabını hemen yapar: “*Asker kaçağı kurşuna dizilir. Katil idam edilir. Her iki durumda da öteki tarafı boylayacak...tek istediği kolay bir ölümmüş o kadar. Bir de herkesin asabını aynı sebepten bozabilmek. Bravo.*”⁶⁴ Belediye başkanı da bu tiyatrodan hoşlanmasa da yargıç onu susturur. İtirafçı asker ertesi sabah kendini asmış halde bulunur.

Olay örgünün bir başka kesitini okul öğretmenin delirmesi ve yerine gönüllü bir kızın öğretmen olarak gelmesidir. Öğretmen Fracasse'ın ruh hali oldukça bozular, derste aniden silah sesi çıkarır, bazen de bomba patlamış gibi kendini yerden yere atar: “*Delilik herkesin kabul görebileceği bir diyar değildir. Her şeyi hak etmek gerekir. O ise âlemin kralıydı.*”⁶⁵ Daha sonra yerine gelen yirmi iki yaşındaki Lysia Verhaeren savcının şatosunda bulunan müstemilata yerleşir. Kasabada bir yabancı bu kadar çabuk kabullenilmiyor olsa da yeni öğretmen hemen benimsenir. Öğretmenin gelişi ile Savcı Destinat'da bazı değişiklikler başlar. Tek başına yaşayan bu duygusuz roman kahramanın kişiliğinde, davranışlarında değişiklikler olur. Hatta bir gün Lysia'yı yemeğe davet eder, iki kişilik gümüş takımlarla sofrayı hazırlar. Öğretmen anlatıcının da dikkatini çeker. Bir pazar günü tepeye çıkan ve genç öğretmeni uzaktan izleyen anlatıcı baştan beri giderek varlığını hissettiren savaşa dair gözlemlerde bulunur: “*İleride cephe sınırı ile gökyüzü birleşiyordu. Öylesine ki, insan bir sürü güneşin aynı anda doğup, başarısız bir maytap patlaması gibi battığını zannedebilirdi... bulunduğumuz sınırdan cücelere göre ayarlanmış bir*

⁶³ A.g.e., s. 132.

⁶⁴ A.g.e., s. 135.

⁶⁵ A.g.e., s. 39.

sirk dekorunun gölgesi gibi seçiliyordu. Her şey öylesine ufaktı ki. Ölüm bu küçüklüğü umursamıyordu ve teçhizatlarıyla delik deşik er bedenleri, yitip giden çığlıklar, açlıklar, korkudan karın ağrılarıyla tüm bu tragedyaya almış başını gidiyordu.”⁶⁶ Öğretmenin oraya neden geldiği, o tepelere neden çıktığı romanın sonunda anlaşılır. Cephedeki sevgilisine yakın olmak için bu kasabada gönüllü olan Lysia intihar etmiş olarak bulunur. Böylelikle olay örgüsünde birbirine bağlı olarak anlatılan ölüm kesitlerine bir yenisi eklenir. Öğretmenin ölümü savcıcı derinden etkiler. Savcının ölümünden sonra anlatıcı şatoda bu ölümleri açıklayacak ipuçları bulur. Destinat’ın odasında kilitli bir çekmecedeki öğretmeni tepelerde gördüğünde yazdığı kırmızı kaplı defteri ve mektupları bulur. Lysia sevgilisinin öldüğü haberini veren mektubu aldıktan sonra intihar etmiştir: “Ölümün şekilleri ne de tuhaf. Her zaman bir bıçak, bir mermi ya da bomba gerekmiyor. Küçük bir mektup bile yeterli oluyor.”⁶⁷

Anlatıcı şatoda o gün savcının odasını ararken, savcı tarafından birleştirilmiş üç fotoğraf bulur. Bunlar öğretmen, eski karısı ve ölen Gündüz Güzeli’ne aittir. Anlatıcı üçünün de birbirine benzediğini fark eder. “...o üç yüzü incelediğimde, birden aynı kişinin farklı yaşlardaki çeşitli hallerine bakıyormuşum gibi bir izlenime kapıldım.”⁶⁸ Anlatıcı da bu üç fotoğrafa dördüncüyü, ölen karısı Clémence’in fotoğrafını eklemek ister: “Belki de bunların şahitleri bir tek savcı ve bendim! Belki biz de aynıydık. Aynı deliler.”⁶⁹ Anlatıcı savcının Gündüz Güzeli’ni değil yalnızca bir hatırayı boğduğunu düşünür: “Sadece bir hatırayı, bir acıyı boğmayı istediği yorumunu çıkarıyorum... ölüleri öldürmek zordur.”⁷⁰

Olay örgünün son kesitinde anlatıcının öyküsü aydınlanır. Romanın sonunda Anlatıcı içine düştüğü boşluk duygusu ile o gece doğan bebeğini, annesini öldüren bir katil gibi görür ve yastıkla boğar. Karısının ölümünden sorumlu tuttuğu bebeği boğup öldürerek kendince savcı gibi hatıralardan kurtulmak istemiştir: “Cinayeti affettirmiyordu belki, ama ona güzellik ve bir anlam

⁶⁶ A.g.e., s. 64.

⁶⁷ A.g.e., s. 191.

⁶⁸ A.g.e., s. 193.

⁶⁹ A.g.e., s. 193.

⁷⁰ A.g.e., s. 194.

*katıyordu. Onu kötü olandan ayrı bir yere koyuyordu. Cinayeti işleyen ve ölen kişi, ikisi de kurban olmuştu.*⁷¹ Tüm yazdıklarının aslında karısı için olduğunu ekler: “*Belki sen de benim büyük bir şerefsiz olduğumu düşünüyorsundur... diğerlerinden hiçbir farkım olmadığını. Elbette haklısın. Yaptığım her şey için beni affet ve özellikle yapmadıklarım için. Umarım beni yüz yüze yargılayabilirsin. Ansızın Tanrı'nın gerçek olmasını diliyorum ve tüm o kutsal vaatlerin ve küçükken kafamızı ütüledikleri o boş sözlerin.*”⁷² Anlatıcının son sözünden onun da tıpkı öğretmen gibi intihar edeceği anlaşılır.

Anlatıcı *Gri Ruhlar*'ın birbiri içine geçmiş bir ölüm öyküsünden oluşan olay örgüsünde savaşın özelliği, uzakta olup bitmesidir. Savaş V. kasabasından sadece patlama sesleri yoluyla kendini belli eder. Oysa tema olarak savaş bütün anlatının içine işlemiş durumdadır: “*Savaş yüzlerce, binlerce insanın birbirine karıştıkları dev bir çorba olmuştu. Bazıları ölmüş, bazıları hayatta kalmayı başarmıştı. Bazıları evlerine dönebilmiş, bazıları görünmeden, tanınmadan hayatlarını baştan kurmayı istemişlerdi.*”⁷³ Anlatıcı ile toplumun değer yargılarının ne kadar değiştiğini, ölümün ne kadar zor olsa da sıradanlaştığını görmek mümkündür. Toplumda bir yozlaşma mevcuttur ve bu da romana gri rengini verir. Anlatıcı ölmeden önce diğerleri gibi gri ruhlu olduğunu itiraf eder.

Savaş uzakta da olup bitse sürekli olarak ölüme bağlı temalarla birlikte işlenir. Olay örgüsünde ölüm, cinayet, intihar gibi kesitlerin yarattığı ağır baskıyı en fazla anlatıcı hisseder. Anlatıcı kendini ölmüş gibi hisseder: “*Uzun zamandır kendimi ölmüş gibi hissediyorum. Hayattaymışım gibi yapıyorum biraz. Hep erteliyorum o kadar.*”⁷⁴ Anlatı boyunca uzaktan sesleri duyulan savaşı, cepheden gelen ölü ve yaralılarla anlatılır. Örneğin, kocası ölünce klinikte gönüllü yardımcı olarak çalışan ve varlıklı bir kadın olan Madame De Flers'le ilgili bölümde, yaralı bir asker cephedeki durumu çarpıcı biçimde anlatır: “*Okulda, öğretmenlerimizin anlattığı,*

⁷¹ A.g.e., s. 194.

⁷² A.g.e., s. 201.

⁷³ A.g.e., s. 195.

⁷⁴ A.g.e., s. 92.

faltaşı gibi gözlerimiz ve acıyan damarlarımızdaki korkuyla dinlediğimiz o olağanüstü masallarda bahsi geçen ölümler nehrinin üzerinden geçiyormuşuz gibi hissediyorum kendimi.”⁷⁵

1918 yılının kasım ayında savaş artık sona ererken bile çarpışan iki dünyanın sefaleti sergilenir: “Sona yaklaşıldığını hissediyorduk. Ve bizim oradan geçen son yaralı ve ölü konvoyları bize daha da gereksiz ve iğrenç gelmeye başlamıştı. Küçük kasabamız her zamanki doğranmış, kötü de olsa dikiş atılmış sakatlar ve ürpertici yüzlerle doluydu.”⁷⁶ Savaşın etkileri yoksullaşma ve sefalet olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan *Gri Ruhlar* savaşı uzakta da olsa etkileri bakımından resmeder.

2.1.2. Cepheden sonra : *Au Revoir là-Haut*

Yukarıda Görüşmek Üzere, Gri Ruhlar’da uzaktan resmedilen savaşı biraz daha yakına çeker. Olay örgüsü bir çarpışma sırasında birbirini kurtaran iki askerin anlatı boyunca kurdukları dostluk üzerine kurulmuştur. Zengin bir ailenin küçük oğlu Édouard Pérécourt’un hayatını kurtaran mütevazı bir muhasebeci olan Albert Maillard, savaşın bitiminden hemen sonra Paris’te düzen kurmaya ve onun hayatını kurtaran arkadaşına can borcunu ödemeye çalışır. Bir şarapnelle yüzü çenesinin altından yaralanan ve alt çenesi neredeyse tamamen yok olan Édouard, ailesiyle yeniden bağlantı kurmayı reddeder ve Albert’in yardımıyla yeni bir kimlikle hayata devam eder. Ancak Édouard’ın içindeki karanlık hiç bitmez, savaş zenginlerine karşı devasa bir dolandırıcılık hayal eder. Aralarında özel bir iş birliğinin başlangıcı bu olay örgüsünden doğar.

Olay örgü savaş bitmek üzere olmasına karşın, acımasız Teğmen Pradelle’in cepheye keşif görevi için bölükten iki askeri göndermesiyle başlar. Biri yaşlı diğeri genç bu iki asker hemen vurulurlar, ancak anlatıda onları öldürenlerin Almanlar değil Pradelle olduğu anlaşılır. Almanları saldırmaları için kışkırtan Teğmen Pradelle, amacına ulaşır: “*Almanlar hep aynıydı, bir yaşlı bir genç ne fark ederdi ki... Almanlar, Fransız askerlerin öfkesini toplamayı başardılar.*”⁷⁷

⁷⁵ A.g.e., s. 149.

⁷⁶ A.g.e., s. 160.

⁷⁷ Lemaitre, a.g.y., s. 17.

İntikam için taarruza geçen Fransız askerlerden Albert taarruz sırasında bu iki askerın sırtından vurulduğunu ve bunu yapanın Pradelle olduğunu anlar. Pradelle, Albert'in peşine düşse de Albert bomba çukurunda kalır. Alman bombardımanı sırasında havan topunun etkisiyle çukurda kalan ve yine aşağıda olan Albert ve Édouard arasında dostluğun temeli bu kısımda atılır. “*Canlı canlı gömüldü küçük Albert*.”⁷⁸ Hâlâ hayatta ama bir çukurda olan Albert'i kurtarmaya çalışırken başka bir mermi Édouard'ın çenesini yok eder. 2 Kasım 1918 tarihinde bu çatışma yaşanırken anlatıcı savaşın bitmesine 10 günden az kaldığını belirtir.⁷⁹ Édouard aldığı yaradan ötürü artık konuşma yetisini kaybeder ve acısını ancak narkozla dindirir.⁸⁰

Cepheden sonra savaş geride kalsa da Albert için başka bir savaş başlar. Cepheye gitmeden önce geride bıraktıkları dünyaya benzemeyen bir dünya, yaşam savaşı ve daha da önemlisi arkadaşı Édouard için yeteri kadar morfin bulma zorunluluğu. Hemşireler fazla morfinin zararlı ve bağımlılık yapması tehlikesiyle düşük dozda morfin verirler. Édouard'ın yani onu kurtaran arkadaşının gözünün önünde inlemesine, acı içinde kıvrınmasına dayanamayan Albert hastanede gizli gizli Édouard'a morfin enjekte eder. Arkadaşı krize girdiğinde hıçkırımlarla inlediğinde Albert ellerini sıkar ve acısını içinde hisseder.⁸¹ Morfin alışkanlığı onlara ileride büyük sorunlara yol açar. Hastane sahneleri ile Édouard'un iç dünyasına giriş yapılır. Édouard alt çenesini kaybettiği için konuşamaz ancak nadir sesleri çıkarabilir ve kauçuk bir boruyla beslenmek zorunda kalır. İki arkadaş çizimler ve yazıyla iletişim kurmaya başlarlar.

Narkozların etkisiyle Édouard bir tür uyku ve kaotik bir rüya âleminde yaşamaya başlar. Bu bölümde, anlatıcı bize onun çocukluğunu, resme olan düşkünlüğünü, savaş öncesi durumunu anlatır. Morfinin dozunun düşürülmesi ağrıların artmasına neden olunca arkadaşına anne şefkati gösteren Albert, onun için morfin çalar. Çeşitli zorlukları aşım daha iyi tedavi olabileceği başka bir hastaneye sevkini sağlayan Albert arkadaşını hiç bırakmaz. Hastaneden çıktıktan sonra Albert

⁷⁸ A.g.e., s. 22.

⁷⁹ A.g.e., s. 18.

⁸⁰ A.g.e., s. 59

⁸¹ A.g.e., s. 60.

para bulma telaşına düşerken Édouard yeniden resim çizmeye başlar. Sadece yazılan ancak sezgi yoluyla daha fazlasını anlatan bu olaylar, aslında Édouard'ın o gün çizim yapmaya tekrar başlayıp yaşam enerjisi bulması ile topluma olan nefretini eyleme dönüştürme isteğiyle birleşir. Artık bu iki arkadaş için hiçbir şey eskisi gibi olamayacaktır. Metinlerde ev sahibesinin kızı Louise'le vakit geçirmenin ve onunla zorlanmadan anlaşabilmesinin Édouard için de iyileşmesinde etkili olduğunu yine sezgisel yolla anlamak mümkündür. Édouard hem babasından hem de bütün toplumdan öç almak için bir dolandırıcılık işine Albert'i ikna eder. Amacı, hayali bir şirket üzerinden kahramanlık anıtlarını belediyelere ve diğer kurumlara satmaktır. Ardından elde edecekleri parayla kaçmayı planlarlar. Öte yandan Pradelle de yasal ama hileli yöntemlerle zenginleşmeye başlar. Normalden daha ucuza imal ettiği, küçük tabutlara, cephede ölen askerleri sıkıştırarak yerleştirip mezarlıklar oluşturur ve bu işten aldığı yüzdeyle servet edinir.

Albert olmayan anıtları satma fikrine başlarda sıcak bakmasa da Édouard anıt çizimlere inatla devam eder. Édouard intikam duygusuyla savaşa, savaş açmaya karar verir. *“İntikam, adalet idealini tatmin etmedi. Bir adamı sorumlu tutmak onun için yeterli değildi. Şimdi barış içinde olmasına rağmen, Édouard savaşa savaş açmıştı ve bunu kendi imkanlarıyla, başka bir deyişle üslubuyla yapmak istiyordu. Ahlak onun üslubu değildi.”*⁸² Albert'in sahte anıt projesini başta reddetmesiyle aralarında ateşli bir tartışma başlar ve kavgaya kadar uzanır. Édouard evi terk eder Louise'in yanına gider. Çok kayıplar verdikleri savaşı kazandıklarında aslında kaybettiklerini anlamak, fazla zamanlarını almamıştır: *“Daire, Cécile'in gittiği zamanki hayatı gibi boş görünüyordu. Her şeyden kurtulduğumuzu biliyordu, ama savaşı kazandığından beri her geçen gün biraz daha kaybediyormuş gibi hissetti.”*⁸³ Albert top mermisi çukuruna düştüğünde yaşadığı “gömülme” duygusunu arkadaşıyla kavga ettiğinde tekrar yaşar. *“Sonra şaşırtıcı bir fikir ortaya çıktı: havan mermisi deliğindekiyle aynı sahneydi. Dolaşmış, boğulmuş, hareketsiz kalmış, boğulmuş, onun da öleceği söylendi.”*⁸⁴ Albert'in oradan kurtulmasını sağlayan at kafası,

⁸² A.g.e., s. 331.

⁸³ A.g.e., s. 339.

⁸⁴ A.g.e., s. 364.

sonradan simgesel bir maskeye dönüşür: “*Albert dolaba koştu, at başı maskesini çıkardı. Biri değerli bir antikayı tutarken dikkatlice taktı. Ve hemen güvende hissetti, korundu.*”⁸⁵ Kendini nefes alan ve yaşayan biri gibi hisseder. Édouard, Albert için yaşadığının bir kanıtıdır tıpkı at başı maske gibi. Albert, devlete ve vatansever ahlaka meydan okumayı Édouard için kabul eder. Roman bu olayın ardından Mart 2020 ye geçer. Artık iki arkadaş savaş öncesinde, savaş sırasında ve sonrasında yalnızca kendilerini zenginleştirmeye çalışan sanayicilere ve bu tarz bir hayatı olan burjuvalara, görevini kötüye kullanan Pradelle’e resmen savaş açar.

Édouard’ın babası Marcel Péricourt, oğlunu evinden gönderdiğine pişman olur. Bay Péricourt, anıt projesi için yapılan teklifleri tanımadan kabul eder ve onlara borçlu olduğu tutarı gönderir. Albert ve Édouard belediyeye teklif ettikleri sahte savaş anıtları projesi sayesinde sonra lüks içinde yaşamaya başlarlar ve kolonilere yerleşmek için ülkeyi terk etme planı yaparlar. Çünkü Albert kendini dolandırıcılıktan dolayı köşeye sıkışmış hisseder ve o yüzden 14 Temmuz’da ayrılmayı planlarlar. “*Bu hızla zengin olma mucizesini geride bırakan Albert, riskin boyutunun farkına varmıştı. Para aktıkça ipin boynuna daha da dolandığını hissetti*”⁸⁶

Édouard yola çıkmalarını beklerken lüks otel Lutetia’ya yerleşir. Orada ihtiyatlı bir lüks yaşam sürer ve uyuşturucu kullanmaya devam eder. *Petit Journal*, 13 Temmuz’da dolandırıcılığı ifşa eden yazılar yayımlar. Labourdin, Marcel Péricourt’a Société Souvenir Patriotique’in faaliyetleri için hayali bir adres kullandığını, yani dolandırıldıklarını açıklayınca, baba Péricourt Pradelle’e, kendisine hayali anıt projesini satan dolandırıcıları bulmak için bir arama başlatmasını ister. Dolandırıcıları bulmak için başka bir dolandırıcı tutmanın mantıklı olduğunu düşünen Péricourt, artık olan biteni anlamasa da bir anıtın olmayacağını anlar. “*Bay Péricourt için anıt macerası bitmişti. Neden Lutetia’ya gittiğini bilmiyordu, oraya gitmeye, bu adamla tanışmaya, onunla konuşmaya hiç niyeti yoktu. Ne onu suçlamak ne de kaçmasına karşı çıkmak.*

⁸⁵ A.g.e., s. 372.

⁸⁶ A.g.e., s. 475.

Hayır. Hayatında ilk kez yenilgisini kabul etti. Şüphesiz yenildi. Garip bir şekilde neredeyse rahatlamış hissetti. Kaybetmek insan olmaktı. Ayrıca bu sondu ve birine ihtiyacı vardı.”⁸⁷

Albert ve Édouard bu zor dönemden geçerken aslında Pradelle’in de endişeleri vardır. Yetkililer, savaş alanından çıkarılan ve daha sonra askeri mezarlıklara gömülen askerlerin kimlikleriyle ilgili çeşitli raporlar hazırlar. Bunlardan biri, birkaçının kendi adını taşımadığını ortaya koyar. “*Boche askerleri olan Fransız mezarları var diye devam etti Merlin...Pradelle için, bir kez öldüğünde, adamın Fransız, Alman ya da Senegalli olup olmadığı umurunda değildir.*”⁸⁸ Hatta Alman askerleri olduğu söyleniyor. Bu kısa tabutlarda askerlerin normal şartlarda tek parça sığması da neredeyse imkânsızdır. Şikâyet üstüne görevlendirilen müfettiş Merlin, rüşveti de alıp sayfalar dolusu bir rapor hazırlar tüm problemlerden ve rüşvetten bahseder.

Bay Péricourt, henüz oğlu olduğundan habersiz, peşinden yola koyulur. Gizemli Eugène Larivière’in saklandığı yeri keşfetmesi uzun sürmez. Édouard otelinden ayrılır. Koşarak karşıya geçer ve onu almaya gelen araba ona çarpar. Édouard araba çarpması sonucu havaya uçar ve orada ölür. “*Édouard havaya fırlatıldı*”⁸⁹

Bu arada Albert kurtulmayı başarır Pauline ‘i alır ve kaçır. Albert tren kalkacağına artık Édouard’ın gelmeyeceğini anlar. “*Albert, başı eğik, duramayarak ağlamaya başladı. Kalbi kırıldı.*”⁹⁰

2.1.3. Cephe: 14

Gri Ruhlar’da uzaktan görülen, *Elveda Yukarı*’da cephedeki bir tek olaydan yola çıkan savaş anlatısı *14*’te büyük oranda cephede geçer. Ancak, *14*, hem savaş öncesine hem de savaş sonrasına dair kapsamlı bir manzara çizse de olay örgüsünün büyük bölümünü savaştaki cepheler oluşturur.

⁸⁷ A.g.e., s. 602.

⁸⁸ A.g.e., s. 492.

⁸⁹ A.g.e., s. 606.

⁹⁰ A.g.e., s. 607.

Roman “La Belle Époque” tasvirleriyle başlar, tarihi roman dünyasının hemen kurulmaya başlandığını görürüz. Romanın adından aslında yazarın beslendiği ana kaynağın Büyük Savaş olduğunu anlamak mümkündür. Başkahraman Anthime, “Vendée bölgesinde”⁹¹ yaşamaktadır. Romanda tarihi roman kurgusuna giriş hem mekân-karakter hem zaman uyumuyla başlar. İkinci paragrafa kadar okuyucuya anlatılan iki şey var dememiz mümkündür: Anthime ve onun savaş öncesi hayatı.

Olay örgüsü roman kahramanı Anthime’in bisiklet gezisiyle başlar ve seferberlikle devam eder. Romanın kahramanları tam altı kişidir sadece bir kadın vardır. Charles ve kardeşi Anthime Blanche’a aşıktır ancak Blanche ile Charles nişanlıdır. Diğer üç adam, Padioleau, Bossis ve Arcenel, hepsi Anthime’le aynı şehirden gelir. Romandaki bu beş adam uzun yolculuktan habersiz bir gecede askere alınır: “*Ve ertesi sabah hepimiz kışlada buluştuk.* »⁹². Kahramanlar bu seferberliğin oldukça kısa süreceğine inanırlar”...*ama bu en fazla on beş günlük bir iş.*”⁹³ İki kardeş Anthime ve Charles, Blanche’a veda ederler ve tarihin en kanlı savaşlarından birine gitmek üzere iki haftaya dönemeyeceklerini bilmeden yola çıkarlar. Seferberlikten sonra Blanche, Charles’tan hamile olduğunu öğrenir ve çocuğu doğurmaya karar verir. Eski bir aile dostu olan Dr. Monteil, Charles’ın çocuğu yetim kalmasın diye Charles’ın daha güvenli bir görev bulması için çabalar ve doktor sayesinde Charles, uçuş yapan birliklere alınır. Ancak Charles’ın uçağı düşer. Anthime savaşta sağ kolunu kaybeder ve bu kayıp onun eve dönüş bileti olur. Diğer asker Arcenel savaş sırasında kendini terk edilmiş hisseder ve belgeleri olmadan yürümek için kamptan ayrılınca askeri yargılama kararıyla firar şüphesinden kurşuna dizilir.⁹⁴ Diğer asker, Padioleau gaz saldırısı sırasında görüşünü kaybeder. Engelli kalıplarının ardından Padioleau ve Anthime kendilerini sivil hayatta bulurlar, her ikisi de engellerinin getirdiği kısıtlamalara rağmen

⁹¹ Echenoz, a.g.e., s. 5.

⁹² A.g.e., s. 9.

⁹³ A.g.e., s. 8.

⁹⁴ A.g.e., s. 57.

hayata yeniden başlamaya çalışır. Sonunda, sembolik olarak daha başarılı olan Anthime'dir çünkü Blanche ile birlikte olur. Blanche'in Charles adında bir erkek çocuğu olur.⁹⁵

2.2. Savaş: Kişiler ve Kişilikler

2.2.1. Askerler

Savaşın gerçek kahramanları olan askerleri incelediğimiz bu üç roman çerçevesinde ele alacağız. *Yukarıda Görüşmek Üzere* ve *14* romanları askerlere odaklansa da *Gri Ruhlar* romanında savaşı arka planda görmekteyiz.

Yukarıda Görüşmek Üzere romanı tarihi gerçekliği olan asker Jean Blanchard tarafından yazılan bu mektupla başlar: “*Tanrının bizi ağırlayacağını umut ettiğim cennette sana bir randevu veriyorum. Görüşmek üzere sevgili eşim...*”⁹⁶ Jean Blanchard romanın karakteri değildir. *Yukarıda Görüşmek Üzere*'de incipitte ateşkesten söz edilse bile, roman ateşkese kuşku ile yaklaşan başkahraman Albert Maillard'ın iç dünyası ile başlar; “*Bu savaşın yakında biteceğini düşünenlerin hepsi çoktan ölmüştü.*”⁹⁷ Bu sözlerle Albert'in iç dünyasına bir kapı açılır ve onun kuşkuculuğuna değinilir. Başlarda Albert o kadar da kuşkucu değildir. Cécile adında bir kadına âşıktır ve savaş dönüşü evlenmeyi düşünürler. Cephede Cécile'i her düşündüğünde morali yükselir.⁹⁸ Ancak savaş ikisini de değiştirir.

Albert'in savaş sonrasında da değişime devam eder. Ateşkesten bir yıl sonra hastane sahneleri ile birlikte savaş geride kalsa da Albert ve diğer bütün askerler için farklı şekillerde diğer zorluklar başlar. Savaştan önce çalıştığı muhasebe işine geri dönemeyen Albert ve kimlik değiştiren Édouard için hayat gittikçe zorlaşır. Édouard'ın morfine olan ihtiyacı bitmemiştir. Arkadaşının bu ihtiyacını karşılamak, Albert'e kalır çünkü Édouard ailesini reddetmiş ve kimlik değiştirmiştir. Bu sebepten resmi hastaneden morfin desteği alamazlar. Le Grec adında bir morfin

⁹⁵ A.g.e., s. 67

⁹⁶ Lemaitre, a.g.e., s. 9.

⁹⁷ A.g.e., s. 13.

⁹⁸ A.g.e., s. 20.

saticısı ve savaş gazisi okuyucuya dönemin sosyolojik yapısını iyi yansıtır. Savaştan sonra gazileri ekonomik zorluklardan dolayı kendilerine verilen morfinleri diğer gazilere satarlar. Albert değişmeye devam eder ve para bulamadığı için diğer gazilerden morfin çalmaya başlar.⁹⁹ “*Albert morfin için gerekirse öldürmeye hazırdır.*”¹⁰⁰ Vatani savunmak için sakat kalan askerlerden tartaklayarak morfin çalmak Albert için zor bir durumdur. Yine askerler açısından bakarsak savaştan dönen bu gazilerin aslında bir çeşit “vatansızlık” yaşadığını görüyoruz. Cephede geçen dört yılın ardından hayatta kalan gazilere ve askerlere yeni dünyada yer kalmamış gibidir ve sonuç olarak Albert’te de artık vatansız olma eğilimi vardır.¹⁰¹ Albert için iş aramak artık tam zamanlı bir işe dönüşür.

Albert yabancılaşmayı nişanlısı Cécile ile karşılaştığında, Cécile’in yanında para kokan daha genç bir adam gördüğünde yaşar. Asansörde bulunduğu uşaklık işi için giydiği üniformaya bakar ve sonra asansörde başka bir adamla gördüğü eski nişanlısı Cécile’e bakar. Cécile gayet şıktır ve iki dünyanın kesişmesi bir kopmaya yol açar, Albert yaşarken tekrar cephede düştüğü hendek çukurun içine girmiş hisseder kendini. Bu sahneden sonra Albert, sorumlusu olduğu asansörü terk eder.¹⁰²

Albert’te başka bir değişimi sahte anıt projesinde görürüz. Bu fikir başlarda Albert’in hiç hoşuna gitmez.¹⁰³ Albert, Édouard’ın neden anıt inşa etmek istediğini anlamasa da milyonlarca frank kazanma fikri hayal gücüne girmeye başlar: Albert ve Édouard, “Vatansever Hatıra” adlı bir şirket adına belediyelere sahte savaş anıtları satarlar. Burada Albert’te bir kırılma anı daha görüyoruz, kutsal saydığı asla olmaz dediği sahte anıt projesine katılır. “Vatansever Hatıra” kataloğunu basmak için gerekli parayı, bir bankacılık dolandırıcılığı ile bulur. “*Albert baştan*

⁹⁹ A.g.e., s. 87.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 183.

¹⁰¹ A.g.e., s. 195.

¹⁰² A.g.e., s. 196-198.

¹⁰³ A.g.e., s. 308-309.

çıkartılmıştı ama aynı zamanda şok olmuştu, bunu parayla yapamazsın. Yüzlerce insanı dolandırmış ama ahlaktan tamamen vazgeçmemiştir.”¹⁰⁴

Zengin bir aileden doğan Édouard Péricourt diğer adıyla Eugène Larivière, sanata düşkünlüğü sebebiyle farklı görülüp babası tarafından ötekileştirilen bir karakterdir. Roman boyu askerler içinde en çok acı çekenlerden biridir. Teğmen Pradelle onun en büyük düşmanıdır; hastanede ağır yaralıyken bile tasfiyesine izin vermez: “*Oda çürük et kokuyor. Édouard’ın gerçekten çok acil transfer olması gerekiyor. Pradelle’in planı neredeyse başarılı olmak üzere.*”¹⁰⁵ Ağır yaralarına rağmen Édouard eve dönmek istemez, derinlerde baba boşluğu taşır.¹⁰⁶ “*Yaşayan babadan kaçmak için erkenden ölme, bu kin nedir?*”¹⁰⁷ İçindeki kını hiç anlamasa da Albert, Édouard’ın kimliğini, kimsesiz birinin kimliğiyle değiştirir. “*Sanki bir mucizeydi ailesi olmayan biri.*”¹⁰⁸ Albert, 30 Ekim 1918’de doğum gününün arifesinde ölen, 1 Kasım 1893 doğumlu Eugène Larivière ile Édouard’ın kimliğini değiştirir. Romanda bu vurgunun amacı savaştan birçok kişinin kendi isteğiyle dönmediği, kayıplara karışmayı tercih ettiği gerçeğidir. Birçok asker savaştan dönmeden önce kimlik değiştirip yeni bir hayata başlar.

Édouard, ağır yaralarına rağmen protez ve rehabilitasyonu reddeder ve aslında bu durum onun yaşamak istemediğini gösterir, ailesine dönüp iyi bakılmak yerine Albert’in zorlu hayatına dâhil olur, yerde bir örtünün üstünde yatıp sağ burun deliğinden sigara içerek hayatına devam eder.¹⁰⁹ Édouard’ın iç dünyası çok karanlık, melankoli ve depresyonla doludur. “*Édouard ölümü bekliyordu.*”¹¹⁰ Édouard, sahte anıt projesini kurarak babası ile savaşır, babasına savaş durdurmak için çabalamadığı gerekçesiyle kızar. “*Édouard bir zamanlar babasından nefret etmişti, her şey sona ermişti: iki adam, karşılıklı olan bir küçümseme ile birleşmişti. Édouard’ın hayatı parçalanıyordu çünkü artık kendini destekleyecek nefreti bile yoktu. Bu savaşta o, bunu*

¹⁰⁴ A.g.e., s. 474.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 91.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 93-99.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 100.

¹⁰⁸ A.g.e., s. 105.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 229-230.

¹¹⁰ A.g.e., s. 231.

da kaybetmişti.”¹¹¹Édouard Pradelle’le kendi yöntemleri ile savaşır. Pradelle’in para kazanmak için anıtlarda yaptığı sahteciliği Müfettiş Merlin’le gün yüzüne çıkarır.

Romanın diğer askerleri, Louis Thérieux ve Gaston Grisonnier 113. cephenin en yaşlı ve en genç askerleridir. İkisi de Pradelle için sadece bir piyondur. Savaşta Alman cephesini gündüz vakti gözetlemeye gönderilirler ve arkadan sinsice Pradelle tarafından sırtlarından vurulurlar.

Henri d’Aulnay Pradelle asker olsa da diğer gruplandığımız askerlerden farklı bir taraftadır. Pradelle, Fransız ordusunda inancı ve kanunu olmayan, hiçbir şeye ve hiç kimseye saygı duymayan görevini kötüye kullanan bir teğmendir. Kadere karşı kesin bir zafer kazanma isteği vardır; “*Henri harap bir ailede doğdu.*”¹¹² O diğerleri gibi savaşın kurbanı değil tam tersine savaştan fayda sağlayan, savaşla beslenen bir karakterdir. Askerlerin savaştan çok Pradelle’den korktuğunu görürüz: “*Pradelle onların tüm kötülüklerinin kaynağı...*”¹¹³ Romanda Pradelle Pradelle’i kötü bir ruh gibidir, ondan bahsedilince askerlerdeki korku okuyucuya her zaman hissettirilir.¹¹⁴ Ayrıca askerleri Pradelle’in silueti bile korkutmaya yeter. “*Silueti belirdi*”¹¹⁵Anlatıcı, Pradelle’i genelde ironi tekniği ile anlatır. “*Teğmen bir zamandır alışık olduğundan daha az şıktı. Ateşkes fikri görünür şekilde onun moralini sıfıra düşüyordu.*”¹¹⁶ Romanda, Albert’in dünyasından, Teğmen Pradelle’in tasvirlerine yer verilir: “*Uzun bir tip, zayıf, zarif, dalgalı gür koyu saçlı, düz burunlu, güzel şekilli ince dudakları vardı...aristokrat görünümlü...hem çok medeni hem de doğası gereği vahşi görünüyordu.*”¹¹⁷ Romanda Pradelle zaten iç dünya olarak karşımıza çıkmaz, o daha çok kapital peşinde koşan kara bir gölgedir.¹¹⁸ Henri d’Aulnay-Pradelle, Temmuz ayında Madeleine ile evlenir.¹¹⁹ İyi ve sadık bir eş olmaz ve eşi Madeleine’i hiç çekinmeden aldatır.¹²⁰ “*Pradelle artık 30’larında başarının zirvesinde*

¹¹¹ A.g.e., s. 236.

¹¹² A.g.e., s. 459.

¹¹³ A.g.e., s. 391.

¹¹⁴ A.g.e., s. 126.

¹¹⁵ A.g.e., s. 76.

¹¹⁶ A.g.e., s. 16.

¹¹⁷ A.g.e., s. 15.

¹¹⁸ A.g.e., s. 176.

¹¹⁹ A.g.e., s. 175.

¹²⁰ A.g.e., s. 258.

milyoner ve bir savaş kahramanıydı.”¹²¹ Ölülere saygı Pradelle için paradan daha sonra gelir. Pradelle’in mezarlık işini savaşta ölen askerlerin namına uygun değil de bütçesine uygun şekilde devam ettirir.¹²²

Olay örgüde arka dekorda yatan aslında savaştan sonra sanki herkes kendi adaleti peşinde koşuyor olmasıdır. Askerler savaştan sonra, yozlaşmış toplumla da savaşmak zorunda kalırlar.

Ana teması savaş olan Echenoz’un *14* adlı romanı, bisikletle gezmeye çıkan birincil kişi Anthime ile başlar. Romanın başlangıcı gibi Anthime’in dünyası da oldukça sessizdir. Roman güzel hava ve oldukça olumlu bir atmosfer, bir pozitivizm ile başlar. Bu olumlu hava Anthime’in savaştan önceki hayatı ve aynı zamanda savaş öncesinin bir tanımı gibidir. Roman başladığında Ağustos 1914’tür ve seferberlik ilan edilir. Başkahraman Anthime’in roman kişisi olarak üstün ve güçlü vasıfları yoktur. Olması gerektiği gibi o dönemin sorunlarını yaşayan, dünyanın veya savaşın seyrini değiştirmeyen, insanüstü güçleri olmayan sıradan bir kişidir. Başkahraman Anthime, savaştan önce Vendée’de ayakkabı üreten Borne-Sèze fabrikasında muhasebeci olarak çalışır.¹²³ Anthime’in genç yaşlarda olduğunu biliyoruz; “*Anthime çok genç olduğu için...*”¹²⁴ “*yirmi üç yaşında...*”¹²⁵ gençliği bir yana deneyimsizliği romanda ara ara belirtilir. Balık avında pek becerikli olmayan Anthime yine de arkadaşlarıyla ava gider, ava olmasa da balıkları saymaya yardım eder “*...balık avlamayı beceremediği için av günlerinde arkadaşlarına pek faydası dokunmamıştı, ama yine de muhasebecilik mesleği sayesinde bu avlara katılabiliyordu...*”¹²⁶ Neredeyse her şeye karşı deneyimsizdir. Anthime’in fiziksel yönü de çok ironiktir. Ancak bu fiziksel özelliklerin meslek farklılıklarını ve savaş deneyimsizliğini diğer karakterlerde de gözlemliyoruz.

¹²¹ A.g.e., s. 248.

¹²² A.g.e., s. 255.

¹²³ Echenoz, a.g.e., s. 15.

¹²⁴ A.g.e., s. 6-7.

¹²⁵ A.g.e., s. 9.

¹²⁶ A.g.e., s. 6.

Anthime'in arkadaşları da sıradandır, birinde bile savaş için özel bir vasıf yoktur. Anlatıcı Padioleau için “*zayıf özne*” açıklamasını kullanır. Bu kişiler sanki savaşan giden denekler gibidir, meslekleri zanaatkâr ya da esnafıktır. Padioleau, Bossi, Arcenel başkahraman Anthime'in arkadaşlarıdır savaşa da birlikte giderler. Padioleau'nun mesleği kasaplıktır ama görünümünün aksine narin bir yapıya sahiptir. Bossi'nin mesleği mezbahacılıktır ve Arcenel hırdavatçıdır. Anthime'in üç arkadaşı da savaşçı vasıflarına sahip değildir.

Anlatıcı, askerlerin savaşta deneyimsizliğinin üstünde çok durur: trenle cepheye gidişlerini sanki tatile gider gibi anlatır. Kumanyalarını yerler, bira içerler, şarkı söylerler. Garlarda duran trenden inip az da olsa şehri gezerler. Sanki bir grup turist kafilesi gibi gezip keşfederler:¹²⁷ Askerler savaş gerçeğinden o kadar uzaktır ki gidecekleri yerde ölmekten korkmak yerine konfor düşünebilirler.¹²⁸ “*Tren aslında pek fena değildi, konfor yoktu bir tek.*”¹²⁹

Romanda Anthime gibi diğer askerlerde bir uyku hali gibi bir bilinç dışı durumdadır. Ortak bir şekilde yürürler ve bu yürüyüş artık otomatige bağlanır “...*artık yürüyor oluşumuzun farkında bile değildik.*”¹³⁰ Savaşacakları bölgeye gelmelerine rağmen askerlere savaş düşüncesi, savaş gerçekliği ve savaşın yıkıcı gücü sanki çok uzak gibidir, temizlik kurallarını düşünürler savaşın ölme riski barındırdığını hiç birisi düşünmez “...*eğer savaşta üç beş kişi ölürse, temizlik eksikliğindedir. Çünkü kurşun öldürmez...*”¹³¹ Ardennes'e vardıklarında bile, Anthime ve arkadaşları henüz savaşın ciddiyetine varmazlar: “*Sabah saatlerinde silahları, çantaları ve eşyaları gözden geçirme izni verilmişti, ama asker olduğunda bu çok doğaldır, askercilik oynayacaktık neredeyse.*”¹³²

14 romanında başkahraman Anthime anti kahramandır. Anthime, aslında aktif olmayan bir karakterdir. Roman boyunca hiçbir şey yapmıyor denebilir ama neticede dünyanın en kanlı

¹²⁷ A.g.e., s. 17.

¹²⁸ A.g.e., s. 9.

¹²⁹ A.g.e., s. 17.

¹³⁰ A.g.e., s. 36.

¹³¹ A.g.e., s. 18.

¹³² A.g.e., s. 24.

savaşında savaşır, kolunu kaybeder, abisi savaşta ölür. Anthime roman boyunca bütün bu olanlara rağmen pasif bir uyku hali devam eder ve roman boyunca sadece Blanche için aktif olur. Romanın başında olan bitene sadece izleyici olarak kalır. Aşkı içinde hiçbir şey yapmaz, sadece izler ama romanın sonunda Blanche'ı alır.

Romanın diğer askeri Charles "...yirmi yedi yaşındaydı..."¹³³. Charles savaştan önce fabrikada müdür yardımcısı olarak görev yapmaktadır.¹³⁴ Charles fotoğraf çekmeyi sever hatta fotoğrafları "*Le Miroir*" ve "*L'Illustration*" gibi amatör dergilerinde yayınlanır.¹³⁵ Charles kibirli bir mizaca sahiptir, daha romanın ilk bölümünde okuyucuya kişiliği hissettirilir. Anthime'in büyük kardeşi ve Blanche'ın sevgilisidir. Charles kibirli mizacına savaş günlerinde de devam eder; "*Charles elbette birliğin en önünde yer almanın yolunu bulmuştu...*"¹³⁶

Anlatıcı, Anthime ve diğer askerlerle birlikte hareket eden her şeyi gören bir göz gibidir. "Biz" anlatımını kullanır bazen de sadece üçüncü kişiyi anlatır: "*Biz Blanche'i arkada bıraktıktan sonra Anthime diğer insanlara bakmamayı yeğledi.*"¹³⁷ Anlatıcı her şeyi bilen biridir: henüz savaşa gitmeyen küçükler, askerlik için kusurlu olanlarında ilk terhiste gitmeseler de sonrasında cepheye gideceklerini bilir. "...bir iki çocuk çürüğe çıkarılmış, en azından şimdilik-bu durum geçici olabilir, ama onlarda bunu bilmiyor."¹³⁸ Anlatıcının erden yüksek rütbeli bir asker ya da yönetici olduğunu düşünebiliriz. Ağustos ayında uzun yürüyüşleri anlatır "...yeniden ağır bir sıcak başladığı için yolun yarısından sonra erlere her yarım saatte bir kısa mola veriyorduk..."¹³⁹

Bayram yerine gider gibi yola çıkan bu askerler için işler çok da planlandığı gibi gitmez, savaş çok sert ve zordur; askerler, yönetimden kaynaklı sorunlar yaşarlar.

¹³³ A.g.e., s. 10.

¹³⁴ A.g.e., s. 9.

¹³⁵ A.g.e., s. 10.

¹³⁶ A.g.e., s. 11.

¹³⁷ A.g.e., s. 11.

¹³⁸ A.g.e., s. 15.

¹³⁹ A.g.e., s. 25.

Arcenel aşısını olduktan sonra arkadaşlarını beklerken kendini baharın güzelliğine kaptırıp yürümeye başlar ve jandarmalara yakalanır. Burada askerlerin jandarmalara olan bakış açısını görürüz. “Başlangıçta görevleri basitti: askerlerin sağda solda gezinmelerini engellemek, gerektiği gibi ölmelerini sağlamak.”¹⁴⁰ Diğer asker, Padioleau, gaz saldırısı sırasında gözlerini kaybeder ve sakat kalır. Sonunda, sembolik olarak daha başarılı olan uyum sağlama yeteneği olan Anthime’dir.

Gri Ruhlar’da diğer iki romandan farklı bir özellik vardır. Olay örgüsü savaş sırasında geçse de cephe ve askeri anlatılar sadece arka fonda kalır. Gri Ruhlar romanı diğer romanlar gibi cephede birebir savaşan askerleri mercek altına alan bir roman olmasa da diğer romanlarda olduğu gibi savaşın ve askerlerin temel zorluklarını bir çerçevede toplar. Çamur, cephede arkadaşını bomba sonucu kaybetme, yaralanma, ölme, uzuv kaybetme, insan vücudunun parçalara ayrıldığını görme kasvet ve ironi kurgulanır. Kurguda, bu zorlukları savaşanlar anlatılmasa da aynı rahatsız edicilikle aktarılır: örneğin cepheyi basanlar şu şekilde aktarılır: “Havan topu mermilerinin, korkunun, acı çeken, yirmi adım ötelerinde dikenli tellere takılıp ölen arkadaşlardan ve ölü bedenleri kemiren sıçanlardan uzakta kalmak!”¹⁴¹

Romanda askerlerle işçiler arasında bir anlaşmazlık vardır. Bir diğer konuda savaşan askerle karşı bir sevgisizlik vardır; onlardan kahramanlar olarak söz edilmez. Sanki bir çeşit kader mahkûmu gibidirler. Fabrikada çalışan savaştan muaf sekiz yüz kişi ve askerlerin dünyası birbiriyle kesişir. “...her sabah sıcak yataklarından, kendilerine dolanmış bir koldan, çamurlu hendeklerden ceset taşımak için değil de el arabalarını itmek için kopartılacaklardı.” Sanayinin önemi sebebiyle fabrikada çalışmaya devam eden kişiler ve askere gidip yaralanıp ölen askerlerin dünyası, “...nekahet dönemindeki tek gözü kör, bir ayağı topal, kötürüm, deşilmiş, parçalanmış, zehirlenmiş ve doğranmış askerler, ne zaman ellerinde çuvallarla yoldan geçen pancar yanaklı

¹⁴⁰ A.g.e., s. 56.

¹⁴¹ Claudel, a.g.e., s. 38.

bir işçiyi görsele. Kolu sarılı ya da takma bacaklı olan bazıları, onların yanından geçtiklerinde yere tükürüyorlardı. Bundan çok daha azı için bile nefret besleyebilir insan. ”¹⁴²

Gri Ruhlar'da askerlere örnek iki karakter vardır. Öldürülen Gündüz Güzeli'nin katili aranırken kasabada iki asker kaçağı yakalarlar, açıklıktan ve soğuktan ölmek üzere olan iki asker kaçağı. Askerler halk tarafından Gündüz Güzelini öldürmekle suçlanır. Kurguda bu durumun ilk defa olmadığını görürüz, bu tür kaçışlarla konumu itibari ile kasaba ara ara karşılaşmaktadır. Maurice Rifolon, yirmi iki yaşında Melun'da doğmuş bir tipografi işçisidir. Diğer asker, Yann le Floc Bröton yirmi yaşında Plouzagen'li bir çiftçidir. ¹⁴³

Askerlerin olay örgüde kurgusu şu şekilde gerçekleşir: Yargıç Gündüz Güzeli cinayeti için Maurice Rifolon adlı asker kaçağını sorguladığında suçu hemen kabul eder: *“Elbette öldürdük. Hatta sırf bu yüzden gelip aldılar bizi. Kardeşimiz kadar bize benzeyen karşıdakileri öldürmemiz, onların bizi öldürmesi için. Sizin gibi insanlar bize bunu yapmamızı söylediler.”*¹⁴⁴ Yirmili yaşlarda, acı çekmeden ölmek için işlemediği bir suçu üstlenen ve hayatını sonlandıracak bu kararı anında verebildiğini görmek, askerlerin içine düştüğü durumun ciddiyetini anladıklarını gayet net aktarmaktadır. Asker Maurice itiraf sırasında küçük kızını üç kez bıçakladığını söyler ama Gündüz Güzeli boğularak öldürülmüştür ve bu durumda kurban arayan Yargıç Mierck, askerin itirafından şüphelenmek yerine, itirafı yönlendirir ve askere, onu boğduğunu hatırlatır. *“Asker kaçağı kurşuna dizilir. Katil idam edilir. Her iki durumda da öteki tarafı boylayacaktı tek istediği kolay bir ölümüş o kadar. Bir de herkesin asabını aynı sebepten bozabilmek. Bravo.”*¹⁴⁵ İtirafçı asker hemen o sabaha ölü bulunur, kendini çoktan asmıştır. Askerlerden diğeri Yann Bretön adındaki genç heyecanla cinayeti reddeder ve onunla sorguda Louis Despiaux adında bir jandarma kalır. O gece boyunca yemek yiyen Yargıç Mierck ve Albay Matziev'in dışarıdaki soğuğa rağmen odaları sıcaktır. Odadaki şöminede olması gerekenden üç

¹⁴² A.g.e., s. 38.

¹⁴³ A.g.e., s. 132.

¹⁴⁴ A.g.e., s. 132.

¹⁴⁵ A.g.e., s.135.

kat fazla odun vardır. O sıcakta otururlarken dışarda kalan askeri, eksi onda bahçede ağaca bağlatırlar. Savaş ne kadar doğaya karşıysa sanki otoritede doğaya karşı gibidir, zıtlıklar iç içe geçer. Kurguda Albay Matziev ve Yargıç Mierck’i savaş ve mahrumiyet döneminde hiçbir lüksten geri kalmadığını görüyoruz. Daha sonra askerin yanına gelen Albay askerin bıçakla gömleğini, ayakkabılarını açar ve onu soğuğa karşı savunmasız bırakır. Albay Matziev bu hareketten sonra Yargıç Mierck’e dönerek “İçeriye girelim, üşümeye başladım...”¹⁴⁶ der. Bu sırada soğuktan konuşmaya başlayan askerin okuyucuyu derinden etkilemesi sanki geniş bir mercekle kameraya alınır gibi anlatılır. Bu kısımda anlatıcı değişir ve anlatıcı Jandarma Despiaux’a dönüşür. Olayı birinci ağızdan kendisi anlatır anlatıcıya, “Bir çuval laftan sonra bağırmişti. Evet, suçu işlediğini, katilin kendisi olduğunu bağırarak söylemişti. İtiraf ediyordu her şeyi, cinayeti, tüm cinayetleri. Öldürmüştü, o yapmıştı...onu durduramamıştık.”¹⁴⁷ Zamanla soğuktan donmak üzere olan askerden değişik sesler çıkmaya başlar, kurt uluması gibi değişik titreme sesleri. Albay tekrar çıkıp direktteki askerin ölüp ölmediğine bakar, hareket ettiğini görünce de askeri iter ve elinde tuttuğu bir tas suyu göğsüne boşaltır. Asker itiraf eder; katil benim diye ve çocuğu içeri alırlar, sıcak içecek verirler ama içmeyi beceremez. Artık onlar için, o bir hiçtir.

Anlatıcı Despiaux’ya dönüşür ve duygularla dolu bir itiraf gelir, savaşın dramı kolektif bir şekilde gözler önüne serilir “Ağlamaya başlamıştım. Yemin ederim ki gözyaşlarım kendiliğinden akmaya başlamıştı ve onları durdurmak için hiçbir güç harcamamıştım... çocuk uzun çığlıklar atmaya başlamıştı. Tıpkı bir hayvanın çıkartabileceği türden... Yargıç ve Albay yan odada gülmeye başladılar. Onları duyuyordum. Çocuğun çığlıkları yürekleri dağlıyordu.”¹⁴⁸ Despiaux o asker için son derece pişmandır.

Askerlin dünyasını kurguda fedakâr doktorun kliniğinde hasta eşini bekleyen anlatıcının gözlerinden görürüz. Karısının yanında beklerken o anda sol kolunu kaybeden bir asker

¹⁴⁶ A.g.e., s. 143.

¹⁴⁷ A.g.e., s. 144.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 143-144.

anlatıcının hemen yanında oturur. “*Hatırladığım kadarıyla, kollarından birini, sağlak olduğu için de özellikle sol kolunu kaybetmiş olmaktan ne kadar mutlu olduğunu anlatıyordu bana. Altı gün içerisinde evine temelli dönecekti...kayıp bir kola karşın kazanılmış bir sürü yıl.*”¹⁴⁹

Askerler için adeta eve dönüş bileti olan uzuv kaybı başa gelebilecek en güzel kayıptır: “*Savaş her şeyi tepetaklak ediyor: Sakatları dünyanın en mutlu insanına dönüştürüyor.*”¹⁵⁰

Romanların çok katmanlı okunması ile savaşın yol açtığı sonuçları görmek mümkündür. Gençlerin cepheye itilmesi ile savaşmanın aynı şey olmadığını, ölüm pahasına da olsa kaçmak istemelerinden anlaşılır.

Görüldüğü gibi üç romanda da olay örgüsü temelde askerleri odağa almakta, ara olaylar birbirine askerler ve savaş temaları yoluyla bağlanmaktadır. Her üç romanda da askerlerle birlikte yer alan siviller, toplumun ve savaşın farklı yönlerini göstermek amacıyla önemli işlevlere sahip olmaktadır. Üç romanda da savaş sırasında adaletin herkes için farklı yorumlandığını görmek mümkündür ve otoriteye ya da askeri yargılamaya karşı çıkmak mümkün değildir.

Üç romandaki asker kişileri ele aldıktan sonra, izleyen alt başlıkta siviller konusunu irdelemeye çalışacak ve siviller ile savaş arasındaki kurgusal bağlantıları belirlemeye çalışacağız.

2.2.2. Siviller

Sivillerin hayatını incelemeye, işlediğimiz üç roman içinde *Gri Ruhlar* ile başlamak daha uygun olacaktır. *Gri Ruhlar* romanı savaşı arka plan olarak inceler ve sivillerin hayatını daha fazla ele alır. Yine inceleyeceğimiz bu üç romanda ortak özelliklerden biri de savaş sırasında olağanüstü yetkilere ve lükse sahip olan otoriteye olan eleştiridir. *Gri Ruhlar*'da kanlı geçen savaş cephelerinden, cephenin içinden bahsedilmiyor. Bunun sebebi, romandaki hiçbir sahnenin bir savaş alanında geçmemesidir. Bu romanda toplu ölümler yerine bireysel ölümler üzerinde

¹⁴⁹ A.g.e., s. 126.

¹⁵⁰ A.g.e., s. 126.

durulmuştur, bu da alışıldık savaş romanlarının tersine farklı bir anlatımdır. Romanda kilometrelerce ilerde birçok asker ölürken, olay örgüsü bir cinayetin üstüne kurulur.

Romanda aynı mekânda hem savaşı hem sivillerin yan yana getiren kesişen dünyayı görmek mümkündür. Romanda anlatıcı ve kasabalıların savaşa aslında mesafe olarak yakın ama yaşantıda uzak olduklarını anlatır, yaşitlarının savaştan dolayı yaralı yüzlerini görmek onlara suçluluk verir. *“Elbette duyuyorduk savaşı. Seferberliğin ilan edildiğini görmüştük. Gazetelerden okuyorduk ama özünde, onu teğet geçiyorduk. Tıpkı kâbuslarla ya da karanlık anılarla baş ettiğimiz gibi. Bizim dünyamıza ait eğildi savaş. Bir film gösterisiydi.”*¹⁵¹

Toplumda savaş ve savaştan askerlere karşı belirgin bir yozlaşma vardır. Savaş sadece askerleri değil sivilleri de değiştirmiştir. Görünce üzülseler de artık yaralı, uzuv kaybetmiş, ölmek üzere bile olsa, kan içinde kalan askerlere ve hatta ölümlere alışır. Vatanseverlik kavramı değişir: kurguda askerlerde neden savaştığını bilmez haldedir. Sivillerde askerlerin yaptığı fedakârlığın farkında olsa da toplumsal bir yozlaşmanın içinde bulurlar kendilerini. 1914’ün Eylül’ünden bahseden anlatıcı, ilk sırada savaşıp ölenler ve kasabaya ilk gelen yaralılar için *“Bir de ilk yaralı müfrezeler- gerçek yaralılardan söz ediyorum, yani et yerine kırmızı bir bulamaçla kaplı, kamyonların leş gibi sedyelerine uzanmış, usul usul annelerinin, eşlerinin isimlerini sayıklayan, gerçek yaralılardan- geldiğinde, oldukça hazırsızdık.”*¹⁵² ifadesini kullanır. Bir süre sonra kasabalılar artık bu yaralıların gelmesine alışır: *“Her gün başka bir grup gelmeye devam ediyordu. Alışmıştık. Onlar bize güvende olduğumuz için içerliyordular, biz de onlara pansumanlarını, eksik bacaklarını, yarı kaynamış kafalarını, yamulmuş ağızlarını ve uçmuş burunlarını, yani görmekten hoşlanılmayacak ne varsa onları burnumuzun dibine soktukları için içerliyorduk.”*¹⁵³ Savaş sanki bir çeşit karanlık madde gibidir ve girdiği bölgeyi savaşın savaşmasın herkesi etkisi altına alır. Kurguda toplumun yozlaşması bu şekilde başlar. *“V.”* kasabası normalde savaşa yakın bir bölgede de olsa sanayi kasabası olduğu için savaşa çok da

¹⁵¹ A.g.e., s. 100.

¹⁵² A.g.e., s. 100.

¹⁵³ A.g.e., s. 100-101.

katılmamıştır ama savaştan etkilenmedi demek mümkün değildir: “*Kasabanın bile eski halinden eser kalmamıştı. Herkes dört yıl süren bombardıman, ikiye bölünmüş binalardan ve İsviçre peyniri gibi delik deşik bu savaş alanından çekip gitmişti.*”¹⁵⁴

Savaş öncesi dünya ile sonrasındaki dünya arasında oluşan farklılık belirgindir: “*Savaş sadece kürekler dolusu ölüme neden olmamıştı. Aynı zamanda dünya ile hatıralarımız arasına girmişti. Sanki önceden yaşadıklarımız, artık elimizi bir daha atmaya asla cesaret edemeyeceğimiz eski bir cebin derinliklerinde bulunan cennette yer alıyordu.*”¹⁵⁵

Gri Ruhlar romanında anlatıcı, başkahraman, bir polistir ve bu davada ruhsal olarak en çok acı çekenlerden biridir. Eşinin ölümü ve bu Gündüz Güzeli’nin ölümü anlatıcıya oldukça zor zamanlar yaşatır. Genel bir bakışla anlatıcının çocukluktan gelen bir kaybetme korkusu vardır. Çocuk yaşta annesini kaybetmiştir; “*Uzun zaman önce, henüz bir çocukken annemi kaybettiğim evdi.*”¹⁵⁶ Baba evine pek gitmez ve orayı da sevmez çünkü yine hatıralardan kaçma eğilimindedir. Benliği hafıza problemleri ile doludur. Annesini kaybettiği ev onun için anılarla doludur. Babasının ölümünden sonra tekrar gittiğinde evi ilginç biçimde tanımlar: “*Evimiz ölümler eviydi*”¹⁵⁷ Anlatıcı babasının ölümü içinde yine kayıplarına ışık tutan bir cümle kurar: “*Babam hayatımda artı bir ölü daha demekti...*”¹⁵⁸ Anlatıcı ölüm ve kayıp duygusuyla daha çocuk yaşta tanışır ama kayıpları zaman içinde arttıkça, artık bu duyguyla baş edemez olur. Karısı Clémence’in ölümünden sonra hatıralarla dolu o evde artık yaşamayacağını hisseder. Hatıralar ve hafızaya kaşı takıntılı hali daha çocuk yaşta başlayan anlatıcı için etrafındaki insanlara da bu çerçeveden bakar. Örneğin savcıdan hep şüphelenmesinin sebebi savcının da geçmişinde kayıpları olmasıdır. Savcının da annesi, babası ve karısı ölmüştür. Savcıyı okuyucuya bir hedef, muhtemel bir katil zanlısı gibi gösterse de aslında savcıyı kendine yakın bulup anlar. Savcının da hatıralarından kurtulmak istediği için bu cinayetleri işlediğini düşünür çünkü öğretmen ve

¹⁵⁴ A.g.e., s. 87.

¹⁵⁵ A.g.e., s. 39.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 86.

¹⁵⁷ A.g.e., s. 86.

¹⁵⁸ A.g.e., s. 86.

Gündüz Güzeli’de eski karısına benzemektedir. Anlatıcının ruhsal sıkıntılar içinde olduğu anlaşılır şu sözlerden anlaşılır: “*Bana gelince. Ben buraydım. Hiç yaşamadım. Sadece hayatta kaldım. Arada ürperiyorum.*”¹⁵⁹ Anlatıcının romanın sonunda intihar edeceğinin sinyallerini vermesi de beklenen bir durumdur. Annesi öldüğü için baba evine gitmek istemeyen anlatıcının, karısının ölümünden sonra oğlunu boğunca, bu kötü hatıralarla başa çıkamaz. En son itirafını yapar ve silahını intihar için hazırlar. Tüm yazdıklarının aslında karısı için olduğunu ekler “*Belki sen de benim büyük bir şerefsiz olduğun düşünüyorsundur. Diğerlerinden hiçbir farkım olmadığını. Elbette haklısın. Yaptığım her şey için beni affet ve özellikle yapmadıklarım için. Umarım beni yüz yüze yargılayabilirsin. Ansızın Tanrı’nın gerçek olmasını diliyorum ve tüm o kutsal vaatlerin ve küçükken kafamızı ütüledikleri o boş sözlerin.*”¹⁶⁰ Anlatıcı ile toplumun değer yargılarının ne kadar değiştiğini, ölüm ne kadar zor olsa da sıradanlaştığını görmek mümkündür çünkü toplumda bir yozlaşma mevcut. Anlatıcı aslında ölmeden önce diğerleri gibi gri ruhlu olduğunu itiraf eder.

Roman boyunca sanki en çok önem verilen roman kahramanı bölge savcısı Pierre-Ange Destinat’dır. Anlatıcı ve savcı Destinat arasında garip ilişki vardır. Sanki davanın çözümü savcı Destinat’a bağlı gibidir, okuyucuya sanki her an davayı çözecek gibi hissettirir ama dava bir neticeye varmaz. Savcının önemli ve ciddi biri olduğu romanda hemen hissettirilir. Otuz yıldan fazla bir süre savcılık yapmış olan Destinat başarılı bir savcı, herkese karşı mesafeli ve soğuk biridir. 1916 da emekli olan bu savcı çok az konuşan bir adamdır. Anlatıcı savcının fiziksel özelliklerini ayrıntılı bir şekilde belirtir. Anlatıcı aynı zamanda okuyucuya bu savcının hiç de güvenilir biri olmadığını, karanlık bir yanı olduğunu durmadan hissettirir. Bu hisler sadece savcı için değildir: hâkim ve askeri yöneticiler içinde hissedilen derinden bir güvensizlik vardır. Bu da tabii ki savaş psikolojisine bağlanabilir bir durumdur. Savcı daha birinci sayfada romana katılır ve anlatıcı kendisinden değil de gölgesinden bahseder adeta ve bu durum bütün gizemlerin

¹⁵⁹ A.g.e., s. 198.

¹⁶⁰ A.g.e., s. 201.

savcıda toplanacağını bir işareti gibidir. “*Pek çok gölge geçireceğim gözlerinizin önünden. Özellikle de bir tanesi daima ön saflarda yer alacak. Pierre- Ange Destinat adındaki bir adamın gölgesi.*”¹⁶¹ Savcı Destinat’yla ilgili anlatılarda, görülen bir durumda, o da diğerleri gibi “V.” de yaşasa da kasabalılarla “biz” olamıyor. Kurguda kasabada iki farklı dünya vardır, Destinat ve onun dünyasına ait olanlar ve diğerleri. Bu dünyada bir “yabancılaşma” ve “biz ve onlar” kavramı vardır: “*Biz sokaktakiler, Pierre-Ange Destinat’yla ne zaman karşılaşsak ona basitçe “savcı bey” diye hitap ederdik. Bu sırada erkekler kasketlerini çıkarır, mütevazı kadınlar önünde selam vermek için eğilirlerdi. Diğerleri, yani onun dünyasına ait olan kadınlar, damlarda su içen kuşların yaptıkları gibi, başlarını hafifçe öne eğmekle yetinirlerdi.*”¹⁶² Anlatıcı Savcı Destinat’ya isim verilmesini anlatır: Annesi melek anlamına gelen “Ange” ismini babası da kaya anlamına gelen “Pierre”i eklemiştir. Babasının düşüncesine göre sadece melek yeterli değildir. Savcının aldığı eğitimi- İngiliz bakıcılarında büyüdüğünü, Cizvit okuluna gittiğini, hukuk eğitimi aldığını öğreniriz. Hukuk eğitimi alırken Destinat’nın annesinin, ardından babasının öldüğü anlatılır. Babasına dair tanımlama savcının kişiliğine dair de ipucu verir: “*Sonuçta geldiği yere dönmüştü.... Bir köylü olarak ölmüştü.*”¹⁶³

Anlatıcı, tarafından roman boyu kurgunun objektifinde kalan Pierre-Ange Destinat’ın eşyalarını bile sıkıcı bulur: “*Destinat’nın odası kendisine benziyordu. Dilsiz ve soğuk. Zorlama saygıyla karışık bir sıkıntı veriyordu insana. Sahibinin uykusundan tarif edilemez bir mesafe çekmişti ve bu onu pek insancıl olmayan, sonsuza kadar kahkahalarda, neşeye, mutlu soluk almalara duyarsız bir mekân haline dönüştürmüştü. Sahip olduğu düzen bile ölü yüreklere damgasını vuruyordu.*”¹⁶⁴ Destinat’ın duvarları da gri renkle kaplıdır. Burada renk oyunu yapan anlatıcı, savcının da gri ruhlu olduğunu vurgular.

¹⁶¹ A.g.e., s. 11.

¹⁶² A.g.e., s. 12.

¹⁶³ A.g.e., s. 28.

¹⁶⁴ A.g.e., s. 176.

Anlatıcı Destinat'ı cinayetle suçlar ama tereddütleri de vardır ve bunu bir dedektif gözüyle yansıtır. Romandaki çok sayıda gizemden biridir bu durum. Ancak romanın polisiye gibi bir ilerleyişi olsa da başkişinin gerçek suçluyu bulma ve cezalandırma amacı yoktur. Anlatıcı Destinat'ya karşı bir şüpheyi sürekli canlı tutar ve objektifte savcı sevilen biri haline hiç dönüşmez.

Romanda anlatıcı genel olarak Savcı Destinat, Yargıç Mierck ve Albayı Matziev'i eleştirir. Onların bulunduğu konumu eleştiren ve düşündürülen bir anlatımı vardır. "*Destinat'nın yaşadığı hayata en yakın plandan bakıyorum. Savcılık hayatından değil, ev hayatından söz ediyorum. Tek gerçek olandan, hani tüm pohpohlanmaların, görgü kurallarının, iş sohbetlerinin olmadığı...*"¹⁶⁵ Anlatıcının yine savcıya eleştirileri bu şekilde devam edebilmektedir. "Yüzyılın başında savcı demek "büyük insan" demektir, çünkü gözü kara bir alay aslan gibi delikanlıyı tek bir makineli tüfeğin delik deşik ettiği savaş zamanında, bir başına ve elleri zincirli bir adamın idamını talep etmek büyük maharet gerektirirdi. Bir postacıyı bayıltıp, kaynanasını deşen zavallı bir herifin kellesinin istenmesi bence acımasızlık değildi." ¹⁶⁶ Anlatıcının, savcının yanında olmadığı, konumunu eleştirdiği açık bir şekilde ifade edildiği gibi, sanki anlatıcı daha çok suçlunun yanında gibi bir anlatımı vardır. Anlatıcı kısa sürede birbiriyle arkadaş olan davaya yeni atandığı için başka yerden gelen Albay Matziev'le, Yargıcın hemen arkadaş olmasını ve iyi durumdaki devlet görevlilerini eleştirir. Matziev ve Mierck 'in sıkı dost olmalarını şöyle ifade eder: "*Özünde bu bir kirlenmişlik meselesidir.*"¹⁶⁷

Romanda diğer karakterler; albay, müfettiş, savcı, yargıç ve diğer kişilerde tanıtılır. Bu kişilerin daha çok karakterleri meslekleri ve alışkanlıklarıyla harmanlanır. Sanki karakterler duyguları temsil eder gibidir; korkaklar, şüpheciler, kurbanlar, kahraman olamayan gri ruhlar romanda yer alırlar.

¹⁶⁵ A.g.e., s. 176.

¹⁶⁶ A.g.e., s. 13.

¹⁶⁷ A.g.e., s. 85.

Anlatıcı, kişilerin alışkanlıklarından ayrıntılı olarak bahseder. Sanki gizli bir kamera sürekli o karakterleri izler. “*Destinat lokantaya girdiğinde, alışkanlıkları olan Bourrache onu virgüllünü bile değiştirmeden daima aynı cümle ile karşıladı.*”¹⁶⁸Bourrache adındaki restoran sahibi Savcı Destinat’ın masasına kimseye oturtmaz, bunu şöyle açıklar: “*Ayakları gübreli birindense, kralsız bir kral sofrasını yeğlerim ben!*” Anlatıcı otoriteye yapılan bu dalkavukluğu da eleştirir, savcıyı ve zaman zamanda da halkı eleştirir. Savcı Destinat’ın bu tavırlarının aslında biraz da halkın davranışları sonucu olarak düşünür: “*İnsanlara tepeden bakmaya devam ediyordu, ama bence az bile yapıyordu.*”¹⁶⁹

Anlatının diğer sivil karakterleri olan Yargıç Mierck ve Albay Matziev bütün sivil otorite ile dahil oldukları dünyayı bütünleştirirler: “*Matziev’in karafatmalar gibi çoğalan ve sayıca fazla olan adiler cennetine gitmesine neden olan anlatacağım şeyin, kendisi de gayet farkındaydı.*”¹⁷⁰ Gündüz Güzeli’nin cesedi bulununca Yargıç Mierck ve kasabalılar olay mahallinde doktoru bekler ama aceleye gerek yoktur çünkü anlatıcıya göre suç mahalli yargıcın kişisel müzesiydi. “*Av ile avcı arasındaki sınır oldukça incedir*”¹⁷¹; “*İştahını kabartan gerçek bir cinayetle yüz yüze olmaktan pek hoşnut olan yargıç*”; “*Bak şu işe... Demek burasıymış...*” demişti köstebek pisliği kadar bile kaale almadığı bizlere yargıç.”¹⁷²Burada yine otoriteye olan bakış açısı gözler önüne serilir. Yargıç Mierck’te diğer otorite görevlileri gibi eleştirisel bakışın merkezindedir: “*Onu hiç sevmesek de ona saygı duyuyorduk...Mierck’in gözlerinden, savaş zamanı sivillikten çıkıp üniforma altında kendilerini daha rahat ifade edebilen katillerin, gerçek bir cinayetle yüz yüze olmaktan duyduğu heyecan apaçık okunuyordu.*”¹⁷³ Olay yerine gelen Yargıç Mierck’in kasabayı derinden üzen bu cinayet karşısında duygusuzca tavırları ve sadece midesini düşünmesi, tüm kasaba donmuşken onun hayatına fütursuzca devam etmesini ironi yoluyla aktarır: “*Sonra karnı acıkmıştı. Bir afra tafra, bir kapris...Kayısı kıvamında yumurta çekmişti canı.*” “*Aman*

¹⁶⁸ A.g.e., s. 14.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 29.

¹⁷⁰ A.g.e., s. 86.

¹⁷¹ A.g.e., s. 21.

¹⁷² A.g.e., s. 22.

¹⁷³ A.g.e., s. 18.

*rafadan değil ha, kayısı!” diyerek bunu özellikle belirtmişti”¹⁷⁴ Anlatıcı, Mierck’i suç mahallinde yaptığı tavırlardan dolayı çokça eleştirir. Otoriteye eleştiri yargıç, savcı, asker çerçevesinde yapılır; “Şatonun bahçesine açılan küçük kapının tam karşısına yerleştirdiği egzotik kış dinlendiricisine kışını yerleştirmiş, uzun süre tıpkı bir çamaşır ipinin üstüne tünemiş bir şakrakkuşu gibi soğukta oturmuştu”¹⁷⁵. Yargıç olay yerine ilk geldiğinde Bourrache’ın kızı diye fısıldadıklarında “*Ee bana ne bundan. Ölmüş ölmüştür!*”¹⁷⁶ der.*

Gündüz Güzeli’nin boğulmasından sonra davaya bir de askeri görevli olan Albay Matziev yetkilendirilmiştir. Anlatıcının bu askeri yetkiliye verdiği tepki aslında gözünde otoriteye nasıl baktığını anlatır: “*Ordudan olan adamın orada ne işi olduğunu pek anlamamıştım ama zaten fazla da kalmamıştı (...) savaşı büyük ihtimalle, dökümden güzel bir fırının dibinde, kadifeden büyük bir koltuğa gömülmüş bir şekilde yapıyor olmalıydı.*”¹⁷⁷ Anlatıcı savaşta kurban olanların, rütbeli olanlar değil de daha çok askerler olduğunu hissettirmek ister. Albay Matziev, zalim bir insan olarak okuyucuya sunulur. Asker kaçağına yaptığı işkence uzunca mercek altına alınır. Geçmişinde Yüzbaşı Dreyfus’e destekte bulunsa da yükselmeyi başarabilen bir albaydır. Beş yıl boyunca aynı rütbede bu sebepten kalmıştır: “*Devletin genel görüşünü reddederek, onun masumiyetine inandığını söylemiş ve kendisine el verip göklere çıkartabilecek, altın üniformalara kavuşmasını sağlayacak herkese sırtını dönmüştü.*”¹⁷⁸ Ama Albay Matziev bu durumdan etkilenmemiştir, çünkü nüfuslu biridir: “*Ama o binlercesi gibi sıradan bir Dreyfusçu değildi!*”¹⁷⁹

Öğretmen Fracasse’ın aklını kaybetmesinden sonra kasabanın yeni öğretmeni olan Lysia sivil kişiler içinde bir askerle bağlantısı sayesinde asker-sivil farklılığını en iyi örneklendiren kişiliklerden biridir. Gönüllü olarak geldiği kasabada herkese gülümser, her zaman iyi bir ruh

¹⁷⁴ A.g.e., s. 18.

¹⁷⁵ A.g.e., s. 23.

¹⁷⁶ A.g.e., s. 18.

¹⁷⁷ A.g.e., s. 17.

¹⁷⁸ A.g.e., s. 86.

¹⁷⁹ A.g.e., s. 86.

hali içinde görünür. Bu karanlık, savaşın parçaladığı kasabada taze bir nefes gibidir. Ama hiç de görüldüğü gibi olmadığı anlaşılır, çünkü kasabaya cephedeki sevdiğine yakınlaşmak istediği için gelmiştir. Sevgilisi, Bastien Francoeur, kasabaya çok uzak olmayan bir cephededir. Lysia'nın ruh hali giderek kötüleşir. Savaşanlarla savaşmayanların arasındaki uçurum büyür ve adaletsizlik düşüncesi artar. Bazı insanlar sevdiklerine kavuşabiliyorken bazı insanlar kavuşamaz ve bu adaletsizlik öğretmene ağır gelir. Bu bilgileri anlatıcı okuduğu mektuplardan edinir: “*Zamanla, genç öğretmenin mektuplarına, hüznün, çirpınma ve bazen de nefret hâkim olmuştu. Görmeye alıştığımız ve herkesin kalbini fetheden o aydınlık gülümsemesi, acı ve hınçla yoğrulmaya başlamıştı. Mektuplarında, her gün fabrikanın yolunu tutan o el değmemiş, açık ve taze şehir insanlarına duyduğu tiksinti gitgide çoğalmıştı.*”¹⁸⁰ Asker sevdiğine kavuşamayan öğretmen kasabada günlük hayatına devam eden insanlara artık katlanamayacak duruma gelir. Öğretmen, savcının kalesinin avlusunda bulunan evde yaşar, ordudan sevgilisi Bastien'in öldüğünü söyleyen bir mektup aldığı gün intihar eder.

Genç Lysia Verhaeren bir tepede savaşa bakarken, savaş sırasındaki tüm kadınların genel bakış açısını 4 Haziran 1915 tarihli mektubunda özetliyor: “*Canım yanıyor biliyor musun? Zaman sevenleri ayırmak ve onlara sonsuza dek acı vermek için var olan bir canavar sanki. Her gün gördüğüm ve sadece birkaç saatliğine eşlerinden ayrılmak zorunda kalan o kadınlar ne kadar şanslılar.*”¹⁸¹ Bu mektuplarda bir kadın ruhu dokunuşunu romanda bulmak mümkündür. Birbirini hiç tanımayan insanları düşündürüyor, asker denildiğinde sadece bir isim gibi görünse de birinin sevgilisi, evladı, babası birilerinin en kıymetlisi olduğu gerçeğini değiştirmedeği ortadadır. Siperlerde savaşan sevgilisine daha yakın olmak için cepheden çok uzak olmayan kasabaya taşınan öğretmen Lysia Verhareine 23 Aralık 1914 tarihli bu mektubunda genç Öğretmen sevgilisi Bastien'in hayatına ilişkin endişelerini dile getirmektedir: “*Sevgilim çok endişeliyim. Senden hala haber alamadım...*”¹⁸²

¹⁸⁰ A.g.e., s. 186.

¹⁸¹ A.g.e., s. 186.

¹⁸² A.g.e., s. 180.

Lenka Homolová ‘ya göre dul Agatha hariç, hikayedeki kadınların çoğu, olayların gidişatını değiştirme gücü olmayan masum varlıklardır. Örneğin, hikâyede anlatımın alıcısı olarak görünen, anlatıcının karısı Clémence’i ele alırsak, romanın başında öldürülen Gündüz Güzeli ile aynı ölür, hareket etmez. İkisinin de rolü de çok pasif, ama hikâye için önemli. Sessiz huzur içinde kendini gösteren diğer kadın karakter, sevgilisinin ölümünü öğrendikten sonra intihar eden öğretmen Lysia’dır.¹⁸³ Lenka Homolová’nın görüşünden yola çıkarak, Josephine adındaki kadını hareketsizleştirildiğini görüyoruz. Josephine, anlatıcıyla birlikte hareket edip Yargıç Mierck’e konuşmaya gittiklerinde eve anlatmak istediklerini anlattığında hiçbir neticeye varamaz. İsteddiği, Savcı Destinat’ı o gece öldürülen Gündüz Güzeli ile gördüğünü söylemekti. Josephine ölmese de yine kurban olmuş, bir hafta nezarete kalmıştı. Yine Josephine’de hapsedilerek hareketsizleştirilmiştir.

Anlatıcı, babası ve babasının yakın arkadaşını biraz eğlenceli olarak anlatır. Babasının, ineğinden on kat daha hırçın oluşundan bahseder. Arkadaşı Fantin Marcoire’la garip ve eğlenceli bir mizahları vardır. Babası ve arkadaşının nefrete dayalı ama çelişkili biçimde arkadaşlıkla dolu bir yaşantısı olur: “*Babamla ikisi, hayalet kasabanın harabeleri arasında, birbirlerini veletler gibi taşıyan, buruşuk alınlı, çarpık bacaklı iki deliydiler.*”¹⁸⁴ Anlatıcı babası öldüğünde, babasının arkadaşı Fantin’i anlatırken savaşın sonuçlarını da göstermektedir. “*Kariyerinin sonlarında olan bir balet gibi büyük adımlar atarak bomba çukurlarına düşmemeye özen gösteriyordu.*”¹⁸⁵

Romanın diğer bir sivil kişisi Agathe Blachart dul bir kadındır. Kocasının ölümünden sonra fahişelik yapmaya başlar. O, savaşan ve savaşmayanlara ait iki dünyayı birleştiren tek

¹⁸³ Homolová, Lenka, “La Grande Guerre enseignée à travers les textes littéraires et son image dans les romans *Les Ames grises* de Philippe Claudel, *14* de Jean Echenoz et dans *Les Champs d’honneur* de Jean Rouaud”, Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta Ústav románských jazyků a literatur 2028, yayımlanmamış doktora tezi, s. 47.

¹⁸⁴ Claudel, A.g.e., s. 87.

¹⁸⁵ A.g.e., s. 88.

noktadır: “Bir tek dul Blachart iki tarafı uzlaştırıyordu. Sayı tutmuyordu...sivil olsun, asker olsun... bazen evinin önündeki kuyruk on metreye ulaşırdı.”¹⁸⁶ Savaştan sonra başka ülkeye taşınır. Ama savaş sırasında oldukça para kazandığı bu cümlelerden bellidir. “Savaşta sona ermişti... Agathe Blachart’ın müşterileri azalmıştı.”¹⁸⁷ Öncesinde kuyruk oluşturan müşterileri azalmıştır artık savaşın bittiğini anlıyoruz.

Siviller arasında savaş zenginleri vardır: örneğin Bassepin savaştan sonra anıt ticaretine başlar. “Bassepin anıt ticaretine başlamıştı. Ürettiği ilk anıt bizimkisiydi; bir poilu, sol elinde bayrak, sağ elinde tüfek, bir dizi yerde, tüm bedeniyle bir ok gibi öne doğru gergin, yanı başında gururla türküsünü tutturmuş kabarmış dev bir Galya horozu.”¹⁸⁸ Savaştan sonra zenginleşme, ticaret ve sermaye ilişkilerini sonraki bölümde ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

Gri Ruhlar’ın geniş bir yelpazeye yayılan sivil kişilikler, olay örgününün ilerleyişini belirler. *Yukarıda Görüşmek Üzere*’de ele alacağımız ilk sivil kişilik Édouard’ın kız kardeşi Madeleine’dir. Péricourt ailesi oldukça varlıklı bir ailedir. Savaş krizinden de oldukça gelir elde eden bir ailedir. Savaştan sonra Madeleine Teğmen Pradelle ile evlenir. Babası, Péricourt ailesine sevgisini gösteremeyen, elli yedi yaşında zengin bir adamdır. Édouard’la tüm ilişkilerini kesen Bay Péricourt, ölümünden sonra onun yokluğunu fark etmeye başlar; Péricourt giderek yalnızlaşan biri olarak oğlunun eksikliği yüzünden içten içe çöker. Bu kesitlerde ilk kez baba Péricourt’un iç dünyasını görmeye başlarız. “Édouard tam o anda ölmüştü. Küçük oğlu, ölmüştü. Édouard’ın onun için ilk kez var olması acısını on kat arttırmıştı ve birden oğlunu ne kadar sevdiğini anladı onu bir daha asla göremeyeceğini dayanılmaz gerçeğinin farkına vardığı gün anladı.”¹⁸⁹ Baba Péricourt, çocukluğu boyunca oğlunun resme olan düşkünlüğünden ve oğlunun kadınsı davranışlardan hep utanır.¹⁹⁰ Karısının ölümünü adaletsizlik olarak deneyimler çünkü karısı ölmek için daha çok gençtir. Bu adaletsiz ölüm fikri genç yaşta ortadan kaybolan oğlu

¹⁸⁶ A.g.e., s. 101.

¹⁸⁷ A.g.e., s. 163.

¹⁸⁸ A.g.e., s. 163.

¹⁸⁹ Lemaitre, a.g.e., s. 203.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 204.

içinde aklına gelir. Romanda anlatıcı Péricourt'u iyice odağa yerleştirir ve iç dünyasını aktarır. "Gözyaşları geri döndü. Kuru gözyaşı döküyorum dedi kendi kendine ben kuru bir adamım. O da ortadan kaybolmayı çok isterdi. Hayatında ilk defa bir başkasını kendisine tercih etti."¹⁹¹

Louise, ev sahibesi Belmont'un 11 yaşındaki kızıdır.¹⁹²Édouard bu kızla anlaşmaya ve iletişim kurmaya başlar. Louise savaştan sonra babasız kalan birçok çocuktan sadece biridir. Louise'in durumu okuyucuya o dönemin sosyolojik yapısını, babasız kalan çocukların durumunu drama dönüştürmeden sadece hissettirerek gösterir.

Echenoz'un 14'ünde inceleyeceğimiz sivil kişilik ailesi Borne-Sèze fabrikasının işletmecisi olan Blanche ailenin tek çocuğudur. Blanche'nin evi ve odası çok ayrıntılı anlatılır romanda. Roman boyunca Charles ve Blanche genelde maddesel dünyaya aittir, anlatıcı Blanche'ı anlatırken nesnelere vurgulayan bir anlatım kullanır:¹⁹³ "Mobilyalar botanik bahçesindeki gibi özellikle seçilmiş faklı türlere tanıklık ediyor: ceviz ağacından aynalı tek kapılı bir dolap, meşe yazı masası..."¹⁹⁴ Eşyalarla Blanche arasında garip bir bağ vardır ve bu bağ devam eder: "Blanche yatağından kalkarken mobilyalarda kendi rollerine girmek için bekliyor."¹⁹⁵ Dokuzuncu bölümde Blanche'ın bebeği doğar; bir kız bebektir bu ve adını Juliette koyar; yasal bir baba olmadığı için annesin soyadını alır.¹⁹⁶14 romanında sivillerin yaşantısında iç dünyaya yer verilmese de kayıpları ve babasız doğan bebekleri görmek mümkündür.

2.2.3. Kalabalıklar

Fransızlar gibi Almanlar da savaşın gelişini coşkununla karşılar.¹⁹⁷ Bunun en sağlam kanıtı seferberlik ilanında askerlerin çarpışmaya istekli oluşlarından anlarız¹⁹⁸ Kalabalıklar üç

¹⁹¹ A.g.e., s. 206.

¹⁹² A.g.e., s. 240-246.

¹⁹³ Echenoz, a.g.e., s. 13.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 13.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 13.

¹⁹⁶ A.g.e., s. 38.

¹⁹⁷ Ferguson, a.g.e., s. 234.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 257.

romanda da önemli işlevlere sahiptir ve savaşla doğrudan ilişkilidir. Üç romanda da kalabalıklar birbirine çok yakın biçimde hareket eder. Topluluklar, savaşın başlangıcındaki vatanseverlik sevgisini seferberliği kutlayarak gösterir ama çok geçmeden bu abartılı vatanseverliğin ölümcül sonucunu fark eder.

14'te olay örgüsü seferberlikle başlar: "*Ağustos'un ilk günündeydik ve Anthime manzarayı şöyle bir süzdü.*"¹⁹⁹ O gün boyunca Anthime, çanların çaldığını gördüğünde bisiklete bindi ve kent merkezine geri döndü. "*Dünyanın şimdiki durumunu düşündüğümüzde, çan sesleri kesinlikle seferberlik anlamına geliyordu*"²⁰⁰. Bu an, tüm toplum için derin bir değişimi ilan eden tetikleyici görevi görür. Anthime seferberlik çanlarını duyduktan sonra evine gitmek için yola çıkar ve "*Kente girişinden itibaren Anthime insanların evlerinden çıkmaya başladıklarını ve bir araya gelip kümeler oluşturarak Place Royal'a doğru yürüyüşe geçtiklerini gördü.*"²⁰¹ Kitlesele hareketlilik seferberlik ile romanın ilk sayfalarında başlar.

Echenoz'un 14 romanında seferberlik, tarihte yer alan coşkulu tepkiyle aktarılır: 1914 yılında seferberlik ilan edildiğinde, kitleler bu savaşın gelişini coşkuyla karşılar. Temel kanı savaşın birkaç haftaya ya da en geç Noel'e kadar biteceği şeklindedir. Romanda seferberlik kitlelerde bu şekilde resmedilir: "*...meydanda gülümseyen insanlar bayrakları ve şişeleri havaya kaldırıyor, hareketle konuşuyor, birbirini sıkıştırıyor...*"²⁰² Charles "*En fazla on beş günlük iş.*"²⁰³ diye düşünse de Anthime bu durumdan pek emin değildir. Sonraki günlerde benzer kolektif sevinçlerin varlığına şahit olmaya devam ederiz. Birlikler eğitimini tamamladıktan sonra geçit törenlerinde askerler ve halk için festival havasının devam ettiğini gözlemleriz: "*Geçit töreni neşeliydi, her biri üniforma içinde dimdik yürüyor...*"²⁰⁴ Yeni terhis olan bu askerlerin seferberliğe giderken üniformaya aidiyet hissi ve üniforma giyme gururu ile yürüdüklerini

¹⁹⁹ Echenoz, a.g.e., s. 6

²⁰⁰ A.g.e., s. 6

²⁰¹ A.g.e., s. 7

²⁰² A.g.e., s. 7.

²⁰³ A.g.e., s. 8.

²⁰⁴ A.g.e., s. 10.

anlıyoruz. Aynı gurur, saygı ve sevinci halk da yaşar: *“insanlar sokak kenarlarında geçiş töreni sırasında, alkışlarını, çiçeklerini ve cesaretlendirici sözlerini esirgemiyorlardı.”*²⁰⁵

Askerlerin tren garında uğurlandığı bölümde eşler, aileler, çocuklar yaşlılar olduğunu görürüz ve bu sahnede vedalaşırken ağlayanlarda olsa da olumsuz bir atmosfer yaratılmaz. Tüm bu olumlu havanın bir tek açıklaması vardır o da savaşın kısa süreceği düşüncesidir: *“herkes güvenle gülümsüyordu çünkü bütün bunlar elbette kısa sürecekti.”*²⁰⁶ Durum kötüye gittikçe askere alımlar hızlanır; *“Kitle ordusu doktrini sürekli büyük birlikler oluşturulmasını gerektirdiğinden, askere almalar giderek arttı...”*²⁰⁷ Romanın ikinci bölümü kışlada başlar *“Ve ertesi sabah hepimiz kışlada buluştuk.”*²⁰⁸ Romanda ne başkahraman ne de silah arkadaşları savaş hakkında bilgiye sahip değildir. Bilinç dışı bir şekilde sadece onlara söylenenleri yaparlar. Burada anlatıcı, hazırlıksız bir şekilde girilen savaşta, mesleği askerlik olmayan halkın savaşa ne kadarda hazırlıksız ve bilgisiz katıldığını gözler önüne serer. Romanın sekizinci bölümünde sıcak çarpışmaya giren bölük, yaralılara ve ölümlere sahiptir. Sekizinci bölüm anlatıcının bu bilinçdışı savaşmayı özetleyen cümlesi ile biter: *“Ayrıca, karşı taraftan her gün olabildiğince adam öldürmeye ve komuta kademesinin keyfine göre, santimi metresi ne kadarsa artık, biraz toprak kazanmaya çalışalım derken, orada gömülüp kaldık işte.”*²⁰⁹ Savaşa katılan eğitimli askerler mutlaka mevcuttur ama sivillerin, ordunun büyük kısmını oluşturduğunu düşünerek burada kitlesel olarak savaşa giden esnaf, sanatçı, öğrenci ve zanaatkârların durumu gözler önüne serilir.

Pierre Lemaitre’ in *Yukarıda Görüşmek Üzere* adlı romanında anıtlar aynı zamanda bir kolektif göstergedir. Savaşta yaşamını yitiren askerler için yapılan bu anıtların amacı askerlerin varlığını sürdürmeye çalışmaktır; *“Tasarımların onu neden bu kadar hayal kırıklığına uğrattığını daha iyi anlıyor, bir duyarlılığı temsil etmek için değil, kolektif bir duyguyu ifade etmek,*

²⁰⁵ A.g.e., s. 11.

²⁰⁶ A.g.e., s. 12.

²⁰⁷ A.g.e., s. 63.

²⁰⁸ A.g.e., s. 9.

²⁰⁹ A.g.e., s. 37.

*kahramanlık isteyen geniş bir izleyici kitlesini memnun etmek için yapıldı.*²¹⁰ Masraflarının Bay Péricourt tarafından karşılanan anıt projesi, savaşta ölen askerlere gerekli saygıyı gösterebilmek adına yapılır ve amaç onları yaşatmaya devam edebilmektir. Birinci Dünya Savaşı'nı ele alan birçok kitapta anıtlar büyük bir öneme sahiptir. Ortak bir bilinç için yapılır ve bir kolektivite örneğidir: *“Hiçbir ortak yönü olmayan bu genç ölümler, bu adaletsizliğin kurbanıydılar ve ondan başka bunu tamir edecek kimseleri yoktu.”*²¹¹ Savaştan sonra görülen toplam ölümler aslında katliam boyutundadır: *“Hali hazırda verilen hasar onarılamazdı. Bu askerler kesin olarak kayıptı; tanımlanan haçların altında isimsiz ölümler uyuyordu.”*²¹²

Yukarıda Görüşmek Üzere romanında Teğmen Pradelle, herkes savaşın bitmesini beklerken, cepheye keşif görevi için bölükten adları Louis Thérieux ve Gaston Grisonnier olan bir yaşlı ve bir genç asker seçer; siperden çıkan bu askerler vurulurlar. Bu düşüş askerlerin mevcut düzenini aniden değiştirir ve askerler seferber edilir. Okur, yaşlı ve genç askeri kimin vurduğundan kuşkulandır: *“Sonra sanki haberleri varmış gibi 75'lik toplarımız Alman cephesine ateş açtı...”*²¹³

Gri Ruhlar'da Büyük Savaş diğer savaşlardan farklı bir savaş olarak anlatılır. Anlatıcı, savaşın yaşandığı coğrafyadaki hayatın üstünde ve savaşın nüfusa olan etkisi üstünde doğrudan durmuyor. Anlatıcı Gündüz Güzeli diye adlandırılan genç kızın cinayetini günlük hayata ekler. Kasabaya yeni taşınan genç öğretmenin ölümü de yine anlatıcının üzerinde durduğu konulardan biridir. Anlatıda ilginç olan sadece az ötede binlerce askerin ölmesine rağmen, savaşın sadece gelen gürültüsünden, gelip geçerken görülen yaralı askerlerden bahsedilir. Savaş bir çeşit arka plan gibidir. Anlatıcı savaş alanına yakın olmasına rağmen endişe hissetmeyen tüm sakinler topluluğu adına konuşma istekliliğini göstermektedir. Anlatıcı bu nedenle savaşı dışarıdan aktarır. Romanı okurken anlatıcının neden savaşa gitmediği düşündürülmesine de anlatıcının anti

²¹⁰ Lemaitre, a.g.e., s. 311.

²¹¹ A.g.e., s. 422.

²¹² A.g.e., s. 428.

²¹³ A.g.e., s. 18.

kahraman özelliği oldukça aşikârdır. Anlatıcı aslında kolluk kuvvetlerinde görev yapan bir polistir. Ama cinayetleri gerçekleştirenleri yakalamaya yönelik bir eyleme girmemektedir. Anlatıcı iç duygularına yer verir ve bir sebep bulmaya çalışır: “Savaş katleder, sakatlar, lekeler, kirletir, karın deşer, ayırır, döver, baltalar, öldürür ama bazen de işleri rayına sokar”²¹⁴

Gri Ruhlar’da fabrika da aslında kalabalık örneğidir. Fabrikada çalışanlar, savaşan kitle için sürekli bir üretim yapmaktadır.²¹⁵ Sanayileşme, kitleleri savaş zamanında bile ekilemeye devam eder.

Gri Ruhlar’da kolektif hafıza baskındır ve çelişkiler üzerine kurulmuştur. Fabrikada işe alınamayan ve savaş başladığı sırada savaşa gitmek zorunda kalan askerler bu hafızanın ortaya çıktığı bir alan olur. Savaşa gitmek zorunda kalan ve yaralanan kişiler sağlıklı bir şekilde fabrikada çalışmaya devam eden kişilerden nefret eder. Anlatıcı, sadece şehirdeki günlük hayatı etkileyen olaylardan bahseder genelde ama birkaç kilometre uzağındaki büyük savaştan bahsetme gereği pek duymaz. İki dünyanın karşılaştığı anlardan biri de bu şekilde anlatılır. “Başlarda, ilk mücadelelerden dönen yaşlılarımızın bombalardan parçalanmış yüzünü, kurşunların delik deşik ettiği bedenlerini gördüğümüzde içimiz bir tuhaf olmuştu, çünkü bizler sıcakta huzurlu ve basit yaşamlarımızı sürmekteydik.”²¹⁶ Savaş kasabadakilerin savaşı değil gibidir çünkü onlar yıllar önce çok farklı bir dünyaya adım atmışlardı. Onlar çok önce topraklarını ve hayvanlarını bırakıp pişman olanların olması halinde de geri dönüş yapamadıkları endüstrinin bir parçası olmuşlardı. Bu savaş sanki onlara ait değildir: “Bizim dünyamıza ait değildi savaş. Bir film gösterisiydi.”²¹⁷ Yine başka bir yerde aynı duygu açıklanır: “Denildiği gibi yaşamaya devam ediyorduk ve savaş da sona ermişti. Klinik ve sokaklarımız azar azar boşalmaya başlamıştı... Oğullar ve ardından eşler geri dönüyordu. Bazıları eskisi gibiydi, bazıları ise epeyi yıpranmıştı. Pek çoğu elbette geri gelememişti.”²¹⁸

²¹⁴ Claudel, a.g.e., s. 147.

²¹⁵ A.g.e., s. 100.

²¹⁶ A.g.e., s. 100.

²¹⁷ A.g.e., s. 100.

²¹⁸ A.g.e., s. 162-163.

Romanda topluluğun giderek yozlaşması betimlenir: *“Hepimiz sedyecilerin kliniğe götürmek üzere indirdikleri bu erkek gölgelerini görmek için bir araya toplanmıştık. İlk sıra geniş ve kalabalıktı. Aralarında onurdan ve nefretten bir sınır oluşturan ve dudaklarını ısırın, sürekli ağlayan kadınlar bulunuyordu. Özünde korkaktı hepsi söylemesi güç olsa da bir o kadar mutluydular. Orada yatan ve ölmekte olanlar bizler olmadığımız için. Biz yani, diğerlerinden oluşan o ilk sıradakiler.”*²¹⁹

Gri Ruhlar'da topluluğun savaş başında genel durumu bu sözlerle anlatılır: *“Babalar oğullarını, oğullar babalarını teşvik ediyordu. Ne yazık ki bir tek kadınlar, anneler, eşler ve kız kardeşler, yüreklerinin derinliklerinde, sefaletle şekillenen endişe duyuyorlardı.”*²²⁰ *Gri Ruhlar* romanında da 14'te olduğu gibi savaşı destekleyen ve birlikte hareket eden bir topluluk görmekteyiz. *“Uyanmış yeşillenen dallarıyla kestane ağaçları, şen tezahüratlar ve barınakları ıskalayan, kulakları çınlatan top seslerinin dışında duruyordu”*²²¹ Savcı Destinat, Yargıç Mierck, Albay Matziev, Belediye Başkanı, anlatıcı ve diğerleri hatta intihar eden öğretmen bile belki de: *“Boşlukta bile olsak, bize benzeyen başkalarının varlığını bilmeye ihtiyaç duyarız hepimiz.”*²²² Anlatıcı tarımın kasabada bittiğini, tarımdan geçinen az kişi kaldığını anlattıktan sonra fabrikayı kuranlardan söz eder. Tarım yerine sanayiye geçişte birçok zengin gelip arsa aldığını anlatan anlatıcı, sanayileşme dönemine geçişi de bir çeşit sarhoşluk gibi belirtir. *“O zamanlar her yerde kravatlı adamlar dolanıyordu. Ceplerinde deste deste para taşıyor ve sürekli arsa satın alıyorlardı. Dolu dolu bir ayı ayık geçirdiğimiz hiç olmazdı, çünkü her vesilede durup durup kadehler tokuşturuluyordu.”*²²³ Her fırsatta kadeh kaldıran halk, sarhoşluktan sonra zenginlerin gidişinden ve kendilerine kalan hayattan şu şekilde bahseder. *“Sonra bir gün ansızın gittiler ve onları bir daha görmedik. Şehir artık onlarını. Herkes birden çözülmüştü. Sonra çalışmak gerekti. Onlar için çalışmak.”*²²⁴ Anlatıcı aslında sanayiden memnun olmadığını üstü

²¹⁹ A.g.e., s. 100.

²²⁰ A.g.e., s. 37.

²²¹ A.g.e., s. 37.

²²² A.g.e., s. 196.

²²³ A.g.e., s. 25.

²²⁴ A.g.e., s. 25.

kapalı bir şekilde bu sözlerle dile getirir. Destinat'nın annesinden şöyle söz ederek yine sanayiden önce tarımın yapıldığı topraklara gönderme yapar: *“En güzel dünyadan geliyordu. Yine bizim topraklardan, ama çalışan kesimden değil.”*²²⁵

Savaştan sonra topluluk acılarını ve maddi zorlukları sarmaya başladığını görüyoruz: *“Karalar bağlamış kadınlar ağlarken henüz küçük olan çocuklar elini tutuyor ve çeşit çeşit oyuncak, şeker ve macun satan Margot Gagneure'ün dükkânına doğru çekiştirmeye çalışıyorlardı. Sonra etraf renklenmişti. Herkes saygı duruşunda ağır ağır çalan bandoyu dinlemişti. Son kıta henüz tamamlanmamıştı ki millet, günün şerefine şarap ikram edilen belediye binasına üşüştü. ... Hatta yeniden gülmeye bile başlanmıştı. Bir saat kadar sonra herkes bir sonraki sene yine bu yaralı yürekler ve hatıralar komedyasının tekrarlanmasını umarak ayrılmıştı.”*²²⁶

Anlatıcı tüm işçilerin savaştan muaf olma durumunu birinin yaptığı bir ayrıcalık olarak görür ve bu sayede sekiz yüz adamın savaştan muaf oluşunu renklerle anlatır. *“...mavi ufuklardan ve patlayan kırmızılıklardan uzak kalmıştı.”*²²⁷ Diğer askerlerin gözünde erkek gibi görünmeseler bile bunu bir talih kuşu olarak görür. Endüstri o dönem için çok önemliydi ve fabrikadan dolayı savaştan muaf olan kasabalılar için durum çok farklıdır. *“Küçük şehrimiz savaşı duymuş ama katılmamıştı... erkeklerin hepsi fabrikaya dönüyorlardı.”*²²⁸

Her üç romanda da kalabalıklar ve topluluk konularının savaşın dönüştürücü gücüyle giderek yozlaşmasını anlatılır. Savaş sadece asker ya da sivil bireyleri değil aynı zamanda kitleleri de derinden etkiler. Büyük ölçüde cephede geçen çatışmaların sürmesi, kitlelerin arka plandaki toplumsal çatışmasına koştur biçimde ilerler. Savaş cephede geçtiği gibi toplulukların kendi zihin yapılarında da sürer ve sonuçta her iki alanda hem cephede hem de sivil toplulukta

²²⁵ A.g.e., s. 27.

²²⁶ A.g.e., s. 163-164.

²²⁷ A.g.e., s. 38.

²²⁸ A.g.e., s. 37.

büyük yıkımlara, geri döndürülemez dönüşümlere neden olur. Sonraki bölümde bu dönüşümleri kavramlar düzeyinde çözümlenmeye çalışacağız.

2.3. Savaş ve Toplum

2.3.1. Ekonomi ve Ticaret

Tahmin edilenden daha uzun süren savaş tarımsal ürün yetiştirme zorluğunu beraberinde getirir. Besin ürünlerinin transferdeki gecikmelerinden ve değişen pazar dengelerinin yol açtığı problemlerden en çok siviller etkilenir. Ticaretin aksaması ve üretimin savaşın ihtiyaçlarına göre yönlendirilmesi sanayi için sorun yaratır. Fakat yine de büyüyen ve gelişen teknoloji birçok anlamda kazanç kapısı olur.

Jean Echenoz'un *14* adlı romanını ve savaş dönemini daha iyi anlamak için, birbirinin tam tersi olan iki dönemi de iyi bilmek gerekir; La Belle Époque ulaşımında arabalar gördüğümüz gibi bisiklette müthiş bir öneme sahiptir. Romanın daha başında Anthime'in bisikleti La Belle Époque'un bir temsili gibidir. Savaş döneminin tam tersi olan bu dönem, savaşın yol açtığı ve aniden şartları değiştirdiği ortamı daha iyi kavramamıza yardımcı olur. *14* romanında Anthime'in bisikleti bırakıp seferberliği kutlayan kitleye karışması da La Belle Époque'un bitişini ve yeni bir dönemin başladığını bisiklet metaforuyla gösterir; "*Anthime eve dönüp bisikletini bıraktıktan sonra, artık bütün sokaklardan meydana doğru akan kalabalığın arasına karıştı.*"²²⁹Birinci Dünya Savaşına giden bu süreçte, La Belle Époque döneminin verdiği kültür, sanat ve refah, insanların yaşantısına da yansımaktadır. O dönemde teknoloji, sanatla birlikte görsellik ve hız da önem kazanır. Jean Echenoz'un *14*'ünde bu geçiş oldukça güzel resmedilir. Şehirdeki fabrikanın önemi de büyüktür: "*...birliğe sevkler sürekli olarak yenilendi, bu ise malzemenin ve kıyafetin sürekli yenilenmesini gerektirdi –bunlar arasında çok sayıda ayakkabı da vardı- ve tedarikçi*

²²⁹ Echenoz, a.g.e., s.7.

fabrikalara yüksek miktarlarda sipariş verildi, bundan yararlananlar arasında Borne-Sèze fabrikası da vardı.”²³⁰

Sanayileşmiş bir savaş anlatısı tarihsel anlatıyla da oldukça uyuşur: “*Topçular hücumu destek vermekte geciktikleri için birlik bütün gün hiç ilerleme sağlayamadı.... Nihayet akşam, birlik makineli desteğinde son bir hamleyle düşmanı ormanın ötesine püskürtmeyi başardı.*”²³¹

Topların boyutları hakkında da bilgi verilir:

Gri Ruhlar romanında toplumda gerçekleşen yozlaşmanın savaş öncesi endüstri ile az da olsa başladığını, savaşında buna katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Roman endüstrinin kattığı değerden ya da eskiden tarıma dayalı olmanın verdiği bilinçle, kasabalılar hep “biz” şeklinde anlatılır. “*Kliniği, okulları, ciddi kitapların bulunduğu küçük kütüphanemizi de fabrikaya borçluyuz.*” Sanayileşmenin o dönemde rolü çok büyüktür. Sanayide özellikle iş gücü için kitlelere ihtiyaç vardır. “*Fabrikanın patronunun ne adı ne de bir yüzü vardı; ona aslında grup demek daha doğru olurdu, biraz daha akıllı geçinenlere göre ise bir ortaklık’tı.*”²³²Bölgenin önemi fabrikadan gelmektedir. Savaşa son derece yakın olduğu halde savaştan bu kadar uzak kalmayı başaran “V.” şehrine bu özel koşulları fabrikanın kurulması sağlar ve bu nedenle V. şehirde fabrika kapalı bir topluluk oluşturur. Fabrika çok iyi bir sanayi örneğidir. Zaten Birinci Dünya Savaşı da bir sanayi savaşıdır, bu sebepten fabrikada oldukça önemlidir. Fabrikadaki çalışma, sanayileşmiş roman karakteri savaşın dışında bırakır. Romanın kurgusunda bireysel ve toplu ölümler olurken savaş sırasında fabrikanın hiç durmadan çalıştığını görüyoruz. “*Fabrikada aileleri bulunanlar savaşı fazla kaygılanmadan ve hiçbir şeyden mahrum kalmadan yaşamışlardı. Hâlbuki diğerleri korkunç bir dört seneyi geride bırakmışlardı.*”²³³

İncelediğimiz diğer roman olan, *Yukarıda Görüşmek Üzere*’de Pradelle, savaştan sonra askeri stokları geri alma ve yeniden satma gibi kârlı bir işe girişir, o zaman devlet, cephedeki

²³⁰ A.g.e., s. 63.

²³¹ A.g.e., s. 35.

²³² Claudel, a.g.e., s. 24.

²³³ A.g.e., s.163.

gömülü askerlerin kalıntılarını geniş mezarlıklarda toplama görevini özel şirketlere emanet etmeye çalıştığında, o generalin torunu Ferdinand Morieux ve babası milletvekili olan Léon Jardin-Beaulieu ile birlikte “Pradelle et Cie” şirketini kurar: “*Bu kadar çok tabut üretmek, devletle yapılan sözleşmeyle kesinlikle yasaklanmış olsa da birkaç taşeron şirketle yapmak gerekecektir. Ama her şey iyi gitseydi kimse daha yakından ilgilenmezdi. Çünkü herkesin gözünü kapatma gibi bir derdi vardı. Ne önemi vardı ki. Bu görüşe herkes hem fikirdi. Ülkenin uygun bir zamanda, oldukça az sayıda, ancak çok büyük bir mezarlığa sahip olması gerektiği ve sonunda herkesin bu savaşı kötü hatıralar arasında sınıflandırmasına izin vermesi gerektiği*”²³⁴

Kolektiftik ve savaş sonrası toplumun bu trajediyi unutmama isteği gözler önüne seriliyor.

Édouard Péricourt ve Albert Maillard’ın siperler dışında aslında ortak hiçbir yanı yoktur. Ama dolandırıcılık işine birlikte girerler. Vatansız Hatıra adı altında sattıkları sözde anıtları babasına satmayı başarıp savaşın gerçek sebebi olan endüstriden ve babasından kendince intikamını yine endüstri aracılığıyla alır.

Gri Ruhlar’da sanayi öncesi tarımın güzelliğine vurgu yapan anlatıcıyı okumuştuk. *Yukarıda Görüşmek Üzere*’de ise Édouard’ın babasına yani bay kapitale olan savaşını görmekteyiz.

2.3.2. Siyaset ve Toplum

Gri Ruhlar’da savaş sonunda ortaya hemen siyasetin çıkıp rol aldığını görüyoruz “*Başkan 11 Kasım 1920’de onun açılışını yapmıştı...kasabamızın zavallı kırk üç şehidinin ismini saymıştı.*”²³⁵ Kurguda savaş sırasında adaletin ve siyasal otoritenin yozlaştığı görülür.

Küçük Bröton hapisaneyken ve anlatıcı onu ziyarete gider. “*Bir buçuk ay kadar sonra da askeri mahkemeye kaçak ve katil olarak çıktuktan hemen sonra, iki suçtan mahkûm olarak kurşuna dizilecekti. Dava kapanmıştı.*”²³⁶ Otorite halkın dünyasını ikiye ayırıyor adeta. “*Tek bir*

²³⁴ Lemaitre, a.g.e., s. 172.

²³⁵ Claudel, a.g.e., s. 163.

²³⁶ A.g.e., s. 154.

gecede, Mierck ve Matziev küçük bir köylüden yarı deli bir adam, mükemmel ve suçunu kabul eden bir katil yaratmayı başarmışlardı.”²³⁷ Josephine’inin söylediklerine rağmen kimse Savcı Destinat’ın yanına gidip herhangi bir cinayet şüphesinden bahsetmez üstelik Yargıç Mierck, Savcı Destinat’yı pek sevmezdi. Anlatıcı bu duruma bu şekilde açıklık getirir: “*Ama bence nefretten de güçlü bir şey vardı: Başka bir dünyanın kendine has kuralları.*”²³⁸ Anlatıcı cinayeti düşünürken personel şefi Arsene Meyer ile konuşur ve anlatıcının polis olduğu netleşir “*Her ne kadar polis de olsan onların karşısında bir yaptırımın yok.*”²³⁹ İnfaz edilen iki genç askerin, savaştan kaçmak her ne kadar suç da olsa başkasının cinayetini üstlenmek durumunda kalmaları, askerler için adaletsizliğin göstergesidir. Bu durum katilin bulunduğu inanan aile ve kasabalılar içinde adaletsiz bir durumdur. Yargılama sonucu infaz edilen askerlerin, suçlarını itiraf etseler de suçu işleyen kişiler olmadığını biliyoruz. Kurguda kişiler gerçeklikteki yanlısamaların farkındadır, ancak bunları engelleyemezler; savaşa giden, yaralanan veya kayıpları olan ailelerin acılarının farkındadırlar ama sadece bu duruma uzaktan bakarlar: “*Özünde bir korkaktım çünkü. Kendi veremediğim kararı başkalarının vermesini bekliyordum.*”²⁴⁰

Savaş zengini Bassepin’den bahsedilirken “*Savaş yılları Bassepin’in ömrünün en iyi yıllarıydı*”²⁴¹ Bassepin savaştan rant elde eden bir karakterdir. Çok ucuza alıp, çok pahalıya satıp yaparak savaş dönemi bir kapital elde eder. Savaş sonrasında da ulusal milli simgeler satarak geçimine devam eder. Hatıra eşyaları satarak para kazanır: “*Devlet daireleri borçlarını gözle görünür bir şekilde ölmüş olanların üzerinden kazanıyordu.*”²⁴² Anlatıcının verdiği mesaj savaş sırasında bundan oldukça faydalanan ve para kazananların olmasıdır. Bassepin 50 yaşlarında

²³⁷ A.g.e., s.154.

²³⁸ A.g.e., s. 155.

²³⁹ A.g.e., s. 156-157.

²⁴⁰ A.g.e., s. 160.

²⁴¹ A.g.e., s. 82.

²⁴² A.g.e., s. 82-83.

bekâr, çapkınlığı olmayan bir adamdır. Çok zengin biridir ve mirasçısı yoktu. Bütün parası devlete kalır. “*Devlet asla yas tutmayan mutlu bir dul gibidir.*”²⁴³

Bir diğer romanımız *Yukarıda Görüşmek Üzere*'de yine savaştan kazanç sağlayan bir kitle görmekteyiz. Büyük Savaş Péricourt ailesine ve Teğmen Pradelle'e önemli miktarda para kazandırır. Aynı zamanda Pradelle bir kahramana dönüşür. Kitapta yer alan ayrı bir ironi de budur çünkü Pradelle bir kahraman olmaktan çok uzaktır. Diğer bir ironi ise savaş ülke genelinde ekonomik krize sebep olmuşken Pradelle servet değerinde paralar kazanmasıdır. Savaş döneminde ve sonrasında her şeyin fiyatı sürekli yükselir. “*Milletvekillerinin, ülkenin sevgili cesur halkına karşı yürekten bir onur borcu olduğunu ilan etmelerinin zamanı çoktan geçmişti.*”²⁴⁴ Bu ironi bize gösteriyor ki askerlere artık bu dönemde ihtiyaç yoktu. Siyaset ve kamuya olan güvensiz bakış açısını bu romanın kurgusunda gözlemlemek mümkündür.

14 romanında siyaset ve toplumu bir araya getiren yine fabrikadır. Kitle siparişlerinin büyüklüğüne yetişemeyen fabrikada kaliteyi göz ardı ederek daha az sağlam ayakkabılar üretir. Su geçirmez özelliğini de göz ardı ederler. “*Kısa bir süre sonra genelkurmay, su alan ve hemen açılan, cephenin çamuruna iki hafta bile dayanamayan bu ayakkabıları sürekli yenilemekten şikâyet eder hale gelir.*”²⁴⁵ Bu şikâyet neticesinde fabrikaya soruşturma açılır ve hesaplar denetlenince ortaya kaliteden kısıldıkça artan kâr marjının yüksekliği çıkar. Soruşturmayı kapatmaya çalışırlar ve yine nüfuslu Doktor Monteil'e başvurular çare için ve bir şekilde olay örtbas edilir. *Başka sumen altılar sayesinde her şey örtbas edildi- yine Monteil'in tanıdıklarına başvurulmuştu- ama işin Paris'e kadar uzamasına engel olunamamıştı, yine de bir ticaret mahkemesinde ifade vermek gerekiyordu, bu sırf formaliteden ibaretti, ama yine de gitmek gerekti.*”²⁴⁶ Siyasetin devreye girmesi ile adaletin işlemini yitirmesi ve kazananın yine sanayi yani fabrika olması da başka bir ironidir. Neticede herkesin bu mahkemeye gitmemek için bir

²⁴³ A.g.e., s. 84.

²⁴⁴ Lemaitre, a.g.e., s. 193.

²⁴⁵ Echenoz, a.g.e., s. 64.

²⁴⁶ A.g.e., s. 64.

bahanesi olur ve mahkemeye gitmek için Blanche ve Anthime seçilir. Haftalar sonra gidilen Paris’te, savaşın ayak izleri ile karşılaşırız. Anthime, izinden cepheye dönen sinirli askeri görür: *“Anthime şoföre arabayı bir süre durdurmasını söyledi, büyük hole gitmek için arabadan indi, büyük hole gitti sonra bir süre bu grupları izledi...Anthime’in yüzünde hiçbir ifade yoktu, bütün bedeni hareketsizdi, bu sırada dayanışma göstermek için sağ kolunu havaya kaldırdı, ama hiç kimse yaptığı bu hareketi görmedi.”*²⁴⁷ Anthime belki sağ kolunun kaybının farkında olmadan selam vermişti askerlere ama artık o da öteki dünyaya aitti, savaşanlarla siyasileri ayıran o çizgiyi geçmişti. Savaşla bağı kayıp kolla kesilen Anthime, Blanche ile birlikteliğinin sonucunda da para ve güce ulaşır.

2.4. Savaş Anlatısı

Roman formu olarak kurgusal tarihi ne edebiyattan ne de tarihten ayırmak mümkün değildir. Tarihsel roman formunu özellikle taşıyan seçili belirlenen bu eserlerde kahramanları savaşın dışında başka bir zamanda düşünmemiz neredeyse imkânsızdır. Birinci Dünya Savaşının hafıza mekanları ve metaforları vardır: asker için çamur, açlık, hayvanların rolü ve diğer konulardaki ironik anlatıma savaş çerçevesinden bakarsak daha anlamlı olduğunu görmemiz mümkündür.

İki acımasız dünya savaşı sonrası yabancılaşma ve hayatta kalma içgüdüğü ile beslenen romanlar artık gerçekçi anlatının ötesine geçer.²⁴⁸ Anlatılar tarih kitaplarında olduğunun aksine milliyet ve ulusalcılık anlatımının dışında kalır ve sadece savaşta yaşanmış olayları vurgulamakla kalmaz. Savaştan bir asır sonra olayların algılanış şeklini göstermeyi güdüler.²⁴⁹ Bu düşünce yapısını ele aldığımızda incelediğimiz üç romanda gördüğümüz ilk motif, ister milliyetçi ister savaş karşıtı bir birey olsun, savaş ilan

²⁴⁷ A.g.e., s. 66-67.

²⁴⁸ Canton, James, *Edebiyat Kitabı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018/2. Basım, s. 14.

²⁴⁹ A.g.e., s. 14.

edildikten sonra savaştan kaçamadığıdır. Bu durumda askerlerde savaşın kötülüklerine maruz kalırlar.

Üç romanda da karakterlerde, bireyin bellek çatışması ve kolektif hafıza etkileri vardır. *Gri Ruhlar* romanında, hafızasında kötü anılardan kaçan anlatıcı ve savcıyı buluruz. *Yukarıda Görüşmek Üzere*'de bellek aslında baba oğul çatışması şeklinde karşımıza çıkar; *14*'te kimlik ve bellek birleşir. Romanda kurgu kahramanları, kolektif kaderdeki bireysel öyküleri temsil eder ve kamusal bellek hafıza mekanlarının kullanımı olan ölümler için yapılan anıtlar ile karşımıza çıkar²⁵⁰. *Yukarıda Görüşmek Üzere* romanında okuduğumuz ilk sözler bizi Martyrs de Vingré olayına götürür. Romanın bu mektupla başlamasının sebebi General Joffre'un oluşturduğu ve itaatsizlik gösterdiğine karar verilen askerlerin yargılandığı "savaş konseyine" bir göndermedir. 6 askerinin kurşunlanmasından sonra hafıza mekanına dönüşen Vingré'ye ölümleri anma anıtı eklenir.²⁵¹ Pierre Lemaitre'in romanında ölümleri anma anıtlarının kurgudaki yeri bir babanın savaşta kaybedene kadar dışladığı oğluna bir kimlik verme çabasıdır.

Tarihsel romanlarda Birinci Dünya Savaşına ait olaylar, silahlar cepheler, suikastlar askeri yargılamalar gibi önemli olayların dekora eklendiğini görüyoruz. Eserlerde dönemin siyasi sorunlarını görmek mümkündür. *Gri Ruhlar*'da "*Sedan felaketi*"²⁵² ve Dreyfus olayının işlendiğini söyleyebiliriz. Anlatıcı Albay Matzief'den bahsederken davadan yirmi üç yıl önce diyerek Dreyfus olayından bahseder. Burada davanın tarihi tam olarak romanda verildiği için yirmi üç dönemin Dreyfus olayının tarihi dönemine denk geldiği doğrudur. Roman tarihi roman anlatısının çizgisini korumaktadır. Echenoz romanında "Savage tabancası"²⁵³ ve "Aviatik"²⁵⁴ gibi uçak ve silah isimleri

²⁵⁰ Bkz. Pierre Nora, *Hafıza Mekanları*, çev. M. E. Özcan, Dost yayınları, 2006.

²⁵¹ Aktarılan, Source : *Lettre du Chemin des Dames* – Hors-série – n° 1, 2003. Les fusillés de la Grande Guerre, Un cas emblématique : les fusillés de Vingré <https://www.reseau-canope.fr/cndpfileadmin/pour-memoire/les-fusilles-de-la-grande-guerre/les-fusilles-de-la-grande-guerre-essai-de-definition/un-cas-emblematisque-les-fusilles-de-vingre/>

²⁵² Claudel, a.g.e., s. 25.

²⁵³ Echenoz, a.g.e., s. 31.

²⁵⁴ A.g.e., s. 31.

gerçek isimleri ile net bir şekilde verilir. Askerler tarihte ilk defa görülen uçak, kimyasal ve çeşitli otomatik silahlarla karşı karşıya kaldığı için savaş sanki insana değil de metale karşı yapılan bir savaşa döner. Metal ve mekanik bir taramalı tüfeğe kahramanca kas gücüyle karşı koymak zaten pek de beklenen değildir. Romanda kurguda genelde bir başarı bile elde edilse bile savaştan nefret edildiği hissedilmektedir.

Edebiyat tarihe yön vermez, yani bir savaşı başlatmaz ya da bitirmez ancak toplumlara etkiler. Edebiyatın yaşadığımız dünyayı tek başına değiştirme gibi bir gücü olmasa da içinde yaşadığı toplumun norm kırma ve norm oluşturma etkisine sahip olabilir ve böylece toplumda kabul edilmiş davranışları eleştirebilir veya karşısında durabilir. Edebiyat bu açıdan yazarın gerçekliğidir; *“Edebiyat gerçek olma kurgusundan arıtılmış bir sihir dünyası olarak da düşünülebilir. Bu sihir, dünyayı değiştirmeye, insanın olumsuzluklarından kurtarmaya yarayan dönüştürücü bir araç olabilir.”*²⁵⁵ *“Tarihe bakışta amaç, kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir. Geçmişte yaşanmış olayların okuyucuya ulaşmasında anlatıcının rolü önemlidir.”*²⁵⁶ Tarihi kaynaklarla edebi metinler arasındaki bağlantı dikkat çekicidir; tarihi olay edebiyat ile yeniden anlamlandırılıp farklı bir gerçeklik kazandırılabilir. Tarihte yaşanan olaylara bakış açısı da önemlidir.²⁵⁷ incelediğimiz üç romanda tarihsel kurgulara bakıldığında gerçekte Almanlar düşman çerçevesinde olsa da romanda kahramanları öldüren çoğunlukla askerlerin savaş döneminde yaşadığı zorluklardır.

²⁵⁵ Aşkaroğlu, a.g.m., s. 198-221.

²⁵⁶ Kavaz, İbrahim, “Tarihselcilik Anlayışı ve Tarihi Romanlarda Gerçeklik Üzerine Bir Değerlendirme” *BİLİG*, 2012, s. 95.

²⁵⁷ A.g.m., s. 96.

2.4.1. Metaforlar

Savaş için insanları zor manzaralara alışmaya ve daha duygusuz olmaya iter, bu yozlaşma sonucu iç sesiyle başa çıkamayan roman kişilerini için toplum-birey hesaplaşmasına iter. Kurguda Gri renkte burada karşımıza çıkar. Gri, beyazı seçemeyenlere kalan bir çıkmaza dönüşür.

Gri Ruhlar romanının kurgusunda, tüm dünya savaşta verilen kayıplarla içinde ki beyazı kaybeder ve gri bir ruha bürünür. Ne savcı ne anlatıcı ne de diğer karakterler değiştiklerini fark etmezler. “Gri ruh” metaforunu Büyük Savaş’ın toplumdaki yozlaşmayı anlatan kendine özgü olarak tanımlayabiliriz. Romanda Gündüz Güzeli’ni de yozlaşan toplumun metaforu olarak görebiliriz. Halk bu kayıpla artık içindeki “beyaz” rengi kaybeder. “Gri ruh” metaforu karanlığa övgü sunmaz, ancak kahraman olmaya da çalışmaz. Kurguda anlatıcı, Savcı’yı içten içe suçlarsa da resmi olarak karşısına hiç çıkmaz. Anlatıcı kendi kendisini yönetemez; içinde sürekli “siyah” ve “beyaz” savaş verir ama kazanan hep “gri” olur. Bastırılmış seslere kulak verirken, hep bir kahraman arayan okuyucuya baş kahraman adete bir anti kahraman olarak verilir. Birin Dünya Savaşı’nda olduğu gibi kurguda da ne kazanan vardır ne kaybeden bu sebeple gri ve gri ruhlar metaforu bir çeşit yozlaşma tonudur, özeleştirici içinde bir gerçeklik barındırır. İçindeki karanlığa övgü olmasa da bir içsel çatışmanın rengidir aslında. Çünkü gri ruhlara sahip kişiler aslında kendi yozlaşmalarını göremezler. “Gri” bu dönemi anlatan ve ötekisi olmayan bir metafordur; toplumsal bir nesneye dönüşmenin metaforudur. Tarihsel gerçekliği asker ve birey çaprazında ele alan eserde soyutlanmış yaşam biçimleri motifleri ile anlatılır. Anthime 14’te miğferini boyarken, kırmızı renkli pantolonu değiştirirken nasıl “gri”ye büründüyse, *Yukarıda Görüşmek Üzere*’de Albert arkadaşına yardım ederken dolandırıcılık yaptığından bundan pişmanlık duymaz, dolayısıyla o da ara renk olarak “gri”ye kaydolur. Üç romanda da anti kahramanlar “gri” ruhlar metaforu barındırır. Olay örgünde kötü karakterlerin de kazanmadığını görürüz: savaştan para kazanan baba Péricourt oğlunu kaybeder; Pradelle’in dolandırıcılığı gün yüzüne çıkar ve yargılanır; *Gri Ruhlar* romanında savcı ve anlatıcı bir melankoli içinde ölür.

Gri Ruhlar'da savaştan pek bahsetmeyen anlatıcı, savaştan bahsetmek istediğinde onun için genelde uzak, tarafsız ve basit bir şekilde sadece savaş kelimesini kullansa da ara sıra bu metaforları kullandığı da tespit edilebilir. Anlatıcı savaşı bu metaforları kullanarak dile getirir: “1918 yılındaydık”. “Dünyadaki kıyım yıllarında...”²⁵⁸ ,“ Savaş sona eriyordu.”²⁵⁹ , “Büyük katliamdan hemen önce...”²⁶⁰ Burada “kıyım”, “katliam” bir yandan savaşı diğer yandan da olay örgüsündeki bireysel durumların metaforları haline gelir. Öte yandan kişiler için de metaforlar kullanılır. Örneğin, restoran sahibi Bourrache’ın üç kızı için zambak metaforu kullanılır.” ...küçük birer zambaktılar.”²⁶¹ Öldürülen kıza “Gündüz Güzeli”²⁶² yani “belle du jour” metaforu kullanılır. Burada “liseron” adıyla da kullanılan gündüz sefası çiçeğine bir gönderme vardır. İsim de “belle comme le jour” deyimini çağrıştırır. Bu deyim “gün gibi aşikâr” anlamına gelir. Romanda savcıya hapisanedekiler tarafından takılan lakap “bois-le-sang” yani “kan içen”dir. Bu lakapla otoriteye bir eleştiri vardır.

Hastanede anlatıcı eşini beklerken yanındaki asker sürekli konuşur yaralı bir sürü asker klinikte yatar haldedir: “Sesi çevremde çalıp duran ölümler senfonisinin baş enstrümanı gibiydi”²⁶³ Acı içinde kıvranan asker sanki savaşın sonucunu en net gösteren kişi gibidir. Fabrika büyük bir canavara benzetilir: “...iki mühendis sürekli bu büyük canavarın midesinden çıkanların ölçü ve kalitesini kontrol ederler.”²⁶⁴

Küçük Bröton’un işkenceye uğradığı cılız kestane ağacı, avluda yeterince alan bulamadığı için gerçek bir ağaç olmayı hiç başaramamıştır; belediye başkanın isteği üzerine kesilir: “Odanın bir penceresinden yeterince alanı olmadığı için serpilemeyen, gerçek bir ağaç olmaya fırsat bulamayan bu zayıf şey görünüyordu.”²⁶⁵ Burada anlatıcı sanki serpilemeden yitip giden bir kuşağa gönderme yapar. Romanda en güzel ve en masum kişi yani Gündüz Güzeli’nin

²⁵⁸ Claudel, a.g.e., s. 24.

²⁵⁹ A.g.e., s. 160.

²⁶⁰ A.g.e., s. 37.

²⁶¹ A.g.e., s.14.

²⁶² A.g.e., s. 14.

²⁶³ A.g.e., s. 149.

²⁶⁴ A.g.e., s. 156.

²⁶⁵ A.g.e., s. 137.

öldürülmesi de bir metafordur. Sanki herkes onun ölümü ile güzelliğinden ve ışığından bir parça kaybetmiş gibidir.

Yukarda Görüşmek Üzere adlı roman için maske kavramı çok önemlidir. Édouard çene kaybını gizlemek için maske takıyor olsa da aslında o mutsuzluğu maskeyle örtmeye çalışır ve romanda simgeleştirilir. Böylece romanda en çok kullanılan metafor ister soyut olsun ister somut olsun aslında maskedir. Romanda kullanılan at maskesi de aslında karakterin iç dünyasına dalabilme özelliğinin bir yansıması olduğu kadar, empati duygusunun yüksekliğini gösterir. Édouard aslında babasını reddederek basit bir yaşam tarzı seçmemiştir; tam aksine gösterişli bir intikam seçmiştir. At kafası maskesi Albert'in en ince duygularını uyandırmış, ruhindaki yarayı iyileştirmek yerine kanatmıştır. Albert'in nefessiz kaldığı ve aşağıda, çamur ve toprak altında kaldığında nefes almak için kullandığı at bu maskeyle simge haline gelir; romanda uzun uzadıya yer alan ve ölümle yaşam arasındaki o anda, Albert at kafasının yardımıyla almaya çalıştığı oksijeni hatırlar, yaşama tutunmayı anımsar. Sonuçta ona göre savaşın sonunda ölmek ilk gününde ölmekten daha aptalcadır. Olayların aralıksız zincirleşmesi aslında o çukurda başlamıştır. Dostu Édouard'la o çukurdan onun yardımıyla çıkmasıyla bağ kurar; daha sonra da ondan kopamaz; romanda duygulara çok yer verilmese de bunu Albert bize çok iyi yansıtmaktadır. Böylece cephede geçen böyle çarpıcı unutulmaz olaylarda nefretini taze tutan Édouard'ın, Albert'in ruhunu da boş bırakmadığı açıktır: "*Édouard'ın taktığı, neredeyse gerçek boyuttaki maske, atının başıdır. Sertleştirilmiş kâğıt hamuru ile oydu.*"²⁶⁶ ; "*Édouard tarafından çizilen at kafasının çerçevesini içeren, penceresini hiç tamir etmediği ve yukarıda kâğıt mendille sarılmış büyük bir şapka kutusu bırakmıştı*"²⁶⁷ Albert, Pauline'le trene binip kaçarken yanına at başlığını alır, bu artık Édouard ile arasında ki tek bağıdır. "*Albert ise atının başının bulunduğu büyük şapka kutusunu kıskançlıkla kucağına aldı...bir yoldaş*"²⁶⁸

²⁶⁶ Lemaitre, a.g.e., s. 305.

²⁶⁷ A.g.e., s. 529.

²⁶⁸ A.g.e., s. 606.

Romanda “aşağı” ve “yukarı” kavramı çok güzel işlenmiş bir metafordur. Romanın adından da anlaşıldığı üzere, yukarı aşağı kavramı sürekli yer almakta ve yer değiştirmektedir. Aşağıda olmak genelde ölüme daha yakın olmak gibi hissettirilmektedir. 2 Kasım 1918’de cephedeki askerlere, Alman mermileri düşmektedir. Albert ve Fransız askerler aslında karşı cephede Alman askerleri gibi ateşkesi beklerken bir emir sessizliği bozar. “*Bir emir yukardan düştü (en haut)*”²⁶⁹ Bu “düşüş” zaten olay örgüsünün başlangıcıdır. Aşağıda olmak toprak altında olmaktır. Çukurda, romanda oldukça önemli bir yere sahiptir ve aşağıyı temsil eder. Çukurda yani aşağıda, olmak, ölmek ölümle eş değerdir. Albert’in ölümle burun buruna geldiği sahne oldukça genişletilerek sinema tekniği ve dram kullanılarak genişletilmiştir. Çukurda yani aşağıdayken Albert’in sürekli olarak söylediği: “*Ben gömüldüm.*”²⁷⁰ Ve iç sesi konuşur: “*Adam aşağıda. Ne kadar aptal.*”²⁷¹ Öleceğini anladığında yine aşağıdadır: “*Mesaj gayet anlaşılırdı. Burada aşağıda bir asker gömülü.*”²⁷² Yeraltına düşen Albert, bir at kafasından oksijen alarak o çukurdan kurtulmaya çalışır çünkü ebedi bir çukurda kalmak yani aşağıda olmak ölüm demektir. Romanda karşımıza çıkan “yukarı-aşağı” zıtlığı her zaman ölüm ve yaşam, şanslı olanla ezileni gösteren bir kavramdır. Albert Maillard asansörde, savaş boyu kavuşmanın hayalini kurduğu nişanlısı biricik Cécile’ini bir başka erkekle görür. Cécile’in kendisini terk etmekte ne kadar haklı olduğunu düşünür. Nişanlısını asansörde görmesi de yine askerlerin bu deplasmanına bir göndermedir; yukarısı ve aşağısı: “*Albert için, havan topu mermisi çukuruna diri diri gömüldüğü zaman dışında dakikalar hiç bu kadar uzun görünmemişti, iki olay arasında belirsiz bir benzerlik buldu.*”²⁷³ Albert özünde barış içinde yaşamaya çalışır ama o bile yaşarken tekrar o çukura girmiş gibi hissettiği Cécile ile ayrılma sahnesi için biraz zorlanmıştır.

Önemli metaforlardan biri olan çamur, aslında Birinci Dünya Savaşı’nı anlatan romanların ve savaşın bir gerçeğidir. Sanki askerleri öldüren düşmanın mermileri bombaları

²⁶⁹ A.g.e., s. 16.

²⁷⁰ A.g.e., s. 34.

²⁷¹ A.g.e., s. 45.

²⁷² A.g.e., s. 51.

²⁷³ A.g.e., s. 197.

değil de çamur gibi anlatılır. Albert'te düştüğü çukurda çamurda debelenir. Bu durum savaş romanlarında gördüğümüz bir diğer konuyu çağrıştırıyor: seferberlik savaş ve hareket ortasında hareketsiz kalan Albert. Burada Albert “hareketli” ve “hareketsiz” zıtlığı ile karşı karşıya kalmaktadır.

14'te ilk paragraf aslında “La Belle Époque” metaforudur: “*Anthime öğle yemeğini yedikten sonra bisikletle bir gezintiye çıktı, çünkü hava inanılmaz uygundu ve cumartesi günündeydik, işi sayesinde aylıklık edebildiği bir gün.*”²⁷⁴ Anlatıcı romana kulağa hoş gelen bir anlatımla başlar. Bisiklet, romanın yansıttığı dönemi düşünürsek tam olarak “La Belle Époque”u çağrıştırır. Günlerden cumartesi yani seferberliğin pazar günü ilan edildiğinden, güzel ve keyifli günlerin sonu gelmekte gibidir.

Güneşin keyifle birleştiği, çimenli bir kır atmosferi ile “La Belle Époque” imajının daha da pekiştirildiğini görüyoruz. “*Ağustos ayının güzel güneşinden yararlanmayı, biraz egzersiz yapıp kır havası solumayı, kuşkusuz çimenlere uzanıp kitap okumayı tasarlıyordu.*”²⁷⁵ Tüm bu ferah anlatıda daha sonra yaşanacak savaşın ve tam tersi durumundadır. Ağustos ayı oldukça önemli bir tarihtir. Birinci Dünya Savaşı için Fransa’da seferberlik Ağustos 1914 de başlamıştı. Anlatıcının okuyucuya tarihle ilgili gerekli bilgiyi vermeye başladığını söylemek mümkündür. Tarihsel motifler altında roman boyunca dönemin kültürel ve sosyolojik alt yapısı da verilmektedir. Güneş, çimenler, kitap okumak ve aylıklık yapmak aslında yaşama sanatını gösterir. Tüketimin çok hızlı olduğu bu dönem hızda bir anlam kazanır. Hız aslında tüketimin araçlarından biridir. Bu ilerlemenin yanında savaş gürültüsü de vardır. Anlatıcı, Anthime’in bisikleti için Fransızca “*engin*” kelimesini kullanır. Bu kullanımdan bisikleti yani hızı öven bir izlenim edinmek mümkündür. Yani Anthime’in bisikleti bize Belle Époque’un hızını gösteriyor.²⁷⁶ Anthime bisikletten normalde pek olmayan ve aniden çıkan bir rüzgâr çıkar.

²⁷⁴ Echenoz, a.g.e., s. 5.

²⁷⁵ A.g.e., s. 5.

²⁷⁶ A.g.e., s. 5.

“...böyle güneşli bir havada, bu kadar canlı, gürültülü ve ani hareketler nadir olur.”²⁷⁷ Bu rüzgâr Birinci Dünya Savaşı’na bir göndermedir. Savaş da böyle aniden bir rüzgâr gibi en güneşli ve ferah günlerde başlamıştı. “...Anthime bir ayağını yere basmak zorunda kaldı.”²⁷⁸ Anthime’in bisikletinin rüzgâr yüzünden sarsılması ve bir ayağını yere basması durumu, aslında hızın kesildiğini gösterir. Bu durum sadece hızın kesilmesini de metafor olarak kullanılır: artık La Belle Époque dönemi bitmek üzeredir.

14’te Anthime romanın birinci paragrafında romana aylıklık ederek başlar, normalde izin günleri pazardır: “...cumartesi günündeydik, işi sayesinde aylıklık edebildiği bir gün.”²⁷⁹ Seferberliğin ilan edildiği gün olan pazar günü kahramanların hayatında her şeyin değiştiği artık eskiye dönüşün olmayacağı ikinci bir hayatın başlangıcıdır. Bu trajedinin başlangıcının arifesi cumartesi günü de hikâyelerde önemli bir yere sahiptir. Seferberlikten sonra askerlerin gitmesi ile kent sessizleşir: “Dışarda, fonda sessiz Pazar...”²⁸⁰

Seferberliğin çanları çaldığında Anthime bisiklette taşıdığı kalın kitabını yokuş aşağı inerken düşürür. Düşen kitapta “*Aures habet, et nonaudet* (kulakları vardır ama duymazlar)”²⁸¹ başlığının olduğu bir bölümün üzerine düşer. Kitabın düşmesi, düştüğü bölümün başlığı ve başlığın Latince olması oldukça ilginçtir. Anthime bisikletle yokuş aşağı inmesi bir ironidir. Savaşla birlikte yaşayacağı uzun süreli düşüşün temsilidir. “...nadiren geçen otomobillerden çok tahl hasadını taşıyan öküz ve at arabalarının gidip geldiği...”²⁸² Araba metaforu “La Belle Époque” dönemine atıfta bulunur ve hasadı taşıyan arabalar üretimi vurgular.

Anthime başlarda çan kulesindeki hareketlilikten bir şey anlayamadığı zaman rüzgâr bir anda kesilir ve çanları duyar, bu çanlar yazar tarafından verilen seferberlik metaforudur. “...çan

²⁷⁷ A.g.e., s. 5.

²⁷⁸ A.g.e., s. 5.

²⁷⁹ A.g.e., s. 5.

²⁸⁰ A.g.e., s. 15.

²⁸¹ A.g.e., s. 7.

²⁸² A.g.e., s. 6.

kulelerinin üstünde hareketlenmeye başlayarak ciddi bir düzensizlik içinde, tehditkâr biçimde, hep birlikte çalan çanlardı. ”²⁸³

Romanda şövalye yüzüğü metaforu önemli bir yer tutar: “...hatta küçük parmağındaki şövalye yüzüğü bile bir ton çekiyordu...”²⁸⁴ Anthime aslında bu yüzüğü sadece avucundaki ağrıları iyileştirmek için kullanır. Anthime ve onun şövalye yüzüğünün görünümü, birbirinin tam tersidir: “Öteki onun gözlerinin içine baktı, sonra bakışı Anthime’in serçe parmağında bulunan şövalye yüzüğüne kaydı.”²⁸⁵ Normalde sol elin parmağına takılan bu yüzüğü Anthime sağ elinin serçe parmağına takmıştır. Anthime şövalye olmaktan çok uzakta bir karakterdir. Savaştan önce Anthime ve Anthime’i küçümsemekten çekinmeyen kardeşi Charles bu şövalye yüzüğü hakkında konuşurlar. Yüzüğüyle alay eden Charles’a bunu manyetizması için taktığını, ağrısına iyi geldiğini söyler: “...süs için değil, bileğim acıyor.”²⁸⁶ Anthime “peki tokalaşırken rahatsız etmiyor mu”²⁸⁷ diye sorar ve Anthime “Çok az tokalaşırım”²⁸⁸ diye cevap verir. Aslında bu kesit ileride olacak olan uzuv kaybına göndermedir. Anthime sağ kolunu savaşta kaybedecektir.

Doğa insan karşıtlığı da bir metafordur. La Belle Époque tasvirleri varken Anthime savaş ile uyum içinde yaşarken, savaş sırasında doğa bir düşmana döner. Toprak ana bile adeta askerlere savaş açar ve çamura dönüşür. *Yukarıda Görüşmek Üzere*’de çukura düşünce Albert’i çamur adeta yutmaya çalışır. *Gri Ruhlar* romanında Gündüz Güzeli çamurda yatar. Kurguda Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçları iki büyük metafor vardır diyebiliriz; bunlar çamur ve ironidir. Bu iki metaforu birleştirecek savaş gibi gri bir çamurun her şeye bulaşıp yok ettiğini bulabiliriz.

Üç romanda metaforların pek çoğunun doğrudan savaşla ilintili olduğu gözlemlenir. Kullanılan benzetmeler ve anlatı kişilerine takılan lakaplar da romanlarda metaforları savaşa dair anlamlar küresine yerleştirir. Anlatıcıların kullandıkları dille ilgili oyunlar bir yandan anlatının

²⁸³ A.g.e., s. 6.

²⁸⁴ A.g.e., s. 33.

²⁸⁵ A.g.e., s. 8.

²⁸⁶ A.g.e., s. 8.

²⁸⁷ A.g.e., s. 8.

²⁸⁸ A.g.e., s. 8.

savaşa dair çizdiği tabloyu renklendirir bir yandan da savaşa ironik bir bakışın ipuçlarını verir. Sonraki bölümde ironi konusunu ele alacağız.

2.4.2. İroni

İroniye başvuran kurgusal romancılar, acımasız gerçekleri anlamamızı ve karakterlerinin düştüğü çıkmazları, zor durumları, iç dünyanın duygusal kırılmalarını abartı yoluna başvurmadan anlatabilmektedir. İronin iç gıcıklayıcı ve keskin bir yanı vardır. Tabi ki bu tarz bir durumu anlamak için konuya büyük ölçüde hâkim olmak gerekir. Tarihsel bağlamı kurguya bağladığımız birinci bölümde verilen savaş bilgilerini bu sebeple açıkladık.

Zira ironi yöntemini kullanan bu yazarların amacı, savaşı gülünçleştirmek değildir. Tam tersine anlamayı etkinleştirmek ve gerçekliği daha iyi kavramak içindir. İroniye hemen eşlik eden duygular hayal kırıklığı ve kayıplar eklense de zorlukları bir drama dönüştürmeden anlatır. Örnek olarak her satırında nerdeyse ironi kullanan Jean Echenoz'un *14*'teki kahramanı Anthime, kolunu kaybettiği halde el sallar ve el sıkıştır. İroninin insanın içinde uyandırdığı kusurlu dünya duygusu, gülmekten ziyade savaşın insana verdiği duygu karmaşa zorluğunu daha iyi anlatmak içindir.

Benzer biçimde üç romanda da duygu bize daha çok ironi yoluyla hissettirilmeye çalışılır. Psikolojik analiz ve sebep sonuç analizinden ziyade, kahramanlar savaş sırasında yozlaşmış insanlara ironik bir başkaldırı ile ses getirir. Babasıyla yaşadığı dolandırma örgüsünde Édouard, en pahalı anıttan bile daha yüksek maliyetli, en kutsal acıdan daha acı bir tat katarak yozlaşmaya ses getirir. Roman Édouard'ın ölümüyle son bulur ama bu ölüm yozlaşmışlara bir başkaldırıdır. Çocukluk anılarında ve savaş yaralarında farklı ve zayıf olarak gösterilen Édouard aslında diğer herkesten daha güçlü ve daha savaşçıdır. Zenginliği haksız kazancı reddedip kendi babasına savaş açabilen, arkadaşını kurtarmak için gerekirse cephede ölmeyi göze alabilen sıcak savaş ve hatta psikolojik savaşı yürütebilen gerçek bir savaşçıdır. Onun ölümü çok sessizdir ama bıraktığı yankı çok büyüktür. Üstelik Albert Maillard'ın hayatını da tamamen değiştirmiştir. Romanın

yapısı da başkahramanın yaşadığı tüm olumsuzluk ve başarısızlıklara uygun biçimde ironiyle kurgulanır.

Üç roman arasında ironinin en yoğun biçimde kullanıldığı roman Echenoz'un *14*'üdür. *14*'te anlatıcısı durumu sanki her şeyi bilen kabul eden kişi durumunda olsa da yine de hiçbir şeyi değiştirme çabası olamayan anti kahraman durumundadır. Askerlerin aslında değiştirecekleri pek bir şeyleri olmadığını da görürüz. Savaşın başında askerlerin durumuna bakınca aslında savaş hakkında çok şey bilmediklerini bu ironide vurgulanır: “*savaşta üç beş kişi ölürse, temizlik eksikliğindedir. Çünkü kurşun öldürmez, asıl pislik öldürür ve siz önce onunla savaşmalısınız. Yani yıkanın, tıraş olun taranın ve hiçbir şeyden korkmayın.*”²⁸⁹ Askerlerin verilen emirleri uygulamak dışında hiçbir yetkinlikleri yoktur. Bu durumu en iyi başkahraman Anthime ifade eder. Anthime serçe parmağında bir şövalye yüzüğü taşır. Bu şövalye yüzüğünü sağ elinde takması, olay örgüsünün sonraki bölümlerinde ilgi çekici bir ironik yapı oluşturur, çünkü savaşta sağ kolunu yitirecektir. Burada tıpkı diğerleri gibi bilgisizce savaşa giden, deneyimsiz bir anlatı kişisi üzerinden ironik durum yaratılır. *14*'te ironik altyapı savaş teknolojisini çok yakından izler, savaşta kullanılan uçaklara romanda yerini alır: “*Narin görünümlü bu uçakları duymuş, fotoğraflarını gazetelerde görmüştük...Her zaman her şeyden haberi olan Charles hariç hatta birçok kez binmişti bile –henüz kabin diye bir şey olmadığı için üstüne çıkmıştı diyelim.*”²⁹⁰

14'te tıpkı üniformaların üstlerine olmayışı gibi askerlerde savaşa da uygun değıllerdir aslında: “*Bossi ise ömrünün geri kalanın kısmında bu pantolona asla uyum sağlayamadı.*”²⁹¹ Yine üniformalarla ilgili başka bir bölümde, cephede açık hedef haline gelmelerine, çabuk fark edilmelerine sebep olan ve bu nedenle çokça eleştirilen kırmızı rengin kullanılması, ironi yöntemiyle anlatılır. Odak noktası Blanche ile başlayan bölümün ilk cümlesinin (“*Dimanche*

²⁸⁹ A.g.e., s. 18.

²⁹⁰ A.g.e., s.17.

²⁹¹ A.g.e., s. 9.

matin”²⁹²) okunuşu ile Blanche’ın okunuşu arasında bir bağ vardır. Charles ile Anthime hep bir farklılık vardır. Charles’ın evinin büyük, lüks, yüksek olarak tasvir edilirken Anthime’in evinin de tam aksine basık ve küçük olarak nitelenmesidir. Ev konusunda bile Charles, Anthime’den üstündür.²⁹³

Anlatıcı uzun süren ve bitmeyen savaşla ilgili olarak komutanların sıkça başvurduğu alkol kullanımını vurgular: Askerler başlarda kutlamalarda alkole erişebilirken savaş uzadıkça bu durum da zorlaşır. Oysa sonradan, ordu sırf askerlerin savaşmalarını kolaylaştırmak için bu durumun değiştiğini anlatıcıdan öğreniriz: “...zira sarhoşluk korkuyu yok ettiğinden genelkurmay kısa bir süre sonra askeri gereği gibi sulamanın avantaj sağladığını görecekti...”²⁹⁴

Anthime savaşın başından ilk sıcak çarpışmaya girdiğinde ve hatta yaralandığında bile savaş hakkında bilgiye sahip olmayan sadece ona söyleneni yapan bir çeşit uykuya dalmış uyurgezer gibi yansıtılır. “Zaten bunları düşünebilecek kadar akli başında değildi, düşman diye gördüğü ne varsa ona doğru ateş edip özellikle de neresi olursa olsun bir sığınak bulma derdindeydi.”²⁹⁵ Anthime Charles’ın başka bir yere sevk edildiğini öğrendiğinde de uykusu geldiği için pek tepki vermez ayrıca bunun askeri bir sır olduğunu düşünür. Bu uyku hali ironisi askerler için roman boyu sürer.

Anlatıcı da başkahramanla birlikte savaşa katılan bir askerdir. Üniformalardan dolayı hepsinin birbirine benzediğinden bahseder ve savaşın hemen bitmeyeceği anlaşılmaya başlansa da algı hâlâ ciddi değildir; hatta anlatıcı askerleri kurşun askere benzetir. Kurşun asker “Fındıkkıran” masalından bir karakterdir. Bu benzetme savaş atmosferini oldukça yumuşatır.²⁹⁶

²⁹² A.g.e., s. 13.

²⁹³ A.g.e., s. 20-21.

²⁹⁴ A.g.e., s. 25.

²⁹⁵ A.g.e., s. 34.

²⁹⁶ A.g.e., s. 30.

Romanda beslenmenin gittikçe zorlaştığı savaşın zor günlerinde askerler hayatta kalmak için her türlü hayvanı tüketmektedir. Bunların içinde tilki, karga, gelincik vb. İlk zamanlarda askerler bu hayvanları tüketirler ancak sonraları bu hayvanların sahip olduğu bit askerlere musallat olur ve bitlerde onları tüketmeye başlar: “*Bunların hepsine alışabilirdik ama en büyük düşmanlardan biri, kısa bir sürede tartışmasız biçimde bit oldu.*”²⁹⁷ Bitlerle ilgili bir kesite *Yukarıda Görüşmek Üzere* romanında da rastlıyoruz: “*Burada fareler yoksa da bitler var. Bitleri kendimiz taşıyabiliyoruz.*”²⁹⁸ Böylece romanların üçünde de hayvanların ve asalakların varlığı, yararları ve zararları önemli bir ironi kaynağı olmaya devam eder. 14’te Anthime’in üç arkadaşının da mesleği az ya da çok hayvanlarla ilgilidir. “*...her biri kendi tarzında hayvanlarla çok ilgileniyorlardı...*”²⁹⁹ Buradaki ironi Anthime ve arkadaşlarının aslında savaş bilgisinden meslek olarak ne kadar uzak olduğudur.

14’te askerler hayatta kalabilmek için yenilebilen veya yenilemeyen her türlü hayvanı yemek zorunda kalırlar: “*Nöbet sırasında yakalanan kurbağa ya da kuşlar da öyle, ayrıca su kenarında kamp kurulduğunda el bombasıyla avlanan her türlü alabalık, sazan, yeşil sazan ya da turna balığı, Geriye hangi yasa gereği yenilmesinin yasak olduğu bilinmeyen tilki, karga, gelincik ya da köstebek gibi marjinal hayvanlar kalıyordu.*”³⁰⁰ Evcil olmayan hayvanlarda kendi başlarına yaşamayı sürdürürler ve anlatıcı hiçbir iş disiplinine tabi olmadıklarından ironik bir dilde bahseder.³⁰¹ Hayvanlarında bu savaştan yeterince zarar gördüğünü anlamak mümkündür.

Gri Ruhlar’da hayvanlarla ironiyi Destinat’ın babasında görürüz. Avlanmayı seven biri olduğu için evde doldurulmuş hayvanları, babasının ölümünden sonra, Destinat küçük eve taşıdı: “*İhtiyar gözü dönmüş bir avcıydı ve oğlu her ne kadar da kafaları uçurtsa da doldurulmuş hayvanları görmekten nefret ederdi*”³⁰² Burada ironi tekniği ile savcı Destinat’ın otoritesine,

²⁹⁷ A.g.e., s. 51.

²⁹⁸ Lemaitre, a.g.e., s. 125.

²⁹⁹ Echenoz, a.g.e., s. 9.

³⁰⁰ A.g.e., s. 51.

³⁰¹ A.g.e., s. 50.

³⁰² Claudel, a.g.e., s. 32.

görevine eleştiri yapılır. Roman da hayvan tasvirleri çok kullanarak anlatımı güçlendirir. Otorite domuza benzetilir: “*Bir de iki polis memurunu. Yabani bir domuzunki gibi kulaklarından killar fıskıran bodur Grospeil ve ailesi kırk yıl önceden Alzas bölgesinden buraya sürgüne gelmiş Berfuche kıyı kenarındaki kızın başında nöbet tutuyorlardı.*”³⁰³ Öte yandan Destinat’ı ve onun dünyasına ait kadınları kuşlara benzetir: “*Görkemli olduğu kadar mesafeli ve soğuk tavırlarıyla adeta kuşu andırıyor (...) damlarda su içen kuşların yaptıkları gibi...*”³⁰⁴ Anlatıcı, babasını da ineğiyle eşleştirir, ineğinin adı Madame’dır: “*Ahırda ineğiyle koyun koyuna yatarı.*”³⁰⁵ Anlatıcı yine babasının evi kir ve toz içinde olduğu için “*...yaban domuzu inine...*”³⁰⁶ benzetir. *Yukarıda Görüşmek Üzere*’de tıpkı *14* romanında olduğu gibi anlatımda sıkça hayvanlara atıfta bulunuluyor. Albert delikten kurtulmaya çalışırken laboratuvar farelerine benzetilir. İlkel hayatta kalma içgüdüğü, kesilecek domuzlar ve inekler gibidir.³⁰⁷ Birinci Dünya Savaşında bazı askeri teknoloji ürünleri ve teknikleri ilk defa uygulanır: örneğin uçakların kullanımını geliştirirken, uçağa eklenen bir silahın faydalı olup olmadığı ancak denenerek görülebilir. Zehirli gaz kullanımında, gazın etkili olduğu düşünülse de gazın rüzgarla yön değiştirip her an kendi askerini öldürme ihtimali yine denenerek görülür. Gelişen teknoloji ile askerler birçok yeni teknik dener ve bu sebepten savaş bir laboratuvar ortamına döner.

İroni yalnızca anlatım öğeleriyle sınırlı kalmaz; olay kesitleri de kendi içinde ironiktir. *Yukarıda Görüşmek Üzere* romanında Almanlar ve Fransızlar ateşkesi beklerken aniden Pradelle’in emri ile her şey değişir ve cephenin en yaşlı askeri ile en genç askeri, gündüz gözetleme için seçilirler ve karşı cepheye gönderilirler. Aslında savaş sırasında cephede o kadar zaman geçiren askerlerin ölümden korkmadığını anlamak mümkündür ama buradaki ironi savaşın son günlerinde belki de ateşkese saatler kala ölme düşüncesidir. Askerler, savaşın son günlerinde ölmekten daha aptalca bir şey olmayacağını düşünürler. Anlatıcı, bu keşif görevini

³⁰³ A.g.e., s. 16

³⁰⁴ A.g.e., s. 12.

³⁰⁵ A.g.e., s. 87.

³⁰⁶ A.g.e., s. 88.

³⁰⁷ Lemaitre, a.g.e., s. 30.

yerine getirmek için cepheden ayrılan askerlerin, bir tavşan gibi vurulduğunu duyduğunda Almanlara karşı öfkeli bir hale gelir. Birlikteki askerler Almanlara karşı öfke duyar kısacası gerçek bir öfke. Fakat anlatıcıda yolunda gitmeyen bir durum olduğunu okuyucuya şu cümleyle hissettirir: “*Dakikalar sonra ivedilikle sanki haberleri varmış gibi 75’lik toplarımız ateş açtı.*”³⁰⁸ Almanlarda karşılık verir. Cephedeki atmosfer tamamen öfkesine konsantre olmuş Fransız askerleri ile doludur. Albert için: “*Bu sadece ölüm korkusu değildi, bu şimdi ölme fikrinin korkusuydu. Savaşın sonunda ölmek, diye söylendi Albert, ilk ölen olmak gibi, bundan daha aptalca bir şey olamazdı.*”³⁰⁹ Pradelle’in ateşkesten sadece günler önce bu planı romanda birçok askerin ölümüne ve yaralanmasına yol açar. Başkahraman ve arkadaşlarının yaralandığı bu anlar dramatize edilmeden ironi yoluyla aktarılır. Anlatımla kullanılan bir diğer ironide Pradelle’in mezarlık projesinde gerçekleşir; müfettiş tabutta alman askeri bulur: “*Bir Boche’u bir Fransız mezarına gömmek, düşman askerlerinin gömüleceği yerlerin önünde bütün ailelerin toplandığını hayal etmek, çocuklarını öldürenlerin cesetleri düpedüz dayanılmazdı...*”³¹⁰ Pradelle için, vatani için ölen asker veya yakınlarının herhangi bir önemi yoktu onun için fazladan bir anıt mezarıdır.

Gri Ruhlar’da savaş ordayken sanki savaş yokmuş gibi davranılır. İşçiler fabrikaya gitmeye devam eder. Siperden dönen askerlere kahraman muamelesi yapmak yerine garip bakışlar atılır. Savaştan dönenlere kahramanlık sıfatları yerine yaralı yüz gibi sözler söylenir. Savaşa katılanlarda, savaşmayanlara garip bakar. Bu iki dünya ara ara kesişir. “*Elbette duyuyorduk savaşı. Seferberliğin ilan edildiğini görmüştük. Gazetelerden okuyorduk. Ama özünde, onu teğet geçiyorduk. Onunla uzlaşıyorduk. Tıpkı kabuslarla ya da karanlık anılarla baş ettiğimiz gibi. Bizim dünyamıza ait değillerdi. Bir film gösterisiydi.*”³¹¹

Dreyfus olayına başta destek veren, sonra bundan vazgeçen Albay Matzjev için anlatıcı aslında herkesin bildiğini inkâr etse bile tarihin unutturmadığını ve başlardaki karşıt

³⁰⁸ A.g.e., s. 18.

³⁰⁹ A.g.e., s. 16.

³¹⁰ A.g.e., s. 492.

³¹¹ Claudel, a.g.e., s. 100.

düşüncelerine rağmen yükselmesini eleştirir: “Çoğu zaman unutulmuş, ama kirli çamaşırlar eşelenince tesadüfen yeniden canlandıran tarihin.”³¹² Anlatıcı savcının şatosunu ayrıntılı bir şekilde anlatır. Neredeyse tüm ayrıntıya sahiptir okuyucu. Savcının bu şatoda doğduğunu ve burada öldüğünü belirtir fakat bunu yaparken şüpheli olan anlatıcı aynı zamanda savcıya pek de güzel duygular beslemeyen ironi yöntemini kullanır. “Savcı hayatı boyunca orada yaşadı, hatta daha iyisini bile yaptı: Orada doğup, orada öldü.”³¹³ Romanın anlatımında zıtlıklara çok yer verilmiştir: “...eski gülüşleri ve acılarına yeniden...”³¹⁴ Aynı cümle içinde geçen ve üstelik romanın daha ilk paragrafında geçen bu zıtlık bize savaşında ve bu konuyu ele alan romanında zıtlıklardan oluştuğunun bir işareti gibidir. Bu cümlede geçen “gülüşler ve acılar”, “eski ve yeni” zıtlıkla uyum içinde aktarılmıştır.

Savaşın içinde ve cepheye çok yakın olduğu halde V. şehri savaştan çok da etkilenmez; savaşın sesleri gelir, askerler gelir geçer: “V. bizim için gizli bir canavar, saklanmış bir ülke gibiydi.”³¹⁵ Anlatıcı Gündüz Güzeli’nden bahsederken “Şansı yaver gitmedi. Ya da tam tersi belki de şanslı sayılırdı kim bilir?”³¹⁶ Yaşamla ölüm zıtlığını şansa bağlar: “Ölüme yaklaşan bir adamın aşkın ağlarına takılması şaşılacak bir şey değildi.”³¹⁷ Barbe anlatıcıya, savcının öğretmene olan aşkı için yine ölüm parodisi yapar. Destinât’da tıpkı savaş gibi doğaya karşıdır. Kirli postal görünce bile midesi kalkar. “Destinat pislikten nefret ederdi. En doğal ve insana özgü olanlarından bile.”³¹⁸ Bu romanda zıtlıklar; toplu ölüm ile bireysel ölüm arasındaki karşıtlıktır.

Savaşan ve savaşmayan insanlar arasında büyük farklar vardır iki dünyanın çarpışması iki taraf içinde nefret uyandırır³¹⁹. Romanda “V.” şehrinin sakini olan anlatıcının gaziler duygu katmadan anlatması, savaşın uzun sürmesi neticesinde insanların bu durumlara ne kadarda alıştığını göstermektedir. Bu, okuyucuda o acıları yüreğinde hissetmesine sebep olan ve aynı

³¹² A.g.e., s. 86.

³¹³ A.g.e., s. 25.

³¹⁴ A.g.e., s. 11.

³¹⁵ A.g.e., s. 12.

³¹⁶ A.g.e., s. 14.

³¹⁷ A.g.e., s. 56.

³¹⁸ A.g.e., s.51

³¹⁹ A.g.e., s. 38.

zamanda duygudan uzak olan bir anlatımdır. “Kahraman”, “gazi” gibi ifade kullanmayarak V. şehrinde yaşayan bir sakinin olaya nasıl baktığını ironik ve yozlaşmış bir gözle anlatmaya çalışmaktadır. Yaralılar savaş öncesinde fabrikaya işçi olarak alınmayan kişilerdir ve sapsağlam fabrikada çalışmakta olanlara karşı bir nefreti beslerler.

İncelediğimiz üç romanda bir anlatım tekniği olarak ironinin etkili biçimde kullanıldığını gözlemliyoruz. Yazarların ironiyi bu denli hassas noktalarda çok dikkatle kullanması ironinin etkileyciliğini artırır. Tarihsel romanlarda kullanılan bu anlatım yöntemi, savaş gibi şiddete dayalı bir olgunun ciddiyetini azaltmak ya da hafifletmek bir yana daha da ağırlaştırır bir etkiyi yaratır. Birinci Dünya Savaşı'nın kayıpları ve yıkıcılığı düşünülünce anlatıların ironik yapısı yanıltıcı bir etkiden çok savaştaki zıtlıkları güçlendirmeye yaramaktadır. Romanlarda karakterlerin iç dünyaları daha çok ironi yoluyla hissettirilmeye çalışılır. Yazarlar savaş gerçekliğini ve etkilerini ifade etmek için duygusallığa kaçmadan, okurda empatiyi yaratacak ironiyi kullanırlar. Sonuç olarak üç romanda da ironinin hem kişilerin hem yerlerin hem nesnelere çeşitli düzeylerde ironik olarak ele alındığını ve hepsinde bütün ironik öğelerin savaş konusuna bağlandığını söyleyebiliriz. Anlatım ögesi olarak ironi bir başka öğeye, görsellik öğesine bağlanacaktır.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı ile ilgili incelediğimiz romanların, Orta Çağ'dan alışık olduğumuz ve o zamandan gelen klasik kahraman olgusunu yıkmış olduğunu ve askerlerin dört yıl süren Büyük Savaş'taki akıldışı durumları fark ettiklerini gözlemliyoruz. Yazarlar bunun gibi birçok sebepten dolayı kahramanlık algısını değiştirerek kurguya aktarmışlardır. Büyük Savaş'ın kahramanları arka planda savaşın saçmalığı üstünde durur ve okuyucu için empati duygusunu ve algıyı daha güvenilir kılar, romantik tekniklerden kaçınır. Öte yandan anlatıcı, okuyucusu gibi kurgu ile karşı karşıya olduklarını bildiği gerçeğinden yararlanır. Bu durumun etkisi ikisi arasındaki iş birliğinde yatmaktadır.

XX. yüzyılın başında teknik ve endüstriyel ilerlemenin daha iyi bir dünya yaratmaya yardımcı olacağına inanılıyordu. Bununla birlikte, XIX. yüzyılın sonlarının ilerleyişine güveniliyordu. Arabalar, tanklar ve uçaklar bu savaşa eşlik ederken savaşın en geç 1914 Noel'ine kadar bitmiş olacağı düşüncesi ve bunun bütün savaşları bitirecek savaş olarak görülmesi ironik bir durumdur. Bu savaşın kurgulaması ve yazıya aktarılmasında üç romanda da ironinin büyük ölçüde kullanılmasının başlıca nedeni budur. Büyük savaşın kendisi ironik bir tarihsel gerçeklik olduğundan aslında anlatımın ironili olması kaçınılmazdır. Silahlanma savaşları, teknoloji ve sanayi yarışı derken bir neslin yok oluşuna tanıklık eden bu dünya hemen sonrasında başlayacak büyük kıtlık ve grip salgını ile uğraşacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın ciddiyeti, kayıpları ve yıkıcılığı düşünülünce ironi tekniği tercihinin yanıltıcı olmadığını, aslında ironinin savaştaki zıtlık tonlarını güçlendirmeye yaradığını gözlemledik. Üç romanın ortak özelliği, belli bir gerçekçilikle savaşın dehşetini ve saçmalığını çağırıştırıyor. Yazarların ironiyi bu denli hassas noktalarda çok dikkatle kullanması aslında ironinin insanları etkileyen, etki uyandıran bir anlatım türü olduğunu gösterdi. Kurgusal tarih romanlarında kullanılan bu yöntemin, olayların ciddiyetini saptırma gibi bir durumu söz konusu değildir, aksine dış gıcırdatıcı yönünü vurgulayıcı bir tarzı vardır. Birinci Dünya Savaşı'nın ciddiyeti, kayıpları ve yıkıcılığı

düşünülünce ironi yapma tercihi yanıltıcı değildir; aslında ironi, savaştaki zıtlık tonlarını güçlendirmeye yaramaktadır. Romanlar, karakterlerinin ruh analizinden çok ironi yoluyla karakterlerin duygularını hissettirmeye çalışmaktadır. Romanlarda psikolojik analiz ve sebep sonuç analizinden ziyade, savaş sırasında yozlaşmış insanlar ironik bir bakışla anlatılır.

Tarihsel bağlam bölümünde işlediğimiz; savaşın başlangıcı, sebepleri, Avrupa'nın savaş öncesi, savaş sırası ve sonrasında durumunun romanlara nasıl yansıtıldığını gözlemledik. Savaşın sonuçları ve toplumsal kayıpların anlatımına yer verdikten sonra üç romanda yazarların savaşı ele alış biçimlerini belirlemeye çalıştık.

XXI. yüzyılda Birinci Dünya Savaşı hakkında yazılan eserler, Büyük Savaş'ın kurgusunun incelenmesi, dönemin toplumsal ve tarihsel incelenmesi, savaş sonrası yaşanan kayıplar ve bu sonuçların topluma etkisini, romanlar üzerinden inceledik. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bir asır geçmesine rağmen Fransız edebiyatında konu olarak seçilmesinin sebeplerini araştırdık. Romanlarda ironik anlatımın nedenlerine dair belirlemelerde bulunduk. Savaşı, savaşanların gözünden, savaşa yakın bir kasabada yaşayanların gözünden anlatan Claudel'in *Gri Ruhlar*'ını, savaş sırasında ve sonrasında askerlerin durumunu işleyen Echenoz'un *14* romanından ve savaş cephesinin ardından, fiziksel ve psikolojik yaralarla hayatını devam ettiren karakterleri sahneye çıkaran Lemaitre'in *Yukarıda Görüşmek Üzere* romanını tarihsel bağlam çerçevesinde inceledik.

Gri Ruhlar, *14* ve *Yukarıda Görüşmek Üzere* romanlarında anlatımın zaman zaman genişletilerek sinema tekniğinin kullanıldığını tespit ettik. Kurgusal tarih anlatımına uygunluğun aslında uzam ve zamansal gerçekliği yansıtmasından dolayı bu romanların sinematolojik anlatımı sık sık kullandığını, bazı olayları çok yavaşlatıp adeta gözler önüne yavaşlatılmış bir film gibi serdiğini, bazen de gayet hızlı geçtiğini ve bu tekniğin savaş kurgulu romanlara uygunluğunu gördük.

Son olarak savaşan kişilerin bir seçim şansı olmadığını, savaştıkları şeyin sadece karşı milletin askerleri olmadığını gözlemledik. Şayet okuduğumuz romanlarda kahramanlar

genellikle askeri yargılama, askeri veya sivil otoritenin askerleri korumaya yetmemesi sonucunda ortaya çıkan talihsizlikler (savaş koşulları, çamur, açlık, bit) dört uzun yıl boyunca her türlü mevsimi defalarca gören askerlerin aşırı sıcak ve soğukla olan savaşı, bütün bu ayrıntıların gerçeklikten kurguya aktarılma biçimlerine değindik. Askerler aslında hiç görmedikleri şeylerle savaşıyorlardı. Sanayileşmenin hızla gelişmeye devam etmesiyle savaş sonrasında, sanayi çarkında yerini alamayan, üretime geçemeyen askerlerin, savaş sonrası maddi zorlukları ve toplumun yozlaşması, askerlerin cephe sonrasındaki yaşamlarının da olumsuzluklarla dolu olduğunu gördük. Üç romanda savaşın genel çerçevesi dışında, bireysel düzlemde, örneğin uzuv kaybının eve dönüş bileti olarak görülüşü ve aslında sadece sayılarla ifade edilen bu insanların kaderlerine karşı yapabilecekleri hiçbir seçim haklarının olmayışı anlatılır. Üç roman, asker ya da sivil, savaşın etkilediği her bireyin bir dünyasının, ailesinin, sevgilisinin, nişanlısın olduğunu; her askerin aynı zamanda birinin oğlu, birinin eşi olduğunu çarpıcı biçimde resmeder. Bu bakımdan üç romanın temelde belirli bir zamansal ve uzamsal gerçeklikten yola çıkarak evrensel hakikatlere doğru açıldıklarını söyleyebiliriz.

Birinci Dünya Savaşı gibi geniş kapsamlı ve daha önceki savaşlarda olmadığı kadar kitlesel kayıplara yol açan bir savaşın çok sayıda romana konu olduğu doğrudur. Bu tezde seçtiğimiz konu hiç kuşkusuz ele aldığımız romanlar dışında başka romanlarda da incelenebilir ve bu bakımdan tez konumuzun başka kurgusal türlere de uyarlanabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

İncelenen romanlar

Claudiel, Philippe, *Gri Ruhlar*, Çev.: B. Behramođlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

Echenoz, Jean, *14*. Çev.: M.E. Özcan, Helikopter, Ankara, 2015.

Lemaitre, Pierre, *Au Revoir là-Haut*. Paris: Albin Michel. 2013.

Diğer romanlar

Japrisot, Sébastien, *Un Long Dimanche de Fiançailles*, Paris: Denoël. 1991.

Bienne, Gisèle, *La Ferme du Navarin*, Paris: Gallimard, 2004

Alain- Fournier, *Adsız Köşk*, İstanbul, Everest yayınları, 2015.

Bienne, Gisele, *La Ferme de Navarin*, Paris, Gallimard, 2008.

Gracq, Julien, *Ormana Bakan Balkon*, İstanbul, Can Yayınları, 1997.

Hanotte, Xavier, *Derrière la Colline*, Paris, Bellefond, 2000.

Radiguet, Raymond, *İçimizdeki Şeytan*, Can Yayınları, İstanbul, 2015.

Remarque, E. M., *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*. İstanbul: Everest Yayınları,2021.

Diğer kaynaklar

Auerbach, Ric, *Mimésis*, Paris, Gallimard, 1977.

Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Alkım Yayınevi, Ankara, 1988

Balcı, Nuri, 2018, *Çanakkale Savaşı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018

Barthes, Roland, *Critique et vérité*, Paris, Seuil, 2015.

Barthes, Roland, *Le degré zéro de l'écriture*, Paris, Seuil 1972

Canton, James, *Edebiyat Kitabı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018/2. Basım

Compagnon, Antoine, *Le démon de la théorie*, Paris, Seuil, 1998.

Dambre, Marc, Mura-Brunel, *Le roman français autour du XXI e siècle*. Nouvelle édition [en ligne]. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, 2004 (génére le 12 avril 2017). Disponible sur Internet: ISBN:9782878547375. .Éditeur: Presses Sorbonne

Nouvelle Lieu d'édition: Paris Année d'édition: 2004 Date de mise en ligne: 12 avril 2017 Collection: Fiction/Non fiction XXI ISBN électronique: 9782878547375(SF359-370.)

- Dumézil, Georges, *Du mythe au roman*, Paris, Presses Universitaires de France, 1970.
- Encyclopédie de la Grande Guerre 1914-1918*, Edition du Centenaire, Sous la Direction de Stéphane Audoin- Rouzeau et Jean- Jacques Becker, Paris, Bayard, 2013.
- Escarpit, Robert, *Le littéraire et le social*, Paris, Flammarion 1979.
- Escarpit, Robert, *Sociologie de la littérature*, Paris, Presses Universitaires de France, 1960.
- Ferguson, Niall, *Hazin Savaş 1914-1918*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Girard, René, *Mensonge Romantique et Vérité Romanesque*, Paris, Grasset, 1977.
- Goldman, Lucien, *Pour une Sociologie du Roman*, Paris, Gallimard, 1964.
- Jablanka, Ivan, *L'Histoire est une Littérature Contemporaine?* 2014.
- Kristeva, Julia, *Le texte du roman*, Paris, La Haye, 1969.
- Kula, Onur Bilge, *Brecht, Lukacs, Bloch- Sanat ve Edebiyat*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Lanson, Gustave, *Essais de Méthode, de Critique et d'histoire Littéraire*, Paris, Hachette, 1965.
- Lukacs, George, *La Théorie du Roman*, Gonthier, 1968.
- Lukacs, George, *Tarihsel Roman*, Ankara, Epos, 2008.
- Macherey, Pierre, *Pour une Théorie de la Production Littéraire*, Lyon, ENS Editions, 2014.
- Malraux, Andre, *L'Homme Précaire et la Littérature*, Paris Seuil, 2010.
- Meyer, Jacques, *Les Soldats de la Grand Guerre*, Paris, Hachette, 1966.
- Michel Zérafra, *Personne et Personnage – Le Romansque des années 1920 aux années 1950*, Paris, Klincksieck, 1969.
- Milkovitch, Rioux, Cathrine, *Ecrire la Guerre*, Clermont-Ferrand, Presses Universitaires Blaise Pascal, 2000.
- Nora, Pierre, *Hafıza Mekânları*, Ankara, Dost, 2006.

- Pavel, Thomas, *La Pensée du Roman*, Paris, Gallimard, 2003.
- Ricoeur, Paul, *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*, Paris, Gallimard, 2000.
- Robbins, Keith, *I. Dünya Savaşı*, Çev.: M. Günay, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.
- Sapiro, Gisèle, *Sociologie de la Littérature*, Paris, La Découverte, 2014.
- Sartre, Jean, *Edebiyat Nedir?* İstanbul, Can, 2005.
- Schoentjes, Pierre, *Fiction de la Grande Guerre*, Paris, Edition Classique Garnier, 2009.
- Schoentjes, P. (2011). Images de la nature dans les romans de la Grande Guerre: esquisse d'une typologie. *Études littéraires*, 42 (2), 123–138. Brossolette, *Histoire de la Grand Guerre*, 1922, 2. Basım, Librairie Armond Colin, Paris.
- Trevisan, Carine, *Les Fables du Deuil. La Grande Guerre: mort et écriture*, Paris, PUF, 2001.
- Todorov, Tzvetan, *Edebiyat Kavramı*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Ülman, Haluk; *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Sevinç Matbaa, Ankara 1972.
- Yavuz Kansu-Sermet Şensöz-Yılmaz Öztuna, *Havacılık Tarihinde Türkler 1*, Hv.Bsm.ve Neş.Md.lüğü, Ankara,
- Zérafra, Michel, *Roman et société*, Paris, PUF, 1971.
- Zima, Peter Václav, *L'Ambivalence Romanesque. Proust, Kafka, Musil*. Paris, L'Harmattan, 2003.
- Zima, Peter Václav, *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi*, Hece Yayınları, 2015.
- Westwell, Ian, *I. Dünya Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2012.
- Watt, Ian, *Romanın Yükselişi – Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler*, İstanbul, Metis, 2006.

TEZLER

Döderlein, 2016, Thèse présentée au Département d'histoire, Thèse présentée au Département d'histoire, comme exigence partielle au grade de philosophae doctor (Ph.D.) Université Concordia Montréal, Québec, Canada

https://spectrum.library.concordia.ca/id/eprint/982003/1/Doderlein_PhD_S2017.pdf

Lenka Homolová, “La Grande Guerre enseignée à travers les textes littéraires et son image dans les romans *Les Âmes grises* de Philippe Claudel, *14* de Jean Echenoz et dans *Les Champs d'honneur* de Jean Rouaud”, Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta Ústav románských jazyků a literatur 2028, yayımlanmamış doktora tezi.

Dündar, D. « Ortaçağ Avrupası'nda Şövalyelik ». yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2012.

Alkama, Dilber, “Birinci Dünya Savaşı’nda Türk Askerinin Siper Hayatı”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2019.

Ramond, Alexandre, “L’organisation du service de santé au cours de la guerre 1914-1918”, yayımlanmamış doktora tezi, Université de Picardie Jules Verne, 2017. <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-01986257/document>

MAKALELER

Aşkaroğlu, Vedi, “Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kurumsal Bir Tartışma”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 2020, cilt. 47, s. 198-221.

Kapucu, Davud “Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Ordusunda Hava Gücü”, *M5 Ulusal Güvenlik, Savunma ve Strateji Dergisi*, Yıl: 44, Sayı: 337, Ağustos-2019, s.72-79.

Yalçın, Oman, Havacılık, “Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz-2016, s. 181-236.

Karataş, E, « Halikarnas Balıkcısı'nın Turgut Reis Adlı Eserinin Tarihi Roman Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi », *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 11-26.

Moura, Sylvain, “La fréquentation touristique liée aux commémorations de la Grande Guerre dans la région de Verdun.”

https://www.researchgate.net/publication/342039734_La_frequentation_touristique_liee_aux_commemorations_de_la_Grande_Guerre_dans_la_region_de_Verdun

Kavaz, İbrahim, “Tarihselcilik Anlayışı ve Tarihi Romanlarda Gerçeklik Üzerine Bir Değerlendirme” *BİLİG*, 2012.

Tilbe, A., « Marie Ferranti'nin Mantova Prensesi Adlı Romanına Bir Yeni Tarihselci Yaklaşım ». *Frankofoni*, 2010, 127-141.

Er, Umut-Selvi, Haluk, Fransız İhtilali'nden I. Dünya Savaşı'na Uluslararası İttifaklar, s. 1.

https://www.academia.edu/44505993/FRANSIZ_%C4%B0HT%C4%B0LAL%C4%B0NDEN_I_D%C3%9CNYA_SAVA%C5%9EINA_ULUSLARARASI_%C4%B0TT%C4%B0FAKLAR_UMUT_ER

Meur, Marie-Caroline, « Au Revoir La-Haut », Le Seuil | 2019/2 n° 105 | pages 175 à 186,ISSN 0588-8018, ISBN 9782021410532, DOI 10.3917/commu.105.0175

<https://www.cairn.info/revue-communications-2019-2-page-175.htm>

Fournier, Josette, “Il y a cent ans : la guerre chimique”,2014.

<https://new.societechimiquedefrance.fr/wp-content/uploads/2019/12/2014-391-decembre-ledossier-piv-fournier-hd.pdf>

Tokgöz, Erdinç, “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2018, Sayı:13.

https://ufuk.edu.tr/uploads/page/enstituler/sosyal-bilimler/ensdergi/say-13/sayi_p007-028.pdf

İNTERNET SİTESİ

Aktarılan, Source : *Lettre du Chemin des Dames* – Hors-série – n° 1, 2003.Les fusillés de la Grande Guerre, Un cas emblématique : les fusillés de Vingré <https://www.reseau-canope.fr/cndpfileadmin/pour-memoire/les-fusilles-de-la-grande-guerre/les-fusilles-de-la-grande-guerre-essai-de-definition/un-cas-emblematic-les-fusilles-de-vingre/>

Musée royal de l'Armée et d'Histoire, *La Première Guerre Mondiale*. <https://www.klm-mra.be/D7t/sites/default/files/primaire.pdf>

Boileau, J., *Guerre de tranchées*, L'Encyclopédie Canadienne.

<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/fr/article/la-guerre-des-tranchees>

Kuran, Ercüment, "Birinci Dünya Savaşı", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 1992, c.6, <https://islamansiklopedisi.org.tr/birinci-dunya-savasi>

Cazals, R., *Rémy Dictionnaire et Guide Des Témoins de la Grande Guerre*.
<https://www.crid1418.org/temoins/tag/rats/>

Fournier, Josette, "Il y a cent ans: la guerre chimique", 2014.
<https://new.societechimiquedefrance.fr/wp-content/uploads/2019/12/2014-391-decembre-ledossier-piv-fournier-hd.pdf>

ÖZET

Bugün 20. yüzyıl Avrupa tarihinin en karanlık ve en çarpıcı dönemi olarak gördüğümüz Birinci Dünya Savaşı'nın anlaması zor gerçekliği, aslında yirminci yüzyılın tüm seyrini büyük ölçüde etkiledi ve bugüne kadar da etkilemeye devam ediyor. Bir yandan, Birinci Dünya Savaşı'ndan miras aldığımız izler, örneğin anıtlar, mezarlar kolektif hafızalar ortak tarih vb. Çalışmam en çok bu üç eseri çok yakından okuma yoluyla kurgularını incelemeye dayanıyor. Claudel, Philippe *Les Âmes Grises*. Paris: Stock, 2003. Echenoz, Jean. *14*. Paris: Editions de Minuit, 2012., Pierre. *Au Revoir là-Haut*. Paris: Albin Michel, 2013.

RÉSUMÉ

La Première Guerre mondiale a été la période la plus obscure et frappante de l'histoire de l'Europe au XXe siècle. Elle a influencé en grande partie tout le processus du XXe siècle et il est généralement admis que cette influence continue encore dans la conscience historique du monde entier. Les traces que cette guerre a laissées aussi bien dans les mémoires que dans les espaces constituent les deux axes de notre travail: d'une part nous avons travaillé sur ces traces dans les esprits à travers les ouvrages que nous avons étudiés, et d'autre part, nous avons repéré les indices textuels dans les espaces. Nous avons choisi comme le corpus de travail les ouvrages suivants. Claudel, Philippe *Les Âmes grises*. Paris : Stock, 2003. Echenoz, Jean. *14*. Paris : Éditions de Minuit, 2012., Pierre. *Au revoir là-haut*. Paris : Albin Michel, 2013.

SUMMARY

Today, hard reality to understand of the first World War that we see as the darkest and most striking period of the 20th century of European History, continues in reality to influence the entire course of the twentieth century until today and it did it. On the one hand, the scars we inherited from the First World War, for example monuments, tombs, collective memories, common history vb. My study is based mainly on review the editing of the three works by reading them closely. Claudel, Philippe *Gray Souls*. Paris : Stock, 2003. Echenoz, Jean. *14*. Paris : Éditions de Minuit, 2012., Pierre. *Goodbye up there*. Paris: Albin Michel, 2013.

